

POŠTINA PLAČANA V GOTOVINI

KNJIŽEVNOST

MESEČNIK ZA UMETNOST IN ZNANOST

L. III.

ŠT. 1-2

JUS KOZAK:

Ivan Cankar (Profil ob šestnajstletnici).

MAKSIM GORKI:

Pravljica resničnosti.

GEORG LUKACS:

Marx in Engels o vprašanjih dramaturgije.

ARH. Z. B.:

Sociološke osnove moderne arhitekture.

G. P. STAMATOV:

Zdravnikova povest.

VL. KOSTANJEVEC:

Nekaj o antisemitizmu.

BRATKO KREFT:

V Ženevi nič novega.

WITTFOGEL-DUNCKER:

Razvoj kapitalizma v poljedelstvu.

BRATKO KREFT:

Ob Klopčičevih pesmih.

FRANCE SEVER:

Čufarjev »Polom«.

19

JANUAR-FEBRUAR

35

UREDNIK BRATKO KREFT

Juš Kozak: Za prekmurskimi kolniki. (XV. zv. Slovenskih poti, izdala Tiskovna zadruga v Ljubljani.) Pisatelj Juš Kozak, ki je znan našim čitateljem kot sotrudnik »Književnosti«, je zdaj izdal svoje potopisne vtise iz Prekmurja v posebni knjigi. V prvi številki lanskega letnika smo prinesli tudi mi odlomek tega potopisa, ki po svojem načinu gledanja in analiziranja spada med najboljše (če ni sploh najboljši) slovenske literarne potopisne reportaže. Juš Kozak je stopil v zadnjih dveh letih močno v ospredje, ne samo kot slovenski epik, temveč tudi po svoji progresivni socialni orientaciji svojih zadnjih spisov. V »Pogovoru«, ki je izšel v 2. številki lanskega letnika »Ljubljanskega zvonca«, je pogumno in jasno izpovedal svojo pisateljsko in svetovnonazorsko orientacijo in z veseljem moramo priznati, da je ta izjava najpomembnejše in najprogresivnejše, kar smo v zadnjih letih brali od pisateljske generacije, h kateri pripada Juš Kozak. V »Celici« — autobiografski povesti iz l. 1914. — je napisal do zdaj najlepšo knjigo o narodno-revolucionarnem pokretu slovenske predvojne mladine, ki se je slovenskim rodoljubom v brk borila za razbitje Avstrije. Knjiga je važen zgodovinski dokument, ker nam v podrobnih, osebnostnih popisih prikazuje zanimive in za oceno pokreta važne subjektivne momente iz življenja mladih nacionalnih revolucionarjev, ki so se zbirali okrog »Preporoda«. V poglavju »Vojtra«, ki je izšlo v prvi številki prvega letnika »Književnosti« in ki tvori — lahko bi rekli — socialni mejnik v »Celici« — je napisal povest o človeku iz ljudstva, ki se je — preganjan od usode — znašel nekega dne v ječi kot morilec. Popis in sploh, kakó je njegovo povest zapisal Kozak, je tako mojsterski, da jo lahko mirno postavimo ob najboljše krajshe stvari Maksima Gorkega, ki ima v svojih delih veliko sorodnih »junakov« kakor je Kozakov »Vojtra«. S tem pa nikakor nočemo reči o »Vojtri«, da je mogoče pisateljsko odvisen z Gorkim — nasprotno — povsem naš, domač je, slovenski in vendar po vsebini, po idejni osnovi splošno socialen. — Knjiga »Za prekmurskimi kolniki« ni mogoče tolikanj značilna za Prekmurje in prekmurske razmere, kolikor radi avtorjevih subjektivnih impresij in njemu svojstvene miselnosti, vendar zasluži vsesplošno pozornost. Pisana je v lepem, živem, sočnem jeziku in prekmurske poljane stopajo v peštrih barvah pred bralčeve oči. Juš Kozak, ki pripravlja spet novo knjigo z naslovom »Maske«, iz katere je že objavil nekaj odlomkov v »Ljubljanskem zvoncu«, stopa vedno bolj v ospredje sodobne književnosti — po svoji tvornosti kakor tudi po svoji sodobni socialno-progresivni orientaciji. »Celico« kakor tudi »Za prekmurskimi kolniki« najtopleje priporočamo vsem bralcem »Književnosti«, saj spadata med najlepšo prozo, kar je ja v zadnjih dveh letih originalne izšlo pri nas.

Radi nepredvidenih tehničnih ovir smo morali izdati dve številki skupaj, zato pa smo izdali številko v zelo povečanem obsegu, kakor še nikoli do zdaj. Na vse naročnike se obračamo s prijazno prošnjo, da takoj po sprejemu številke nakažejo vsaj prvi četrtletni obrok naročnine (15 Din), kar bo dobrodošlo za obe strani. Nikar si ne delajte zamud pri plačevanju obrokov, ker dva ali tri obroke boste težje skupaj plačali kakor pa, če redno plačujete vsak posamezni obrok! Zato nikoli ne odlašajte, temveč redno plačujte! Priložili smo položnice vsem, tudi tistim, ki so nam že nakazali prvi obrok. Prosimo, da jih spravijo za drugi obrok!

KNJIŽEVNOST

Št. 1-2.

1935

L. III

53198

Juš Kozak:

IVAN CANKAR

(Profil ob šestnajstletnici.)

Šestnajst let leži že v zemlji, oblika življenja se ni domala nič izpremenila.

Njegovi zbrani spisi še niso zaključeni in vendar predstavljajo dolgo vrsto knjig, kakršne doslej še ni napisal slovenski pisatelj. Letnice izpričujejo sorazmerno kratko dobo življenjskega ustvarjanja, saj je od prve knjige do njegove poslednje minilo komaj devetnajst let. Sleherna knjiga je bila globoko doživljena, bila je plod neizprosnih obračunov z zunanjim in notranjim svetom. Pisateljeve izjave potrjujejo, da mu je šlo v teh nepreglednih vrsticah za vsako besedo, za njen najgloblji smisel, izraz in melodijo. Dolga vrsta knjig je očitvidni dokaz nepretrganega dela, nenehnega iskanja in notranjega izgorevanja, je vidni simbol pisateljeve veličine. Kdor ustvarja s tako naglico in z enakimi naporji, dela pod neizprosno oblastjo notranje nujnosti ter ne najde oddiha, dokler mu možgani fizično ne izgore. Ivan Cankar si je zato po vsej pravici in s ponosom nadeval družbeni naslov: umetnik. Ta naslov je bil v tedanji družbi bojno geslo, z njim se je Cankar uvrščal med delovne ljudi in borce za svetlejšo bodočnost svojega naroda.

Šestnajst let... in vendar nam je še preblizu, da bi mogli že danes ali v doglednem času oceniti vrednote njegovega dela. Od smrti do danes se njegovo ime navaja kot simbol čistega umetnika, piše ga mladina na svoje prapore in ga uvršča med najsvetlejša imena naše narodne zgodovine. Vkljub temu pa še ni napisana doslej nobena pomembnejša študija o njegovem delu, nismo še doživeli resnejšega poskusa, da bi kdo z razumevanjem opredelil pomembnost umetnikovega dela v zgodovinskem razvoju. Prav tako čakajo posamezni spisi še vedno občutljivega esteta, celotni umetnikov opus pa globokega psihologa, ki bo osvetlil skrivnosti in uganke stvariteljeve osebnosti. Ni se čuditi, preblizu nam je. Oblika naše družbe kaže še isto fiziognomijo kakor za njegovih dni, zato je Cankarjeva beseda še vedno geslo in nič drugega. Ker je hrepenenje in hotenje človekovo dandanes še prav tako iluzorno, brez moči in vere, odpira Cankarjeva beseda vedno iste rane. Za psihološki študij velikega umetnika pa je razdobje prekratko. Študij njegove osebnosti in izraza zahteva doživetij in doživetij. Priznajmo si, da je vsestranska ocenitev

umetnikovega dela še daleč pred nami, dokler ne preide v človeško zavest, kar je danes geslo. Zgodovinska opredelitev Cankarjeve osebnosti bo uspela šele tedaj, kadar se družba, v kateri je živel, prekvasi, kajti vsak véliki umetnik, ki ustvarja z intuicijo, stoji z eno nogo v svojem času, z drugo v bodočnosti, ki se šele ustvarja.

Že Cankarjevi sodobniki so zapisali trditev, da je bil velik umetnik, a ni napisal vélikega teksta. Trditev se je izza njegovih dni tako udomačila, da se nenehno ponavlja. Kakor da je Cankar slutil očitke o vélikem tekstu, je 1899tega v »Vinjetah« zapisal: »Uvažujé to svojo veliko slabost in v očigled svoji nenavadni pohlevnosti se do danes nisem predrznil, da bi pisal véliki tekst. Narisal sem samo par ponižnih vinjet.

A ta véliki tekst je strašen.

Neprijetno je, če nima človek kruha, jaz vem to jako dobro... In že je obsenčil duh upornosti sestradane obraze in stiskajo se okrvavljene pesti; prišel bo čas, ko se bodo majali beli gradovi ob svitu krvave zore... Toda jaz za svojo osebo moram reči, da me vznemirja mnogo bolj to strašno duševno ubožstvo, ki je razlito kot umazano morje po vsi naši mili domovini. Ne govorim o ljudeh, ki imajo slamo v glavi; teh smo se sčasoma privadili in nekaterim izmed njih polagamo celo lovorove vence na čelo. A pri nas ni nikjer duše ne srca; vse javno in privatno življenje je udušeno v konvencionalnih zunanostih, v smešnih malenkostih in ozirih.

To je tekst.

Kadar zasije kje slučajno žarek svetle idealnosti, žarek čiste duše, — kakor smehlaj na spečih ustnih, — tedaj se dvignejo glave korektnih filistejcev — vzdigne se vsa naša tradicionalna zabitost, vzdignejo se hripavi glasi od vseh zeleno cvetočih pokrajin slovenskega nazadnjaštva, in ubita je še komaj porojena svobodna beseda.«

Besede, ki jih je zapisal mladi Cankar izpričujejo jasno zavest poklica in še jasnejšo smer. Tako stoji Ivan Cankar od prvih do poslednjih dni pred nami skoraj neizpremenjen; njegova dela pa so le poglavja strašnega teksta, ki ga je doživljal na duši in na telesu. Zato upravičeno trdimo, da je »strašni« tekst, kakor ga je sam označil, postal in bo naš véliki tekst. Cankarjevo delo je bilo posvečeno najgloblji resničnosti našega človeka in naroda, sega v našo davnino, potrjuje sedanost in odraža bodočnost. V dovršeni umetniški besedi, s katero je obogatil slovenski jezik in še ni podobne razodel umetnik ne prej ne doslej, se nam prikazujejo človeški značaji, hrepenenje in obup, skratka vse nianse našega duševnega življenja, ki so utemeljene tudi v strukturi naše družbe in zgodovinskega razvoja.

Umetnikov stil je dokument njegove stvariteljske sile in notranje življenjske moči, je odraz njegovega gledanja na svet in

vidna oblika umetniške ideje. V slovenski besedni umetnosti je prvi stvaritelj Prešeren izoblikoval rodno besedo do umetniške izraznosti. Fran Levstik zida jeziku znanstvene temelje in ustvarja s svojo generacijo prve početke slovenske umetniške proze. Po dolgih letih suše, ki se je izražala tudi v pomanjkanju vsakršne individualne koncepcije stila, se v vélikih prevratnih dneh »Slovenske moderne« pojavi med štirimi znanimi imeni: Cankar. Njegova beseda, zajeta iz žive ljudske govorice, do kraja preprosta in vendar melodiozna do sugestivnosti, zmožna izražanja najsubtilnejših utripov človeškega srca, nazorno jasna in čista, je presenečala do zavzetja. Generacije so se poskušale v tako imenovanem Cankarjevem stilu. Pokazalo pa se je, da si tega stila ne more nihče prilastiti, ker je bil izraz enega samega človeka in vse njegove življenjske borbe. Še več, prinesel ga je s seboj na svet. Tворna sila njegovega stila je bila tako silna, da se je že v besedi sami odražala nova umetniška idejnost, ki je prevetrila tedanje duhovno življenje. Cankarjeva beseda pomeni novo dobo v razvoju naše besedne umetnosti, njegov jezik je dokument »zankrat« neusahljive, avtonomne življenjske sile slovenskega jezika.

Skrivnost vélikega umetniškega tvorca so njegove ustvarjene podobe, ki enako, kakor mitični simboli obujajo v človeški zavesti prikrito življenje narodove podzavestne duševnosti. Te podobe postajajo v plastiki tvorne umetniške fantazije resnični simboli, bodisi celokupne narodove usode ali družbenih plasti, ki stopajo v življenje. Vsi mi, še posebno mladina čuti, kako se podobe Cankarjevega gledanja na svet izpreminjajo v simbole, ki zajemajo prošlost in posegajo v bodočnost. Celo naslovi posameznih Cankarjevih knjig so simboli, gesla tedanje in prihajajoče generacije.

Cankar je stvaritelj slovenske drame. Vse njegove drame so živa podoba do tedaj nevidnega sveta slovenske zemlje. Nastajale so v najbolj vročih dneh njegove borbe za pravico in čistost v javnem življenju. Njegova drama je zakonito nastala v gnilobi družbenega vzdušja iz dramatične borbenosti za novega človeka. Idealist se duši v strupeni atmosferi družbenih in političnih razmer, veruje v zmago sveže, mlade borbenosti, ki mora prej porušiti stari trohneči svet, da bodo imeli novi ljudje prostora za dihanje. Bori se, podlega in doživlja osebno dramo nadčloveškega napora. Kadar mu je najhuje, se zateka k sarkastični ironiji. »Za narodov blagor«, »Kralj na Betajnovi«, Hlapci« so temelji slovenske dramske umetnosti, obenem pa so naslovi že simboli za življenje naroda na prelomu dvajsetega stoletja. V svoji fantazijski, najmočnejši dramski stvaritvi, v farsu »Pohujšanje v dolini šentflorjanski«, je postavil nov simbol za življenje slovenske srenje, sredi katere je z bleščečo satiro ironiziral svoj umetniški poklic. V »Lepi Vidi«, njemu morda najljubšem

dramatskem umotvoru, je simboliziral hrepenenje slovenskega umetnika in človeka. Vkljub vsej invenciji pa je ostala »Lepa Vida« le tribut subjektivnemu lirizmu in očituje upad umetniške stvariteljskega delovanja. Delo, ki pogreša resnične notranje napetosti se uvršča med poskuse neoromantičnih lirskih dramatikov 80tih in 90 tih let, ko se je Maeterlinck ogreval za teater »čiste duše« in ko je otrpnila kapitalistična družba.

Varali bi se, če bi poskušali v odmerjenem času osvetliti notranji profil tega nemirnega, hrepenečega in bojevniškega duha. Njegovo ime pomeni razdobje v slovenski kulturni zgodovini in morda celo v slovenskem političnem življenju.

Pred Cankarjem pišejo romane in novele vzgojni didaktiki, romantični realisti, katerim nedostaje prvobitne moči Levstikove, Jurčičeve in Stritarjeve. Občinstvo je bilo vajeno meščanskih romanov, rimanih verzov z ljubezenskim in domovinskim občutjem. Aškerčeve krepke balade, njegova suhoparna satira in naposled socialna pesem so prve utirale pot mladim revolucionarjem.

Politično življenje je bila pozornica bojev med konservativnim toda načelno odločnim rimskim katolicizmom in med malomeščanskim liberalizmom, ki že ob prvem udaru izgublja postojanko za postojanko ter se umika v patetično narodnostno občutje. Tedaj so pričeli odmevati v domovini socialni boji množic, od zunaj iz sveta. Malomeščanski liberalizem je na svojem umiku občutil, da mu primanjkuje tako imenovanih pozitivnih idej in jasnosti svetovnega nazora. Treba je še pripomniti, da se je slovensko politično življenje odražalo vselej le v literaturi, kakor povsod pri malih narodih.

Cankarjev nastop je zbegal duhove. Katoliki so ga odklonili, malomeščanski liberalizem mu je oponašal pomanjkanje pozitivnih idej in pozitivnega svetovnega nazora, česar je njemu samemu nedostajalo v boju s katoliško politično stranko. Cankarju, ki se je že v dijaških letih ogreval za svobodo, katero je še vedno pojmoval v liberalnem duhu, se pričlenja obzorje širiti.

Prešeren je bil otrok iz premožne kmetiške hiše. Cankar stopi v literaturo kot otrok kmetiškega proletariata. Rojstvo, borbena narava in boj za kruh so ga zbližali z novimi socialnimi idejami. Življenje in nasprotstva, ki jih je pričel doživljati že na pragu svojega vstopa v literaturo, ga privedejo tudi idejno v tabor socialistične borbe.

Po prvih poskusih v naturalistični, dekadentski smeri se kaj kmalu umetnik zave in reši zase vprašanje o smiselnosti umetniškega dela. »Da vam povem na kratko: mogoča in smiselna se mi zdi samo ali tista tendenciozna umetnost Gogola, Tolstega itd., ki hoče uveljaviti socialne, politične ali filozofične ideje s silnimi sredstvi lepote, ali pa umetnost starih Grkov Shakespearja, Goetheja, ki ima velike estetične in etične smotre... umetnost nekaterih dekadentov pa je mučenje samega sebe...«

Vrstijo se knjige »Na klancu«, simbol iz življenja proletar-

ske, kmetiške družine, »Hiša Marije Pomočnice«, simbol človeškega trpljenja in hrepenjenja. Njegova najbolj dovršena povest je »Martin Kačur«, simbolični in realistični odraz boja vernega idealista z družbo.

V »Gospe Judit« je zapisal: družbi »ni dovolj, da je umotvor — umotvor, treba je tudi, da je putka moralna.« Ostra je ta ironija, s katero se bori in posmehuje lažnjivemu pozitivizmu malo-meščanske družbe in se bori za svoj umetniški življenjski stil in za svoje ideje. Boj z ozkosrčnim pojmovanjem morale postane tako zagrizen kakor najbolj strupeni politični boj. Grenka, toda optimistična je njegova ljubezen do domovine, ki je zanj ta srejnja ubogih sirot, teptanega in hlapčevskega človeka. Osebna borba je privzela značaj občečloveške borbe.

V dneh, ko se boji stopnjujejo do zagrizene strupenosti, nastajajo nove knjige, novi simboli. »Krpanova kobila«, poduhovljeni simbol umetnostnega naziranja malomeščanske družbe, »Hlapec Jernej«, simbol proletarskega človeka, za katerega stopa Cankar s svojo kandidaturo v državni zbor tudi v politično areno. Ni pravoveren strankar, toda njegova umetnost je jasen odraz hotenja množic, ki so stopile s splošno enako volilno pravico v politične boje.

Cankarjeva domovina postanejo brezpravni in trpeči, ki jim je življenje pot »Za križem«. Tedaj napiše eno najglobljih svojih knjig »Kurenta«. Po krčevitih in ubijajočih bojih se Cankar umika v doživljanje svoje notranje osebne drame.

Bolestna resignacija se prikazuje v njegovih poslednjih delih. Borbenost in ostrina se krušijo, plastika besede je še vedno blesteča, toda življenjska sila upada. »Milan in Milena«, »Volja in moč«, izpričujejo znake pojemanja moči, bodisi v idejnem kakor v umetniškem oziru.

Dve knjigi »Grešnik Lenart« posebno še »Moje življenje«, pa dokazujejo trditev, da vsak véliki umetnik napoveduje že stilne oblike nove dobe. Izbrušene psihološke črtice so morda most v novo razdobje slovenskega slovstva.

Tik pred svetovno vojno se je še enkrat vzbudil bojevnik slovenske kulture in se v znamenitem govoru 1913. leta v Mestnem domu izpovedal, da ga še vedno živo pečejo življenjski problemi svojega naroda. Izjave na tem shodu pričajo o njegovi politični orientaciji, kateri je ostal vkljub nekaterim, v slovenskem življenju še prav posebno utemeljenim katarzam do konca zvest. Na shodu se je priznal za pristaša socialistične stranke, ki se je edina izrekla za politično združenje jugoslovanskih narodov brez habsburškega okvira. On sam je podal načelno izjavo: »Ako pride kdaj do političnega združenja jugoslovanskih narodov — in ne samo moja vroča želja je marveč tudi moje prepričanje, da do tega združenja res pride — tedaj se to ne more izvršiti drugače, kakor da se združijo enakopravni in enakovredni bratje. Kakor ste videli, sem smatral jugoslovanski problem za to, kar

je: namreč za izključno politični problem. Za problem razkosanega plemena, ki se v življenju človeštva ne more uveljaviti, dokler se ne združi v celoti.«

Izjava je priča jasne Cankarjeve politične orientacije na pragu novih dni.

V svetovni vojni ni ugasnil njegov humor, toda v grozotnem pokolju je naraščala njegova resignacija, upadala pa tudi stvariteljska moč in je pešala sila tega ostrega peresa. »Podobe iz sanj« so njegovo medlo slovo od življenja.

Razumljivo je, da je orientacija o razgledih obširnega Cankarjevega dela, slovenskega vélikega teksta na pragu dvajsetega stoletja, danes še méglena. Verjetno je, da bodo vrednote tega vélikega umetnika, ki je po Prešernu oživil tvornost slovenskega jezika in kot umetnik obudil v življenje novega človeka, slovenskega proletarca, pravilno ocenili šele otroci množic, ki so s Cankarjem vstopile v slovensko življenje.

Maksim Gorkij:

PRAVLJICA RESNIČNOSTI

Pomlad je. Sonce sije. Vsi ljudje so veseli, celo okenske šipe starih kamenitih hiš se milo smehljajo.

Po cestah malega mesta valovi praznično oblečena množica. Vse mesto je pokonci — delavci, vojaki, meščani, duhovniki, uradniki, ribiči. Vsi čutijo v krvi pomlad, glasno govore, se smejejo, šalijo in prepevajo. Kakor v nekem velikem, zdravem telesu, tako narašča v vseh veselje do življenja.

Pisani sončniki, klobuki gospa, rdeči in modri balončki otrok so kakor čudovito cvetje. In kakor lesketajoče se žlahtno kamenje na sijajnem oblačilu pravljичnega kralja vidiš vsepovsod smejoče in vesele obraze otrok, teh veselih gospodarjev sveta.

Bledozelena listje drevja, zavito v popkih, se še ni razvilo in željno vsrkava tople sončne žarke. Iz daljine se glasi semkaj godba v vabljivih glasovih.

Zdi se ti, kakor da bi ljudje hoteli prestati vse slabo in kakor da naj bi bil včerajšnji dan zadnji dan težkega, zatiranega življenja, ki jim je postalo že gnusno. Danes pa so se vsi zbudili kakor otroci z vedrimi obrazi, z močnim, veselim zaupanjem in z upanjem v sebe in na nepremagljivost svoje vloge, pred katero se mora vse uklanjati. In tako gredo združeno, odločnih korakov bodočnosti nasproti!

Če si zagledal v tem živem vrvenju veselih ljudi žalosten obraz, si se začudil, bil si potr in slabe volje. Ob roki neke mlade ženske je šel visok, močan mož, ki gotovo ni bil več ko trideset let star, toda imel je že docela osivele lase. V roki je držal klobuk, njegova okrogla glava se je svetlikala srebrno, slok,

zdrav obraz je bil miren in mrk od večne žalosti. Velike, žalostne, polzaprte oči so gledale tako, kakor znajo zreti v svet samo oči človeka, ki nosi s seboj globoko bolečino in je ne more nikdar pozabiti.

»Pazljivo si oglej ta par, posebno moža,« mi je rekel moj tovariš. »Doživel je eno izmed dram, ki se dogaja dandanašnji vse češče v delavskih krogih Severne Italije.«

In tovariš mi je pripovedoval:

Ta mož je socialist, urednik tukajšnjega delavskega lističa, nekdanji sobni slikar. Ena izmed narav, ki jim njih znanje postane vera in katerih vera še močneje vzplameni žejo za znanostjo. Hud, pameten nasprotnik klerikalcev, — samo poglej, s kako sovražnimi pogledi ga zasledujejo.

Pred morebiti petimi leti, ko se je ukvarjal s socialistično propagando, je srečal v nekem krožku, v katerem je sodeloval, dekletke, ki je takoj obrnilo njegovo pozornost nase. Tukaj so se ženske dobro naučile verovati molče in neomajno. Stoletja so se duhovniki trudili, da bi to njihovo lastnost razvili, kar se jim je tudi izredno posrečilo. Bogočastje Madone ni samo pogansko lepo, marveč predvsem tudi zelo prebrisano bogočastje. Marija je preprostejša in bolj človeška od Kristusa; bližja je našim srcem, nas ne zapleta v protislovja in nam ne preti s peklom. Ona je vsa ena sama ljubezen, eno samo usmiljenje in odpuščanje in z lahkoto začara žensko srce, da ga priklene nase za vse življenje.

Torej, dekletke je videl večkrat, znala je govoriti in spraševati, v njenih vprašanjih je vedno čutil poleg naivnega strmenja nad njegovimi idejami neprikrito nezaupanje proti njemu, dá, večkrat celo bojazen in stud pred njegovimi besedami. Socialistični agitator mora v Italiji večkrat in mnogo govoriti o religiji in uporabljati ostre besede proti papežu in duhovnikom. Toda vsakokrat, kadar se je dotaknil tega predmeta, je le-ta pustil v dekletovih očeh nekaj kakor sovraštvo in preziranje in če je ona kaj vprašala, so njene besede zvenele sovražno in njen mehki glas je bil kakor s strupom napojen. Bilo je jasno, da je poznala anti-socialistično literaturo in da v tem krožku ni uživala nič manjšega zaupanja kot on.

Tu v Italiji ravnaajo z ženami mnogo bolj preprosto in robato kakor v Rusiji in do zadnjega časa so dale Italijanke tudi v dejanju mnogo povoda za to. Ker niso imele za nobeno drugo reč zanimanja razen za cerkev, jim je bilo kulturno delo moških tuje. Zato tudi niso razumele njegovega pomena.

Njegovo moško samoljubje je bilo ranjeno, njegov poklic izkušenega agitatorja je trpel radi spopadov z dekletom. Postal je zloben, jezen in se je večkrat lotil z uspehom. Vračala mu je milo za drago in ga prisilila, ker jo je moral spoštovati mimo svoje volje, da se je pripravil na predavanja v svojem krožku s posebno skrbnostjo.

Kadar je govoril o sramotni sedanjosti, o zatiranju človeka, o pohabljenosti njegovega telesa in njegove duše in kadar je pred poslušalci odkrival sliko boljše bodočnosti, je gledal pred seboj njen popolnoma spremenjeni obraz. Potem je poslušala njegove besede z ogorčenjem pametne, močne žene, ki ji je peza življenja dobro poznana, in z zaupljivim pohlepom otroka, ki posluša krasno pravljico, ki vzbuja v njegovi prav tako krasni, čuteči duši sorodne glasove.

To je vzbudilo v njem skoroda občutje zmagovalca nad močnim nasprotnikom, ki bi mogel biti v bodočnosti izvrsten tovariš in hraber vodja.

Ta dvoboj je trajal skoro eno leto, ne da bi kdo izmed njiju začutil željo, da bi se bliže seznanil z nasprotnikom in nadaljeval boj iz oči v oči, dokler ni končno on stopil prvi nasproti:

»Gospodična, vi ste moja stalna nasprotnica. Ali ne mislite, da bi bilo v interesu stvari bolje, če bi se pobleže seznanila?«

Privolila je rada, toda že po prvih besedah je vzplamtel med njima boj. Deklica je z največjo silo zagovarjala cerkev kot edino pribežališče, kjer se lahko trudni in izmučeni človek duševno izpočije; tu pred obličjem Madone so vsi, brez ozira na osebo, enako vredni in enako bedni. Odgovoril ji je na to, da ljudje ne smejo mirovati, marveč se morajo boriti, kajti stanovska enakost je nemogoča brez enakosti materialnih dobrin in da se skrivajo za Madono vsi, katerih interes je, ohraniti ljudi v njihovi neumnosti in nevednosti.

Od takrat so izpolnjevali ti razgovori vse njeno življenje. Ta neskončni, strastni prepir se je nadaljeval pri vsakem sestanku in z vsakim dnem se je jasneje razvijalo grobo, nespremenljivo nasprotje njihovih nazorov.

Zanj je bilo življenje boj za razširjenje znanja, za zmago nad naravnimi silami, boj za pokoritev skrivnostnih sil človekovi volji. Vsi ljudje bi morali biti pripravljeni na isti način za ta boj, čigar končni cilj je bila prostost in zmaga razuma, zmaga te edine, najmočnejše sile, ki zavedno deluje na svetu. Zanja pa je narobe obstojalo življenje v dolgem, mučnem človekovem žrtvovanju, v podrejanju razuma oni skrivnostni volji, katere postave in nameni so znani le duhovniku.

Prizadet jo je vprašal:

»Zakaj pa obiskujete moja predavanja? Kaj pričakujete od socializma?«

Žalostno je odgovorila: »Vem, da grešim in si sama sebi nasprotujem. Toda tako lepo vas je poslušati in sanjati o možnosti obče človeške sreče.«

Posebno lepa ni bila, nežne postave, imela je pameten obraz in velike oči, ki so mogle gledati milo, prijazno in trdo. Delala je v tvornici za svilo, živela je s svojo staro materjo, hromim očetom in mlajšo sestro, ki je obiskovala rokodelsko šolo. Včasih je bila vesela, ne glasna, toda kar očarljivo ljubezniva. Ljubila

je muzeje in starinske cerkve in ob pogledu na slike in umetniške predmete je postala kar vzhičena.

»Kako čudovito,« je govorila, »da so bili vsi ti krasni predmeti nekoč skriti v hišah privatnikov in da so imeli le poedini ljudje pravico, uživati njihovo lepoto. Lepota mora biti dostopna vsem, samo potem je živa.«

Mnogokrat je govorila tako čudovito in stalno mu je bilo tako, kakor da te besede izhajajo iz njemu tujega duševnega nastrojenja. Spominjale so ga na stokanje ranjenca. Čutil je, da ta deklica žrtvuje življenju in ljudem globoko, skrbečo ljubezen matere: potrpežljivo je čakal, da bi njegova vera vžgala njeno srce in spremenila tiho ljubezen v strast; zdelo se mu je, da posluša njegove besede vedno bolj pazljivo in da se v srcu že strinja z njim. In govoril je vse bolj ognjevit o potrebnosti neutrudnega boja za osvoboditev posameznika, ljudstva, človeštva iz starih verig, katerih rja se je globoko zažrla v duše in jih zastрупila.

Ko jo je nekoč spremil do doma, ji je rekel, da jo ljubi in jo je prosil, da mu postane žena. Prestrašil se je, ko je videl, kakšen vtis so napravile nanjo njegove besede. Kakor zadeta je stopila nekaj korakov nazaj, naslonila se je bleda in s široko odprtimi očmi na steno, skrila roke na hrbet in govorila domala z zgražanjem:

»Slutila dā, čutila sem, da bo prišlo tako, kajti ljubim vas že davno. Toda, o bog, kaj naj se zgodi sedaj?«

»Sedaj pridejo dnevi sreče zate in zame, dnevi najinega skupnega dela,« je zajeceljal.

»Ne!« je rekla s sklonjeno glavo, »ne bi smela govoriti o ljubezni.«

»Zakaj ne?«

»Ali bi se poročil cerkveno?« je vprašala tiho.

»Ne!«

»Potem pa — — — zbogom!«

Hitro se je oddaljila. Toda on jo je došel in ji začel prigo-varjati. Nemo, brez nasprotovanja ga je poslušala in rekla:

»Jaz, moj oče, moja mati, mi vsi smo verni kristjani in bomo takšni tudi umrli. Zakon, ki je sklenjen samo na občini, zame ni zakon. Če se rode iz takega zakona otroci, bodo, — to vem natanko, — nesrečni bodo. Samo cerkveni zakon posveti ljubezen, samo on ji dodeli sreče in miru.«

Jasno je videl, da ne bo tako hitro popustila. Toda tudi on kakopak ni mogel popustiti. Ločila sta se in pri slovesu je dekle reklo:

»Ne bova mučila drug drugega. Ne išči, da bi me srečal... Ah, če bi hotel ta kraj zapustiti! Jaz tega ne morem, tako uboga sem...«

»Ne morem ti tega obljubiti,« je odgovoril.

In sedaj se je vnel boj med tema dvema močnima naravama.

Srečavala sta se in to še pogosteje kakor prej, kajti ljubila sta se in iskala te sestanke v skrivnem upanju, da eden od njiju ne bo mogel prenesti muk tega neutešenega, plamenečega čustva. Njuni sestanki so bili polni globokega obupa in srčne bolečine; vsakokrat se je čutil oslavljen in kakor pobit in ona je šla vsa v solzah k spovedi. Vedel je to in zdelo se mu je, da postaja črni zid nosilcev tonzur z vsakim dnem močnejši in višji in da ju bo ločil do smrti.

Ko sta šla nekega praznika na sprehod v mestno okolico, mu je ušlo, ne da bi hotel s tem groziti:

»Ali verjameš, da se mi včasih zdi, da bi te mogel ubiti...«

Molčala je.

»Ali si slišala, kaj sem ti rekel?«

»Da,« je odgovorila in ga je ljubeče pogledala v obraz.

Vedel je le, da bo rajši umrla kakor pa popustila. Pred tem »da« jo je nekajkrat objel in poljubil. Branila se je, toda njen upor je postajal vedno slabši in upal je, da bo nekega dne podlegla in da mu bo pomagal k zmagi njen ženski nagon. Sedaj pa je razumel, da to ne bi bila zmaga, temveč podjarmljenje in od tega časa je nehal v njej vzbujati žensko.

Ko je prehodil z njo temne kroge njenih pojmov in predsodkov o življenju, je vžgal v njej vse luči, kolikor mu je bilo to mogoče, toda ona je poslušala njegove besede kot slepa, s sanjaviim smehljajem v očeh; ničesar ni videla in ničesar ni vérovala.

Nekoč mu je rekla:

»Včasih uvidevam, da je vse, o čemer mi govoriš, možno. Toda mislim, da to izvira odtod, ker te ljubim! Vse razumem, toda vere nimam, ne smem verovati! In če se boš oddaljil, bo izginilo vse, kar je s teboj v zvezi.«

Ta drama je trajala skoro dve leti, dokler se deklica ni zrušila in zbolela, opustil je svoje delo, opustil svoje delovanje v strankini organizaciji, jel je delati dolgove, opuščal je sestanke s tovariši, stalno hodil semintja pred njenim stanovanjem ali sedel ob bolničini postelji. Videl je, kako je ugašala kakor sveča in kako je bila vsak dan bolj bleda in bolj prozorna, medtem ko je bolezenski ogenj v njenih očeh vzplameneval vedno bolj.

»Pripoveduj mi o življenju, o bodočnosti!« ga je prosila.

On pa je govoril o sedanjosti in namenoma naštel vse, kar uničuje ljudi in proti čemur se bo boril vse svoje življenje. Govoril je o vsem, kar je treba izločiti iz človeškega življenja, kar je treba zavreči kakor neupogljive, umazane cunje.

Molče ga je poslušala. Toda če je postala njena bolečina prehuda, je zadržala tok njegovih besedi s tem, da se je dotaknila njegove roke in ga proseče pogledala.

»Ali moram... umreti?« ga je vprašala nekoč, mnogo dni potem, ko mu je zdravnik povedal, da boleha na hitri jetiki in da je njeno stanje brezupno.

Ni odgovoril in pobesil je glavo.

»Vem, da bom morala kmalu umreti,« je rekla, »podaj mi roko.«

In ko ji je dal roko, jo je poljubila z vročimi ustnicami in rekla:

»Odpusti mi, kriva sem pred teboj! Motila sem se in ti prizadela bolečine. Sedaj vidim, da se življenje bliža koncu, da je bila moja vera le strah pred nepoznanim, strah, ki ga kljub svoji iskreni želji, kljub tvojemu stremljenju, nisem mogla premagati. Drugega ni bilo kakor strah, toda bil mi je v krvi, ž njim sem se rodila. V mišljenju sem bila samostojna, bilo je tvojemu podobno, toda srce mu je ostalo tuje. Zdaj uvidevam, da si imel prav, toda moje srce ni moglo soglašati.«

Nekaj dni potem je umrla; med njenim smrtnim bojem je osivel, mož s sedem in dvajsetimi leti.

Pred kratkim se je poročil z edino prijateljico tega dekleta, eno svojih učenk. Sedaj hodita na pokopališče — k njej. Vsako nedeljo romata tja, da položita cvetja na njen grob.

Ne veruje v svojo zmago in je trdnega prepričanja, da mu je takrat, ko mu je dala prav, namenoma rekla neresnico, da bi ga le tolažila. Njegova žena je istega mnenja in obadva gojita ljubeč spomin na mrtvo. Njena žalostna usoda ju vzpodbuja k maščevanju in podeljuje njunemu skupnemu, nikdar ohromelemu delovanju posebno neutrudljivost in neko docela posebno obsežnost in lepoto...

Živa, praznično pisana struja ljudi se premika v sončni luči; vesel hrup jo spremlja, otroci kriče in se smejejo. Vsem ni lahko in veselo pri srcu, gotovo so mnoga srca polna moreče žalosti in se mnoge glave trpinčijo z nasprotji. Ali vsi stopajo prostosti, prostosti nasproti! In čim bolj se strinjajo vrste, bliže smo smotru.

Georg Lukacs:

MARX IN ENGELS O VPRAŠANJH DRAMATURGIJE

Kakor na vseh drugih področjih izhajata Marx in Engels tudi na področju literature in umetnosti iz splošnih osnovnih načel dialektičnega materializma: bivanje je tisto, kar določa zavest; predstave in človekovo mišljenje so zrcalni odraz objektivne resničnosti. Za literaturo v splošnem in za dramaturgijo posebej pa velja vprašanje: katera vsebina bivanja oblikuje specifično vsposobljene predmete za dramo in katere specifične metode potrebuje drama, da bi s svojimi specifičnimi sredstvi najuspešneje izzvala pravičen odraz resničnosti v glavah ljudi.

Že ta način postavljanja vprašanja jasno kaže osnovno smernico dramaturgije po Marxu in Engelsu. Kakor zmerom pri obravnavanju literature, izhajata iz vprašanja vsebine. Vsebinske

drame pa je za njiju tisti veliki, svetovnozgodovinski razredni boj, v katerem se odigrava razvoj človeštva. V dramatskih konfliktih, v spopadih dramskih osebnosti se morajo odražati prav ti spopadi razredov, ti spopadi medsebojno ločenih družbenih ureditev. Marx je jasno izrazil te osnovne misli o dramaturgiji že v svojem mladostnem spisu »H kritiki Heglove pravne filozofije«, kasneje jih je konkretiziral, posebno z ozirom na Shakespearea in Sofokla. E. je dal v svojem predgovoru k »Izvoru družine«¹ jasno in jedrnato analizo Aishylove Orestije, kjer se izražajo ta naziranja plastično in s polno jasnostjo. Orestija je »dramatski opis boja med propadajočim materinskim pravom in med očetovskim pravom, ki se je pojavilo v junaški dobi«. Klitemnestra je ubila svojega moža Agamemnona, in le-tega sin Orest maščuje njegovo smrt s tem, da umori svojo mater.. Vsebina drame je sedaj na eni strani boj erinij, »demonških varuhinj materinskega prava« in na drugi strani boj Apolona in Atene, »obeh božanstev, ki tu zastopata novo očetovsko pravo«. »Orest se sklicuje na to, da je Klitemnestra storila dvojen zločin s tem, da je umorila svojega moža in njegovega očeta. Čemu potem preganjajo erinije njega in ne nje, ki greši še naprej? Odgovor je udaren. Z možem, ki ga je ubila, ni bila v krvnem sorodstvu.«

Apolon brani Oresta in Atena kot predsednica sodišča govori zanj in ga s tem oprasha. »Očetovsko pravo je zmagalo nad materinskim pravom, bogovi ‚mlajšega rodu‘, kakor so jih označile erinije same, zmagajo nad erinijami, in le-te se navsezadnje celo puste pregovoriti, da prevzamejo novo opravilo v službi novega reda.«

Ta Engelsova izvajanja kažejo docela jasno, v čem vidita Marx in Engels predmet in gradivo za drame. Njihovo spoštovanje velikih dramatikov preteklosti, Aishyla, Sofokla, Shakespearea, njihovo zelo kritično stališče do modernih, da, njihovo preziranje večine dramatikov njihove dobe, temelji naravnost na tem, da so le-oni pojmovali in upoštevali ta osrednji problem drame, medtem ko hočejo le-ti s svojimi, za efekti se lovečimi neumnostmi potvarjati resničnost. Iz teh vzrokov govorita Marx in Engels zmerom zelo nepovoljno o Rihardu Wagnerju. Marx je nekoč označil Bayreuth kot »pustni terek državnega muzikanta Wagnerja«, Engels pa navaja sledečo Marxovo odklonilno obsodbo nad Wagnerjem²: »V nekem pismu iz pomladi 1882. se je Marx izjavil s krepkimi izrazi o popolnem izkrivljenju pradobe, ki vlada v Wagnerjevem nibelunškem tekstu. ‚Ali ste že kdaj slišali, da bi brat sestro kot ženo objemal?‘ Temu ljubezenskemu trgovanju, ki ga skušajo Wagnerjevi »pohotnostni bogovi« v docela modernem smislu napraviti z nekoliko krvoskrunstva pikantnejšega, od-

¹ Engels: Izvor družine, 12—13. (Izide v kratkem pri Ekon. enoti.)

² Engels: Izvor družine, 19—20.

govarja Marx: »V praveku je bila sestra žena, in to je bilo n r a v n o.«

Ta Marxova kritika, ki jo Engels v svojih nadaljnjih izvajanjih razširja tudi na Goethejevo balado »Bog in bajadera«, podčrtava — z negativne plati — dozdej nakazano principiелno linijo: odločilni pomen pravilne reprodukcije resničnosti za pesnitev. Ta kritika je v marsikaterem oziru aktualna, zlasti za dramaturgijo. Je namreč uničujoča kritika tistih poizkusov, ki nam hočejo približati stare čase in njihove pesnitve s tem, da prenašajo v te čase moderne pojme, današnje probleme in konflikte. Samo dotlej, dokler pojmujeemo pretekle dobe tako, kakršne so v resnici bile, nam jih je moči razumevati kot sestavne dele naše lastne zgodovine: le tako nam lahko postanejo v resnici bližje, nikdar pa ne po dekadentsko-apologetičnih surogatih (nadomestkih) neorganičnega nakita z modernimi sestavinami.

Kako organično in dosledno sledi iz teh Marxovih in Engelsovih pojmovanj dramatskega gradiva in vsebine njihovo pojmovanje najvažnejših oblikovnih problemov drame (kompozicija, karakteristika oseb, dikcija itd.), kaže njihova pismena debata s Ferdinandom Lassalleom o njegovi tragediji »Franz v. Sickingen«. Tudi tu izhajata Marx in Engels iz vprašanja vsebine. Lassalle je hotel s »Sickingenom« napisati tragedijo revolucije in je menil najti za to sposobnega junaka v Sickingenu.

Marx kritizira to Lassalleovo koncepcijo z analizo resničnega Sickingena. »Sickingen,« piše Marx³, »pada, ker se kot vitez in predstavnik p r o p a d a j o č e g a razreda upira obstoječemu, ali bolje novim oblikam obstoječega. Če snamemo z Sickingena tisto, kar pripada individuumu v njegovi posebni obliki, naravni osnovi itd., potem preostane — Goetz v. Berlichingen. V tem klavnem možakarju se kaže v svoji adekvatni obliki tragično nasprotje med viteštvom ter cesarjem in knezi; zategadelj ga je Goethe po pravici napravil za junaka. Ako tedaj nočeš ta spor enostavno reducirati na tisto, kar prikazuje Goetz v. Berlichingen — in to ni bil tvoj načrt —, potem morata Sickingen in Hutten propasti, ker sta bila revolucionarja v svoji domišljiji (tega ni moči reči o Goetzu) in sta bila po vsem kakor i z o b r a ž e n o poljsko plemstvo iz leta 1830. na eni strani predstavnika modernih idej, po drugi plati pa sta dejansko zastopala reakcionarni razredni interes.«

In zelo podobno kritizira Engels⁴ Lassallea z avoljo tega, ker je pustil, da mu je ušel tragični element v Sickingenovi usodi. O Lassalleovi zamisli Sickingenove — prepozne zveze s kmeti piše: »Nikakor vam nočem kratiti pravice, razumevati Sickingena in Huttena tako, kakor da sta kanila osvoboditi kmete. S tem pa ste dobili tragično protislovje, ker sta se postavila na eni strani

³ Marx Lassalleu, 19. IV. 1859.

⁴ Engels Lassalleu, 18. V. 1859.

med plemstvo, ki tega osvobojenja nikakor ni hotelo, na drugi pa med kmete. Tu leži po mojem mnenju tragični spor med zgodovinsko nujnim postulatoma in praktično nemogočo izvedbo. S tem, da ste pustili pasti ta moment, ste reducirali tragični konflikt na neznamenit obseg, da se je Sickingen namesto s kraljem in državo spopadel zgolj z enim knezom in ste ga pustili propasti enostavno zavoljo nebričnosti in strahopetnosti plemstva.« Marx in Engels zahtevata torej od pisatelja, ki je obdelal veliko, za usodo vsega nemškega ljudstva za cela stoletja odločilno razdobje, resnično pojmovanje razrednih bojev, ki so bili osnova tega časa. (Engels jih je mojstrsko razčlenil v knjigi »Kmečka vojna v Nemčiji«.) Zafegadelj tudi zoperstavljata Lassalleovi tragediji zahtevo po največji tragediji tega razdobja, po tragediji Thomasa Münzerja. Ali Lassalleova tragedija ne vodi le na nek stranski tir, temveč razširja to Sickingenovo tragedijo idealistično v tragedijo revolucije. Ta idealistična stilizacija se kaže v kompoziciji tako, da je junak — idealistično iztrgan iz nujnega razvoja — postavljen pred neko docela osebno odločitev in prevzame zavoljo tega nase »tragično krivdo«. Lassalle torej izpreobrača objektivno-zgodovinsko nujnost tragedije v nek subjektivno-moraličen problem. To je pot od objektivnega idealizma do subjektivnega idealizma.

Iz tega nasprotja sledijo čisto umetniška nasprotstva med Marxom in Engelsom ter Lassalleom: nasprotje Shakespeare contra Schiller. (Franz Mehring razlaga to nasprotje na popolnoma napačen način iz razlike med Marxovim in Lassalleovim osebnim literarnim okusom.) Marxova in Engelsova izvajanja kažejo, da je nastala njuna zahteva po realizmu kot stvariteljski metodi kot nujna posledica njune zahteve po pravilni miselni reprodukciji objektivne resničnosti v njenih bistvenih trenutkih. Marx⁵ piše: »Ti bi potem moral sam po sebi bolj »shakespearizirati«, medtem ko Ti jaz »schillerjevanje«, to se pravi spreminjanje individuov v golo govorilno trobilo sodobnega duha, štejemo kot precejšnjo napako.«

In Engels⁶ konkretizira ta očitek še nadalje s tem, da kaže zvezo med Lassalleovimi stilističnimi napakami in med temeljnimi historično-političnimi pogrškami njegove drame. »Za moje gledanje na dramo, ki je osnovano v tem, da se poleg idejnega ne sme pozabiti na realističnost, poleg Schillerja ne na Shakespearea, bi prikazovanje takratnih tako čudovito pestrih plebejskih družbenih sfer dalo za poživitev drame še čisto drugo snov, ki bi bila neprecenljivo ozadje na odru se odigravajočega nacionalnega gibanja plemstva, kar bi ravno poslednje šele razsvetlilo s pravo lučjo.«

In Marx preide vse značaje, ki nastopajo v dramih ter ugotavlja — z malo izjemami —, da so »zarisani preveč abstraktno«,

⁵ Marx Lassalleu, istotam.

⁶ Engels Lassalleu, istotam.

ter ostro graja dolgočasno, dolgovечно schillerjevsko osebno refleksijo njihovega izražanja.

Ali ta borba Marxa in Engelsa proti idealizmu v drami, proti »schillerjevanju« ne pomeni pri njih najmanjšega popuščanja nasproti sodobnemu malenkostno apologetičnemu psevdorealizmu. Realizem, kakor sta ga razumela Marx in Engels, je pravilna reprodukcija, življenjsko živa obnova bistvenih trenutkov velikih razrednih bojev nekega obdobja in nima zategadelj ničesar skupnega, z malenkostnim fotografiranjem nebistvenih, prehodnih trenutkov ob slepoti in nerazumevanju za zvezo celote.

Zavoljo tega je samo dosledno, da Engels⁷ t a realizem zapostavlja celo Lassalleovemu idealizmu. »S polno pravico nastopate proti slabemu sedaj vladajočemu individualiziranju, ki izhaja iz čistih majhnih »modričevanj« in ki je bistveni znak v puščavi zablodele epigonske literature... Vaš Sickingen je povsem na pravi poti; delujoče glavne osebnosti s o predstavniki odrejenih razredov in smeri, torej določenega mišljenja svojega časa, in ne iščejo svojih pobud v malenkostnih osebnih ugodjih, temveč prav v zgodovinskih tokovih, ki jih nosijo naprej.«

Tako ostro kritizirata torej Marx in Engels Lassalleov idealistični schillerjevski stil, pa vendar priznavata v njem prednosti meščansko-revolucionarnega patosa in ugotavljata, da stoji celo ta stil visoko nad ono poznoromantično in psevdoproletarsko »stvarnostno pobožnostjo«, s katero so literati nemške buržoazije pisateljsko izražali mačka po revoluciji 1848. leta, nagibanje meščanstva h kapitulaciji pred pruskim militarističnim škornjem. Marxove in Engelsove prezirljive obsodbe nemške književnosti tistega časa v splošnem in posebej obsodbe Gustava Freytaga, Rodericha Benedixa itd. kažejo zelo jasno to linijo.

Odkod izhajata Marx in Engels v svojem povdarjanju realizma kot stvariteljske metode, pričajo po eni strani veliki primeri in vzori, na katere kažeta zmerom znova (Aishylos, Sofokles, Shakespeare), na drugi strani pa pisma, ki jih je pisal Engels Margareti Harkness in Mini Kautsky. Resda piše Engels v teh pismih o romanih, ali iz zveze sledi docela jasno, da zadevajo njegovi splošni nazori o literaturi, ki jih je izrazil v teh pismih takisto dramo. Engels⁸ piše: »Po mojem mnenju je razumeti kot realizem poleg resničnosti v podrobnostih verno podajanje tipičnih značajev v tipičnih okoliščinah.« In Engels tolmači — takisto zelo jasno — kako bi hotel, da bi pojmovali obliko tipičnosti. O osebnostih iz romanov Mine Kautsky pravi⁹: »Vsakdo je tip, ali hkratu določen poedinec, nek 'tisti', kakor se izraža stari Hegel, in tako mora biti.«

To pojmovanje uresničenja realistične metode v literaturi določa tudi Engelsovo pojmovanje tendence. »Jaz nikakor nisem

⁷ Engels Lassalleu, istotam.

⁸ Engels Margareti Harkness, april 1888.

⁹ Engels Mini Kautsky, 26. IV. 1885.

nasprotnik tendenčne poezije kot take. Oče tragedije, Aishylos, in oče komedije, Aristofan, obadva sta bila močno tendenčna pisatelja, nič manj Dante in Cervantes, in najboljše v Schillerjevem Kovarstvu in ljubezni je to, da je to prva nemška politično-tendenčna drama... Toda jaz menim, da mora tendenca izhajati iz samega položaja in dogajanja, ne da bi jo potem izražali in kazali, in pesnik ni prisiljen dajati bralcu pod nos bodočo zgodovinsko rešitev družbenih konfliktov, ki jih opisuje.« Celo socialistični tendenčni roman izpolnjuje po Engelsovem mnenju »svojo nalogo popolnoma, če z vernim opisovanjem resničnih razmer razdira obstoječe konvencionalne iluzije o teh razmerah, če rahlja optimizem meščanskega sveta, če vzbuja neizbežen dvom nad večno veljavo obstoječega, ne da bi pri tem naravnost nutil kakšno rešitev, ali pa da bi v določenih pogojih niti sam ostentativno ne zavzel svojega stališča.«

To Engelsovo pojmovanje tendence v realističnem literarnem delu je zgolj nujna posledica uporabe dialektičnega materializma pri presojanju literature in dramaturgije. Engels se bori proti prazni, abstraktni, idealistični, na dejstva prilepljeni in površni tendenci. Kakor pa so jasno pokazala njegova dosedanja izvajanja. Engels nikakor ni proti pristranosti literature. Narobe. Engels zametuje površno prilepljeno tendenco, kajti po njegovem naziranju govori prav miselno neoporečna in čuvstvena reprodukcija pravilno spoznanih bistvenih dejstev družbenega bivanja tolikanj glasno progresivno besedo, da postane ob njej docela nepotrebno vsako površno slepomišenje s tendenco.

Arh. Z. B.:

SOCIOLOŠKE OSNOVE MODERNE ARHITEKTURE

Namen arhitekture je graditi sodobnemu človeku za njegovo materialno in duhovno življenje potrebne prostore.

Preko pojma rodu in patriarhalne družine, preko zasužnjenja žene po možu in slabejšega po močnejšem, se približujemo osamosvojitvi individua ter združitvi tako samostojnih individuov k z a v e s t n i skupnosti.

Razum nas tako vodi.

V patriarhalni družini je bil oče gospodar. Podrejeni so mu bili žena, otroci, služinčad, ter pomočniki in vajenci, če je bila to obrtniška družina. Družina je bila država v malem, proizvajala je v glavnem za sebe. Tudi otroke je vzgajala sama. Obrt so otroci prevzemali od očeta, navadno so tudi vsi sodelovali v njej.

Danes vzgajajo mladino javne šole, družba stopa med stariše in otroke. Ti si izbirajo poklic sami in tako zgodaj zapuščajo

očetovo hišo. Posamezni družinski člani se skušajo osamosvojiti in hočejo sami pridobivati. Z zavestjo žene in njeno osamosvojitvijo izginja njena pripadnost k možu; žena dobiva možu enake pravice. Stari prisiljeni zakon je razrahljan ter se je razvil v prosto zvezo dveh duhovno in gospodarsko samostojnih individuov.

Tudi za človekovo duhovno življenje in razvedrilo je družinski krog danes preozek. On hoče v gledališču, kino, družabne in stanovske klube, v sport itd.

Pravice individua postavljamo danes pred pravicami družine, ki je prenesla vse polno svojih funkcij na družbo.

Kakšen vpliv ima torej preobrazba družbe na današnjo arhitekturno produkcijo?

Vzamem stanovanje industrijskega človeka, ki začne takoj s postankom industrije. Spekulantje zidajo stanovanjske kasarne v neposredni bližini tovarn, tudi v sredi mesta, če so te tam. To so bile visoke, v ozkih ulicah zidane hiše, z malimi, temnimi prostori, nehigijenske v vsakem oziru. Le višji razred kvalificiranega delavstva si je mogel v mestni okolici kupiti košček zemlje in si postaviti malo hišico. Ko je meščanstvo začutilo nevarnost epidemij, katerih leglo so bila ravno nehigijenska stanovanja proletariata, je »rešilo« ta problem tako, da je te hiše v mestu začelo podirati, na njih mesto pa postavljati boljše in lepše a tudi dražje, da je mogel stanovati v njih le boljše situirani meščan, delavstvo pa je bilo izrinjeno na periferijo, navadno v še slabše barake. Nevarnost epidemij pa s tem ni bila odstranjena, ampak prenešana.

Enodružinska hišica s koščkom vrta, ki je bila in je morda še ideal dobro plačanega delavca, malega uradnika ali malo-meščana, tudi ne zadošča več potrebam industrijskega prebivalstva. Radi visokih cen zemljišča v mestu je mogoča le še v okolici, v veliki oddaljenosti od poslovnega in tovarniškega središča, kar pomeni potratu na času in prevoznini. Stroj je postavil tudi gospodinjstvo na novo podlago, tako da je v malem obsegu neracionalno. Žena je pri tem vezana na dom in ne more pridobivati; življenje družine v starem smislu se nadaljuje. Delavec je kot lastnik hiše vezan nanjo, on ne more prebirati dela, ne more se prosto udeleževati mezdnega boja. Ako zida kak »socialno« čuteč tovarnar hiše za svoje delavstvo, ima poleg tega, da delavce naveže in s tem razoroži v eventualnem mezdnem boju, še priliko, da svoj denar naloži.

Naše stremljenje je, da damo vsakemu odraslemu človeku prostor z vsemi tehniškimi udobnostmi, čeprav v najmanjših možnih dimenzijah. To minimalno stanovanje nam predstavlja element serijskih stanovanj, ki naj bi bila med seboj povezana z vertikalnimi in horizontalnimi komunikacijami ter bi imela skupno vele-gospodinjstvo, t. j. kuhinjo, jedilnice, pralnice, prostore za razvedrilo in fizično kulturo, čitalnice itd. Ta minimalna

stanovanja bodo imela že vzdani mobiljar in bodo tipizirana za samce, zakonce brez otrok, z enim, dvema in več otroci. Ne bo treba več kupovati in prevažati pohištva. Morda plaši pri teh stanovanjih, združenih v blok, misel na »kasarno«. Toda s primerno organizacijo in funkcioniranjem vseh naporov bo mogoče odstraniti vse nedostatke, katere je imela do sedaj velika hiša s številnimi stanovanji.

Taki stanovanjski bloki, zidani v višino 30 in več metrov, orientirani pravilno na sonce, bodo postavljeni v velikih razstojih ter bodo tvorili različno oblikovane odprte prostore, parke, vse zasajene z zelenjem, v katerih bodo sportne naprave in igrišča, ki bodo nudile odrastlim in otrokom dovolj prilike za počitek in razvedrilo. Ceste za vozni promet bodo primerno oddaljene od naših vele-hiš tako, da do stanovanj ne bo prišel niti hrup niti prah.

Vidimo, kako postopno gre razumska pot arhitekta od stanovanja kot osnovne celice, preko skupine stanovanj t. j. bloka, do ureditve vsega naselja. Z urbanizmom se torej ni mogoče ukvarjati, dokler ni rešen problem stanovanja.

V tem smislu deluje tudi mednarodna grupa arhitektov okoli Francoza Le Corbusier-a, ki je na svojih kongresih sistematično študirala najprej problem najmanjšega stanovanja, nato problem nacionalne zazidave in končno regulacijo vsega mesta. Pri vsem ogromnem delu, ki ga je ta grupa arhitektov že naredila, pa dela večina njenih članov veliko napako v tem, da si dela iluzijo, da je mogoča realizacija njihovih načrtov že v obstoječem družbenem redu pod kako »močno« roko á la Mussolini, Ludvik XIV. in drugi.

Tu moramo tudi ovreči mnenje nekaterih reformistov, češ, da bo z ureditvijo stanovanjskega vprašanja ustavljeno gibanje množic. Pač pa je res, kot je rekel že Engels, da bo šele v socialističnem družbenem redu mogoče zadovoljivo rešiti stanovanjsko vprašanje delovnega ljudstva.

Če razmišljujemo o smotru šole v novi družbi, tako kot smo to storili pri stanovanju, ter se hočemo za njeno realizacijo poslužiti vseh modernih pedagoških metod in tehniških sredstev, pridemo do zaključka, da bo oblika te šole, izhajajoče iz njene funkcije, različna od dosedanje.

Isto velja za vse ostale arhitektonske objekte kot tovarne, bolnice, gledališča in tudi za cela naselja. Nova družba, ki bo sama razpolagala s produkcijskimi sredstvi, ki bo torej drugače organizirana od današnje, bo ustvarila tudi novo arhitekturo. In ker je arhitektovo delo ozko povezano z življenjem družbe, mora postati on socialni aktivist in ne sme ostati samo strokovnjak v ozkem smislu besede.

Georgij P. Stamatov:

ZDRAVNIKOVA POVEST

Znani bolgarski socialni pisatelj Stamatov je bil rojen od bolgarskih staršev v Rusiji, v mestu Tiraspolu, Hersonska gubernija, 1869. l. Uveljavil se je kot izreden pripovednik. Njegove odlike so tenkočutno opazovanje, psihološka globina, živo predstavljanje ter slednjič socialni značaj njegovega pripovedništva. Le majhen del njegovih povesti, ki so razmetane po raznih listih, je zbran v posebnih knjigah (»Skice in povesti« iz l. 1914. in 1915.). Novejša zbirka je »Paladin«. V pričujoči zgodbi pripoveduje pisatelj strašne prizore pri obešanju. Isti motiv je vse življenje preganjal velikega pisatelja Dostojevskega, ki je bil sam z nekaterimi tovariši tudi obsojen na smrt. Stali so že pod vislicami, ko je prišel carski sel s pomilostitvijo. Tudi takrat je kakor v tej skici eden izmed obsojencev zblaznel in Dostojevskij ni mogel tistih trenutkov pozabiti vse življenje.

Nikdar nisem bil prisoten pri izvršitvi smrtne kazni, prvič, ker nisem imel takih želj, drugič pa zategadelj, ker dandanes oblasti — kakor da se tudi one bojijo sodbe — izvršujejo takšne reči prav tako naskrivoma, kakor se odigravajo tudi zločini sami. Našel sem se v jetnišnici kot zdravnik in moja naloga je bila ugotoviti, da je oblast izvršila svojo pravno operacijo, kakor se spodobi; doslej ne pomnim odurnejšega občutja, kakor sem ga imel, ko sem dejal prokuratorju, da bom prišel zgodaj zjutraj v ječo. Zazdelo se mi je, da sem obljubil napraviti nekaj nedostojnega. Ko sem stopil naslednjega dne na jetniško dvorišče, je bilo vse domala pripravljeno, stražniki s puškami so tvorili majhen krog, v čigar sredini so stala v hitrici postavljena vešala. Med dvema stebroma je bilo videti vinski sod, ki je nekoč sladil človeška srca, zdaj pa je bil določen za najstrašnejši trenotek v človeškem življenju. Ob vislicah je nekaj delalo staro, zgrbljeno človeče s tolikošno ravnodušnostjo, kakor bi pripravljalo slavalok; izkazalo se je, da je bil to eden izmed jetnikov, ki so ga nekoč obsodili na smrt in ga pomilostili na dosmrtno ječo. Isti prokurator nemara, ki je pred leti pošiljal strele na njegovo glavo zavoljo napada na človeško življenje, ga je sedaj poklical, da obesi svojega bližnjega. Ali se je kanil pomiloščeni zločinec s svojo prizadevnostjo sedaj oddolžiti za svoj greh, ali ni hotel sploh nič — tem bi bilo težko soditi... Deset let je že prebil v ječi, preostaja — večnost. In kakšne misli lahko vzbudi le-ta? Poleg njega je stal duhovnik; nič lahko bi ne bilo določiti izraza njegovega obličja; — videl sem ga takisto drugod, na ženitovanju — bil je isti. Ali zapovedali so pripeljati obsojenca; prikazal se je visok, zdrav fant, še mlad, povsem mlad, po vsem videzu je bil dosegel šele lépo, pa strašno enaindvajseto leto.

Brali so obsodbo, bralec je izgovarjal besede tako, kakor da so življenja vseh prisotnih odvisna od njega. Sodna oblast je na-

redila križ čez obsojenca, zdaj pa je krvnik nestrpno čakal na konec te zgodbe.

Duhovnik je pristopil k mladeniču.

»Sin moj,« je začel, »glej, ti boš kmalu zapustil ta grešni svet in se boš preselil v večno življenje božje, ne boj se, sinko, za tebe še ni vse končano... Tam« —, je rekel duhovnik, kažoč na nebo, — »tam...«

Nesrečnik je pogledal navzgor in je opazil vešala.

»Ta vrv... čestiti oče... ta vrv« — je zamrmral obupno in drhté.

Zaman mu je govoril duhovnik o različnih obljubah, ki so v zvezi z drugim svetom, mladenič ni jenjal pričati in je stiskal duhovnovno roko! — »Ta vrv... ta vrv... častiti oče...«

In v teh kratkih besedah je bilo moči čutiti vso strahoto njegovega trpljenja; ali oblasti se je mudilo in kaj kmalu sta se približala obsojencu dva človeka, rabljeva pomagača, da ga zgrabita, nesrečnik pa se je stisnil k duhovnovi obleki.

»Sin moj...« je brbral svečenik in se je trudil, da bi osvobodil svojo obleko iz njegovih rok, »sin moj...«

Nazadnje so ga odtrgali od duhovnika, ki ga je tolažil.

Zdravnik je za trenotek obmolknil in nadaljeval znova:

Dosti smrti sem videl v svojem življenju, spremljal sem organizem, kako gineva postopoma in minuto za minuto; toda tam sem stal ob človeku, ki ga ni mogla rešiti vsa pomoč znanosti, in kot zdravnik sem mirno čakal na neizbežno smrt svojega pacienta... ta smrt, ki naj bi jo v kratkem gledal s svojimi očmi, je razburila sleherni živec v meni. Tam uporabljamo sredstva, ki jih je zbral stoletni napor, da bi vsaj za eno minuto podaljšali življenje, tu pa: zdravi, krepki organizem, ki je znabiti sposoben preživeti tudi vse stoletje, in vi morate gledati, kako bo čez minuto nasilno uničen, morate opazovati umetno povzročeno smrt... in vse to se bo dogodilo pred mano, pred zdravnikom, ki ga drugače kličejo na pomoč... Slednjič jim je uspelo, dvigniti ga na sod, s katerega se je z idiotskim izrazom v očeh mučil, da bi se obrnil k duhovniku. In prokuror, ki je stal poleg mene, je tedaj zmagoslavno zakričal: »Car ti daruje življenje!« — Začudeno sem gledal prokurorja. Bil je podoben Kristu, ki kliče Lazarja iz groba. — »Vpij hura, vpij živijo!« so suvali stražniki obsojenca in iz bogvedi kakšnih razlogov niso kričali sami: živjo! Izvršilci kazni so se prav tako začudeni umaknili nazaj, vendar niso kričali niti hura niti naj kdo živi in obsojenec, ki je napol čepel na sodu, je še zmerom zrl v ljudi okoli sebe z norim pogledom brez misli ter blêdel: »Ta vrv... ta vrv... častiti oče...« Ta človek ni več spadal v jetnišnico, marveč v norišnico.

»Kaj je pomenilo vse to?« sem potlej vprašal prokurorja.

»Nič, nič,« mi je odvrnil s smehljanjem, »že včeraj sem prejel brzojavko, da je pomiloščen, ali hotel sem ga prestrašiti, hotel sem mu dati vzgled.«

»Saj je zblaznell? ...«

»Za kakšnega zlodja pa rabi pamet?« je odhajajoč s smehljanjem odgovoril prokuror.

Zdravnik je umolknil. Vsi okrog njega so molčali; samo eden prisotnih je naglo izpregovoril:

»Prokuror je imel v vsakem slučaju prav, za kakšnega zlodja mu je pamet potrebna sedaj.«

VI. Kostanjevec:

NEKAJ O ANTISEMITIZMU

Ko čitamo v tisku slovenskega katoliškega tiskovnega koncerna¹ čedalje bolj besne napade proti takozvanemu »židovskemu marksizmu« in proti Židom sploh, se nehote spomnimo na vprašanje, ki ga je zastavil Plehanov:

»Mar ni vsega resnice sila
na zemlji sebi pokorila?«

Ne, zaenkrat še ne vsega. In to zaradi nasprotujočih si razrednih interesov v družbi. Tako je odgovoril Plehanov. Toda odgovoril je za čas, ko postane resnica širokim ljudskim množicam popolnoma jasna, ko pridejo do nje s svojimi lastnimi iz-

¹ Zadnje čase se je tudi pri nas razpasla »strahovita« gonja proti »židovskemu« marksizmu in židovstvu. Židje v Sloveniji ne igrajo nobene posebne vloge — niti med kapitalisti niti med delovnim ljudstvom, ker jih je tako malo, da ne pridejo v poštev. V Sloveniji je s te strani razmerje med kapitalizmom in delovnim ljudstvom čisto. Ker se torej s te strani ne da uganjati nobena demagogija, so se zato katoliški nasprotniki vrgli na socializem, ki bi ga radi diskreditirali kot produkt mednarodnega židovstva. Vse, kar pišejo o tem, je prinešeno in prepisano od drugod — nič »slovenskega« nimajo povedati. Kljub vsemu smatramo za potrebno, da spregovorimo nekaj resnih besed o tem vprašanju, ki ga kaj rada obravnavata mednarodni klerikalizem in fašizem. Pri tem pa se nikakor nečemo posluževati načina svojih nasprotnikov, ki izganjajo in preganjajo »židovskega zmaja« kakor so izganjali nekoč »liberalnega zmaja« ali narobe, liberalci »klerikalnega zmaja« — čisto neznanstveno in nerեսno — naivno in bedasto — v stilu Bleiweisovih »Novic« — rekli bi lahko po živinozdravniško ali konjdersko. Za marsikaterega našega preprostega človeka, ki še vedno tava pod okriljem klerikalizma, to vprašanje ni samo politično, temveč so mu ga umetno pomešali tudi med njegov verski nazor in med njegova verska čuvstva. O vseh teh stvarih pa je treba pisati resno in zgolj znanstveno. Marksist o tem nikakor ne sme posnemati slovenskega liberalca in socialdemokrata, ki se v svoji svetovno-nazorski neorientiranosti poslužujeta »farške gonje s pomočjo farških kuharic« in s tem pokažeta isto nerեսnost, demagogijo in duševno revščino, kakor jo prikazuje klerikalizem pri svoji antisemitski gonji. Avtor pričujočega članka ni mogel izčrpati vsega gradiva o tem vprašanju, toda skušal je na resni, znanstveni osnovi opozoriti bralca vsaj na nekatere najvažnejše momente tega vprašanja, gledanega s stališča znanstvenega socializma. — O. u.

kušnjami v vsakdanjih borbah. Dokler pa je teh izkušenj malo, nam bo Plehanovljev odgovor izpopolnil za tisti čas dr. Ušeničnikov odgovor na tristočetrtro vprašanje v knjigi »Socialno vprašanje«: »Zakaj socialno vprašanje naše dobe ni samo gospodarsko vprašanje?« Ta odgovor se glasi: 1. »Zato ne, ker je bede delovnih stanov krivo tudi mnogo vzrokov, ki niso gospodarski (tako liberalizem kapitalističnih slojev na eni strani, tako pa tudi uživanjaželjnost na drugi strani). »Drugič pa zato ne, ker je poleg materialne bede v naši dobi silno veliko duševne bede (o čemer priča naraščajoče število samomorov tudi med pripadniki delovnih stanov).«

Ta duševna beda je dr. Ušeničniku »tudi posledica materialne bede (s slabimi stanovanji, zanemarjeno vzgojo, pouličnim življenjem), vendar tudi posledica materializma, ki je prevzel tudi del delovnega ljudstva... Iz tega sledi, da socialnega vprašanja ne bo rešilo samo gospodarsko in socialno politično delo, ampak da je treba seči globlje, v duše, in izvesti obenem z vnanjimi reformami tudi reforme src z živim, praktičnim krščanstvom.«

Dr. Ušeničnik naj nam oprusti, če si bomo dovolili ta njegov odgovor presaditi na realna tla. Poglejmo odgovor Plehanova in se vprašajmo, kd o bo spričo nasprotujočih si interesov rešil »duševno bedo«? Mi razumemo pod duhovno bedo neorientiranost, nejasnost, zapuščenost, zaostalost velikih plasti ljudstva, nezavednost. Ta beda izvira odtod, ker ima v kapitalistični družbi vladajoči razred patent na vzgojo in prosveto tudi tam, kjer je največji liberalizem, da sploh ne govorimo o fašističnem korporativizmu vseh barv od samoupravnega in avtoritativnega do totalitarnega. Nobeno dokazovanje liberalnih pedagogov in moralnih poboljševalcev nas še ni moglo doslej prepričati, da bi se ta vladajoči razred v potu svojega obraza pehal za to, da bi prosvetlil ljudstvo v interesu ljudstva. Tudi največji liberalizem ne more nič odpomoči, če nima ljudstvo v svoji posesti materialnih pogojev za svoj duhovni podvig in emancipacijo, če nima lokalov, dvoran, najboljših tiskarn, papirja, radija, kina in znanstvenih institutov. In povsod tam, kjer je položaj omenjenega razreda posebno slab, delujejo vse njegove sile na to, da se duhovna beda ljudstva poveča.

I.

Od največjih ljudskih zmot in zablod, ki jih internacionalni velekapitalisti vseh narodov (v šte vsi židovske) podpirajo in širijo, naj omenimo fašistični nacinalni šovinizem, mržnjo med narodi in antisemitizem ali protizidovstvo. Divide et impera! Razdeli in vladaj! To je bilo že staro pravilo rimskega imperializma. Naščuvaj ljudstva med seboj radi vere in narodnosti, naščuvaj bele proti črnim in rumene proti belim — nakar boš lahko nemoteno vladal nad vsemi njimi, jih izkoriščal in mirno užival svoje bogastvo.

Kot najbolj sposoben element za odvrčanje ljudske pozornosti od bistva stvari, od pravih vzrokov zla so Judje. Kapital uničuje obrtnika in malega trgovca in ideologi kapitala uče, da krivda ne leži na kapitalu, na razvojni tendenci kapitala po koncentraciji in centralizaciji, temveč na Židih. Nepriljubljenost Judov je bila že od nekdaj predmet socialne demagogije. Antisemitizem, ki je bil glavni pripomoček nemškega fašizma pri zavzetju oblasti in ki je najvažnejši faktor poneumnjevanja ljudstva tudi drugod, nikakor ni čisti stvar kapitalistične reakcije. Zvest sekundant pri ustvarjanju te duhovne bede je bila že od nekdaj Cerkev: ona je duhovna mati vseh antisemitskih pogromov in vse te socialne demagogije. Zato naj tukaj na kratko opozorimo na stvari, ki so bile v prejšnjem stoletju povsod v civiliziranem svetu splošno znane in ki so danes »pozabljene«. V kritičnih zgodovinah krščanstva, v delih Bruna Bauerja, Straussa, Renana, Feuerbacha, Haecckla, Kautskega (»Ursprung des Christentums«) in Hellerja bomo našli momente, ki nam bodo razjasnili dozdevno protislovje krščanstva med načelom internacionalizma in antisemitizmom.

II.

Za nas je dognano dejstvo, da je bil Jezus navzlic vsem nasprotujočim si evangelijskim legendam ideolog socialnega gibanja židovskega proletariata, poljedelcev in obrtnikov, trpečega pod dvojnim jarmom: pod razrednim izkoriščanjem od strani bogatašev, judovske buržoazije in duhovščine, ter pod jarmom nečloveških rimskih imperialistov, ki so osvojili in izžemali Judejo. Jezusov socialni program je bil primitivni anarhokomunizem v uživanju dobrin in njegov nacionalni program je bil istoveten s programom večine judovskega preprostega ljudstva — osvoboditev izpod rimskega jarma. »Ne mislite, da sem prišel, da prinesem mir na zemljo; nisem prišel prinašat mir, temveč meč.« Z Oljske gore, ki je bila skoraj vedno izhodišče pogostih protirimskih pučev, je hotel navaliti na Jeruzalem, toda zarota je bila izdana in Jezus je bil kot upornik proti rimski državi obsojen na smrt in križan. Sodili in križali so ga Rimljani. Po Jezusovi smrti so apostoli začeli razširjati njegove nauke med drugimi narodi. Jezus sam je sicer večkrat izjavil, da je prišel samo med »izgubljene sinove Izraela« in je prepovedal hoditi med pogane. Toda nacionalni poraz, katastrofa Jezusovega upora je bila tisti faktor, ki je judovske kristjane, judovski proletariati napotil k solidarnosti z izkoriščanimi razredi drugih narodov in Rimljanov samih.

Socialni položaj izkoriščanih razredov drugod je bil podoben kakor pri Judih. Krščanstvo iz Judeje je prišlo na pripravljeno tla in se je srečavalo z docela podobnimi »krščanskimi« gibanji drugod, pri čemer je nastalo medsebojno prilagojevanje naukov. Zaradi antisemitizma, ki je bil razširjen že takrat, in oportunitizma pa je nejudovsko krščanstvo, ki je vedno bolj pre-

vladovalo ter se širilo tudi med plebejske plasti in izobrazence, počasi povsem zabrisalo iz evangelijev prvotno judovsko narodno-osvobodilno stran Jezusovega gibanja.

Judje so namreč bili že v predkrščanski dobi prvi trgovci in bankirji in skoraj ni bilo večjega mesta v Mali Aziji, Egiptu, Grčiji, Italiji in na španski obali, kjer ne bi bilo močne judovske kolonije. Njihove trgovske nagnjenosti in sposobnosti si mi ne razlagamo iz idealističnega mysticizma, iz judovskih religioznih nauk, nauka o tostranskem plačilu (mimogrede: plačilo je vedno »plačilo«, četudi je na onem svetu) in vere v izvoljenost svojega naroda (tako vero imajo vladajoči razredi vseh narodov). Naša razlaga je materialistična. »Kakovost geografskega okolja določa razvoj produkcijskih sil, razvoj produkcijskih sil določa razvoj ekonomskih, za njimi pa še vseh drugih družbenih odnosov.« (Plehanov, Osnovni problemi marksizma, Ljubljana 1934, str. 23.) Kot nomadi — nomadi so prvi nositelj menjave blaga — so se naselili na važnem gospodarskem križišču na poti iz Egipta v Mezopotamijo in Indijo in v Malo Azijo in na prelomu med orientalskim gospodarstvom in gospodarstvom Južne Evrope ter so tako bili naravnost poklicani v trgovino, s katero so se začeli baviti takoj po prihodu v Kanaan. Le en del ljudstva se je posvetil poljedelstvu, mnogi rodovi so pa še ostali pastirji. V babilonski in asirski sužnosti, kamor je bil odveden samo najbogatejši del naroda, buržoazija in duhovščina, jih je kljub temu, da je bila Mezopotamija rodovitnejša od Palestine, še bolj privleklo k trgovini, ker so kot rojeni tradicionalni trgovci našli nove možnosti trgovine. Ko so Peržani dali Judom spet svobodo, se jih je samo 42 tisoč vrnilo v Palestino, drugi so se pa polagoma naselili po vsej Mali Aziji, Grčiji in drugod. To je bil začetek judovske diaspore, ne pa razdejanje Jeruzalema po Rimljanih; izven Judeje so šli povsem prostovoljno radi trgovine in dobička. Za časa Jezusovega delovanja je že bila samo manjšina Judov v Judeji in tudi tu je živel le majhen del od rokodelstva, ribištva in poljedelstva, ki je postal nositelj krščanstva. Večina Judov je živela izven Judeje in postala kasta, prenehala je namreč biti narod, ker je izgubila enoten teritorij, jezik in enotno kulturno vez ter je obdržala samo nacionalnost, tradicijo o enotni kulturi in religijo. To, da so Judje postali kasta in prenehali biti narod, jih je kot Jude rešilo pred podobnim propadom, kakor so ga doživeli Feničani in Kartażani, in življenje židovskih kolonij v rimskem imperiju je šlo nemoteno mimo Jezusove katastrofe in razdejanja Jeruzalema. Zakaj so prav Judje zavzeli vodilno trgovsko mesto v zgodovini, ne pa morda še spretnejši trgovci Feničani, Grki, Kartażani ali Armenci, zakaj so postali kasta, kar jim je v prvi vrsti omogočilo to vlogo, si moremo razlagati z geografskim in zgodovinskim položajem ter z razredno strukturo njihove okolice. Kautsky in Heller, ki sta načela to delo, sta pokazala,

da more edino metoda historičnega materializma razložiti judovstvo.

Kot trgovci in bankirji so postajali Judje upniki rimskih mogočnikov, zapravljevcev in lahkoživcev, uradnikov, vojskovodij in namestnikov v provincah. Upniki še nikdar niso uživali posebnih simpatij pri dolžniku in lahko si predstavljamo, da so si mogočni rimski dolžniki dovoljevali proti judovskim upnikom vsakovrstne kaprice in nasilja in da so ustvarili tako moralo med Rimljani in nejudovskimi narodi, kakor da je proti Judom vse dovoljeno, ter so jih kolikor mogoče očrnili. Tako so se vršili v vseh večjih mestih rimskega imperija in v samem Rimu že pred Kristusovo smrtjo podobni inscenirani pogromi proti Judom, kakor so se vršili v Turčiji proti Armencem, in Judje so bili že davno pred Kristusom prav tako osovraženi ljudje, kakor so danes na Turškem Grki in Armenci.

Po drugi strani je bilo judovsko ljudstvo v Palestini najslabše zapisano v Rimu, ker je bilo od vseh zatiranih ljudstev najbolj žilav, najbolj vztrajen in najbolj junaški upornik. Puntji proti Rimljanom so bili v Judeji na dnevnem redu. Zato se ne smemo čuditi, če glavni rimski zgodovinarji sploh ne beležijo Jezusove zarote. Tudi Mesij je bilo v Judeji že poprej brez števila. Za mlade, nove rimske kristjane ni bilo torej nič kaj oportuno, priznavati se za učenca Jezusa, ki je bil protirimski punjar in kot tak usmrčen. Prva sprememba, ki so jo v evangeliju napravili krščanski agitatorji, je bila ta, da so pri Jezusu izbrisali protirimski značaj in da so ga spremenili iz judovskega nacionalnega mučenca v žrtev samih Judov. (Tolmačenje o protirimskem uporu in poznejšem zvrčanju krivde na Jude posnemam po Kautskem. Treba pa je omeniti, da se poznejši marksistični pisatelji, kakor n. pr. Beer, ne strinjajo popolnoma s Kautskym. Jaz zase bi smatral za povsem možno in verjetno zgodbo o Pilatovem umivanju rok, o zameni Barabe za revolucionarja Jezusa in podobno; to si lahko tolmačimo kot neiskren diplomatski trik izkušenega rimskega imperialista po načelu »divide et impera«. Dopuščam tudi, da je en del judovske buržoazije — en del, kajti sicer si ne bi mogli predstavljati masovnih judovskih nacionalnih vstaj pred in po Kristusu — iz oportunitizma in ker je bil Jezus njen razredni nasprotnik in jo je hotel vreči, bila za Jezusovo usmrtitev — saj se v zgodovini ni redko dogajalo, da je gospodujoči razred iz strahu pred svojim ljudstvom izdal ves svoj narod tujim imperialistom, da ga je mogel nadalje izžemati. Nemogoče pa si je predstavljati, da bi Rimljani, ki so tako strahovitó preganjali kristjane, hoteli iskreno prizanesti začetniku njihovega nauka. Vsekakor je za Jezusovo usmrtitev Rim vsaj sokriv, od Judov pa je utegnil biti prizadet le en del buržoazije; kolikor mi je dostopna tozadevna marksistična literatura, mislim, da v tem lahko ugotovim soglasnost vseh avtorjev, ter nimam nobenih nadaljnjih pretenzij za raziskovanje biblije. Mogoče je, da so judovski krist-

jani prenesli svoje razredno sovraštvo proti judovski buržoaziji k drugim narodom in povečali njihovo splošno mržnjo proti Judom. Razumljivo pa je, da je v srednjem veku hierarhija podpirala antisemitizem, ker je prezirala Jude kot živ argument proticerkvenega tolmačenja o postanku krščanstva.)

V Lukinem evangeliju čitamo, da je Jezus pri zadnji večerji izrecno ukazal vsem učencem kupiti meče. Na Oljski gori je prišlo do oboroženega spopada in iz evangelija še posnemamo, da je Peter odsekal hlapcu velikega duhovna uho. Nato pa da je nepričakovano isti Jezus, ki je bil prej velel kupiti meče, zapovedal, naj jih ne rabijo, češ da je proti vsaki sili; aretiran je bil Jezus, ki je bil proti sili, in nasilniki so bili puščeni pri miru. Očitno je, da je to sprememba poznejšega datuma. Karl Kautsky piše: »Predstavljam si v Berlinu moža, ki se upira temu, da bi mu policija aretirala sodruga, in ki bi pri tem z revolverjem ranil policaja in bi potem prijazno spremljal policaje na stražnico, se tam ogrel in še spil z njimi vrček piva!« (»Ursprung des Christentums«, str. 389.) In Judež naj s poljubom pokaže vojakom, kdo je tisti Jezus, ki je tri leta javno učil in ki ga vsa Judeja pozna! Očitno je, da je šlo tukaj za izdajo Jezusovega upora in državnega udara. In Pilat, ki je bil tak krvnik, da ga je celo Rim pozneje odstavil, naj bi bil spoznal Jezusa za nedolžnega in naj bi kot vsemogoči rimski namestnik vprašal za svet — židovsko ljudstvo, kaj naj stori z Jezusom? Rimska zgodovina, zgodovina najbolj krutega imperializma, ne pozna nobenega primera, da bi guverner vprašal podjarmljeno ljudstvo, kaj naj stori s protirimskim upornikom, zlasti še s plebejskim upornikom, ali da bi celo prosil pri ljudstvu za milost. Očitno je, da so poznejši oportunisti spremenili prvotni tekst evangelija tako, da so Judje sami vpili »Križaj ga!«, da je bil Jezus proti Rimu lojalen in nedolžen in da je postal žrtev judovske zlobe. Ta sprememba odgovarja oportunistu rimskih nejudovskih kristjanov in protijudovskemu pogromskemu razpoloženju v starem Rimu. In ta sprememba evangelija je bila od svoje strani izvor splošnega nerazpoloženja kristjanov proti Judom v poznejših časih in vse do danes ter je neprimerno potencirala prvotno rimsko protijudovsko razpoloženje. Krščanski antisemitizem je tedaj prav nekrščansko nadaljevanje starega paganskega rimskega antisemitizma in ostanek rimskega imperializma ter nacionalnega zatiranja in ostanek zasuznjenja rimskega ljudstva.

III.

Sprememba cesarskega Rima v papeški Rim je dala srednjeveškemu antisemitizmu versko obliko. »Srednji vek je priključil teologiji vse druge pododdelke ideologije.« (»Engels v »Feuerbachu«, Engels-Plehanov: »Uvod v dialekt. mater.«, str. 51.) V modernem kapitalizmu pa zadobi antisemitizem »znanstveno« obliko:

včasih je bilo judovstvo greh proti svetemu Duhu, danes je greh proti krvi.

Čimbolj se je med krščanskim prebivalstvom razvijalo blagovno gospodarstvo in kapitalizem, toliko nujnejše je postajalo nasprotje med tradicionalnimi, izvežbanimi judovskimi trgovci in kapitalsti ter mladimi, domačimi, krščanskimi. Ti so prevzeli iste lastnosti in isto ideologijo, kakor so jo imeli dotlej samo judovski trgovci in kapitalisti, ter so postali njihovi konkurenti in polagoma prišli v nasprotje s proletariatom svojega naroda. Čim bolj pa je ljudstvo trpelo pod kapitalizmom sploh, toliko bolj je »krščanski« kapital, ki je medtem že bolj ali manj prevzel državno oblast, odvajal ljudsko nejevoljo od sebe proti svojim konkurentom, Židom. Antisemitizem devetnajstega stoletja je bil, kakor pravi Engels v pismu Pernerstorferju, »znak zaostale kulture in je razširjen samo v Avstriji in na Pruskem, oziroma v Rusiji. Če bi hotel kdo tukaj v Angliji ali v Ameriki uganjati antisemitizem, bi se mu naravnost smejali... Na Pruskem je malo plemstvo, junkerstvo tisto, ki prejema desettisoč mark in izdaja dvajsettisoč, radi česar pada v roke oderuhom in postaja antisemitsko; v zboru ž njim vpijejo na Pruskem in v Avstriji še malo meščani, cehovski rokodelci in mali trgovci in branjevci, ki jih je velekapitalistična konkurenca zapisala propadu... V vsej Severni Ameriki, kjer so milionarji, katerih premoženj skoraj ne moremo izraziti v naših raztrganih markah, goldinarjih in frankih, ni med temi milionarji niti enega samega J uda in Rotšildi so pravi berači napram tem Amerikancem. Celo tukaj v Angliji je Rotšild na primer proti vojvodi Westminsterskemu skromen mož... (In nemška veleindustrija je krščanska; op. VI. K.) Antisemitizem ni nič drugega, kakor reakcija srednjeveških, propadajočih družbenih plasti proti moderni družbi... Razen tega pa je antisemitizem vso stvar popačil. On sploh ne pozna Judov, proti katerim vpije. Sicer bi vedel, da je tukaj v Angliji in Ameriki po zaslugi vzhodnoevropskih antisemitov in v Turčiji po zaslugi španske inkvizicije na tisoče in tisoče judovskih proletarcev in ti judovski delavci so najhuje izkoriščani in od vseh najbednejši. In zadnjih 12 mesecih smo imeli tukaj tri štrajke judovskih delavcev in naj zdaj uganjamo antisemitizem kot boj proti kapitalu?«

Od številnih izlivov modernega antisemitizma naj navedemo dva primera iz Nemčije in carske Rusije.

V Nemčiji sta dobila antisemitizem in fašizem največji zalet za časa inflacije v letu 1923. Inflacija se je vršila v interesu nemškega finančnega velekapitala, ki je ž njo potisnil mezde delavcev na minimum in hkrati ekspropriiral premoženja rentnikov, malih varčevalcev, se iznebil dolgov in potisnil malomeščanstvo ob steno (rokodelce in male trgovce). Velekapitalisti so vedno prodajali blago po cenah v zlatu po tem, kolikor jih je nameravala stati neposredno predstoječa nova produkcija, ali z drugo

besedo, po reprodukcijskih cenah. Mala buržoazija pa je po stari navadi nakupavala in prodajala po svojih lastnih nakupnih cenah prištevisi povprečni profit v papirnati valuti; izkupiček od prodanega blaga ji ni zadostoval za nove nakupe, ker se je novo blago medtem že podražilo. Pozneje pa je velika buržoazija, ki je seveda računala na odpor množic proti podražitvi, zakonito prisilila malo buržoazijo, da je ostala pri starem načinu kalkulacije; tako je mala buržoazija seveda izgubljala svoj kapital in se pogrezala v obubožanje. Veleburžoazija je s svojo finančno politiko prenesla vzdrževanje proletariata v znatni meri na srednje sloje, namreč na trgovce in nedvisne producente, in s tem po eni strani povečala svoje profite, po drugi strani pa povečala razdor med srednjimi plastmi in proletariatom. Razumljivo je, da so trgovci in neodvisni producenti, ki so bili slučajno v velikem delu Judje, skušali mimo zakona kalkulirati na edino pravilni način, namreč po novi nabavni vrednosti. Proti njim je pa velekapital nahujskal ekspropriirane rentnike, samostojne poklice in uradnike, katerih plača je še hitreje padala od delavske, češ, da so ti trgovci kot »vojni dobičkarji«, »šiberji«, izkoriščevalci, špekulanti, krivi vsega zla, ker so Judje. Demagogija velekapitala je seveda uspevala, ker se je naslanjala na privzgojeno krščansko mržnjo proti Židom, in od tedaj datira v Nemčiji začetek množnega fašističnega in antisemitskega gibanja.

Pogrome v caristični Rusiji nam opisuje ruski nežidovski publicist Galin², (ki ni marksist, kakor zaključujemo iz njegovega pisanja): »Preganjanja Judov v Rusiji so že od davnih časov na dnevnem redu, posebno pa so se pojačala šele v zadnjih desetletjih, predvsem od revolucije leta 1905. Ne motim se, če trdim, da so se v mirnem času vsi ministri, vsak v svojem resoru bavili s tem, da so si izmišljevali nove metode za preganjanje in nove omejitve za Jude... Vlada jih je inscenirala grobo in prozorno, tako da je bilo očitno videti pravi namen, da bi odvrnila srd ljudstva od sebe na grešnega kozla... Ruski duši, v kateri se je vse dvigalo k upor, ki je iskala izhoda iz divjega jarma carskega režima, je bilo treba dati svobodo, da bi smela biti po nečem, rušiti in gaziti. Da bi bila gorečnost večja, je dobil ruski kmet vodke, na pomoč so mu poslali preoblečene policaje in žandarje — in letelo je perje iz oken, metali so dojenčke na cesto, rezali so ženam prsi, posiljevali so jih pred očmi njihovih mož in očetov, iztikali so oči onemoglim starčkom. Tisti, ki so pri tem trpeli, so bili vedno reveži, kajti bogati so se lahko vedno odkupili; tudi bes napitih pogromskih junakov se je dal z denarjem omiliti.«³

² »SR in Wirklichkeit«, Stuttgart 1920, Dietz Verlag.

³ Take in podobne razmere je vzel znani ruski pisatelj »moderne« Čirikov kot snov za znano svojo dramo »Židje«, ki je bila (menda predlanski) uprizorjena v Zagrebu. Čirikov je umrl v Pragi kot emigrant. To omenjamo radi tega, ker je gnusno preganjanje Židov ogorčilo tudi rusko-nacionalne kulturne kroge, h katerim se je prišteval tudi Čirikov. Op. ur.

»Znano je, da so v vojni za vsak neuspeh ruskih čet okrivili grešnega kozla — Jude, češ, da so bili nastavljeni kot nemški špijoni, da bi javljali gibanje ruskih čet, ali pa so imeli kake drugačne naklepe proti ruskim vojakom... In spet je romalo na stotine Judov na vešala, judovsko prebivalstvo celih mest so pogostoma izpraznili z bolnimi in ranjenimi vred.«

V carizmu so bili vsemu krivi Judje. Po meščanski revoluciji, po strmoglavljenju carizma ni bil kriv stradanju in pomanjkanju carski režim in dolgoletna vojna, temveč revolucija, ki so jo napravili — Judje! Kerenskega, čistega Rusa, so proglasili za krščnega Juda. V oktoberski revoluciji so spet ugonobili »Rusijo« »Judje«, čeprav je bil v prvi vladi en sam Jud, čeprav je bilo po statistiki v stranki v Petrogradu samo 3,5 % in v Moskvi 5,7 % Judov, čeprav je bila judovska socialdemokratska stranka protiboljševiška in večina Judov radi svojega meščanskega položaja kontrarevolucionarna. Isti ruski liberalizem, ki je nekoč divje napadal carske ministre radi nečloveških, živalskih, insceniranih pogromov, je zdaj dvignil vse temne sile proti Judom in ni imel proti boljševiški revoluciji postaviti nobenega drugega pozitivnega programa kakor staro, mračno caristično orožje — protijudovske pogrome.

»...Ukrajina, kjer je divjala reakcija (bele Wranglove in Denikinove čete, op. pis.), je bila na debelem posejana z deset-tisoči trupel mučenih judovskih žena in otrok iz nižjih razredov, na debelo posejana z razvalinami njihove lastnine, ki so si jo prihranili v teku desetletij. Bil sem v Umanu ob času pogroma; vsakdo se ga je udeležil, kdor ni bil prelen: gimnazijci, učitelji, poklicni roparji, dame iz najboljših družbe in vlačuge — vse se je združilo v enem samem velikem zamahu. Šel sem na cesto... Tu in tam so ležala trupla, brez rok, brez nog, s prebodeni očmi in izrezanimi prsmi, z žebli prikovana na tlak. — Obstal sem pred otrokom, ki je bil nataknen na bajonet. Bilo je dekletce v beli obleki in zdelo se mi je, kakor da so me njegova napol odprta očesca pogledala, in čital sem v njih mučno vprašanje: Zakaj? ...«

IV.

Danes oficialno krščanstvo v besedah obsoja protižidovske ekscese nacionalsocialistične Nemčije, vendar je še vedno načeloma antisemitsko. Zato nosi moralno soodgovornost nad izpadi. Gladno, izmozgano, izmučeno, obupano malomeščanstvo in del delavstva, vse, kar je vzgojeno v tem, da so židje vir nemorale in zla, se ne more zadovoljiti s teoretičnim preziranjem. Glad hoče praktičnega zadoščenja in ne pozna usmiljenja.

Krščanska sholastika utemeljuje svoje reakcionarno, izjemno stališče proti Judom s tem, da Judje zanikajo izvirni greh. Iz tega izvira vsa ostala njihova duhovna pokvarjenost in manjvrednost: zanikajo nauk o milosti, zanikajo božje razodetje. »V tem

so globoke korenine židovske psihe«, pravi oficialni nacistični teolog dr. Kofler. (»Katholische Kirche und Judentum.«)

Kakor je znal Kautsky za svojo delavsko aristokracijo in strokovno birokracijo spremeniti Marxa v stoođstotnega liberalnega demokrata, tako umejo Kofler in njegovi tovariši spremeniti Jezusa v stoođstotnega antisemita, spremeniti za potrebe finančnega kapitala, kateremu služijo in s katerim so zvezani.⁴

Od izvirnega greha se dr. Kofler spusti tudi na realna tla in pove: Judje so kot tradicionalni trgovci podlegli »nevarnosti takega poklica, ki je bolj kakor vsak drug poklic najbolj nevaren vir nemorale, ki zlomi značajnost, poštenje, idealizem, zvestobo, moralo...« (Kaj neki poreko k temu krščanski trgovci?) Kakor se mora družba varovati pred blaznimi in pred zločinci, tako se mora varovati pred Judi, pravi Kofler. Potem pa zaključuje protislovje med krščansko ljubeznijo in antisemitizmom na ta način: »Katoliška ideja je pač nad rasami in nad narodi. Toda,« (ne boj se, nemški finančni kapital!) »Katoliška ideja je v prvi vrsti proti nemorali. In če se rasa in nemorala zvežeta, je katoliška ideja pač proti tej rasi... Tako pojmovanje in tako utemeljeno protizidovstvo ni za kristjana samo dovoljeno, temveč je tudi njegova sveta dolžnost!« (Str. 15 imenovane knjige.) Ni stvari, ki bi je sholastika ne znala opravičiti. Tako ima nemški finančni kapital pri pobijanju židovske konkurence močnega zaveznika, ki mu pridobiva na pomoč velik del ljudstva, kateri pri tem pozabi na to, da ga davi prav »krščanski« finančni kapital.

Kofler in vsi internacionalni antisemiti gledajo na nekak večni judovski narod in večne judovske lastnosti, ki jih ne more biti, ker je kakor vsi narodi tudi judovski podvržen razvoju in spremembam. Nadalje imajo antisemiti, kakor smo že omenili z Engelsovimi besedami, pred očmi le judovsko buržoazijo, ne pa mas judovskega proletariata, ki so v ogromni večini in žive predvsem na Poljskem, v Rusiji, v Ameriki in Turčiji in ki so navadno edina žrtev pogromov, ker se judovska buržoazija zna zavarovati in odkupiti. V »Času«, letnik 1933-34 V, je napisal Žitomir Janežič razpravo o judovstvu, v kateri niti z eno besedico ne omeni judovskega proletariata, judovskih uradnikov, judovskih duševnih delavcev, in že s tem dejstvom je neglede na Janežičevo idealistično gledanje vsa znanstvena vrednost njegove razprave obsojena.

Vse drugačen in znanstven je način, kakor je pisal o judovstvu že mladi Marx, ko je bil še napol idealist heglavec. Marx je imel pred očmi takratno judovstvo prve polovice prejšnjega stoletja v srednji Evropi, judovsko buržoazijo, malo meščanstvo, o katerem je pisal Bruno Bauer v svoji

⁴ Pred kratkim je dokazoval v svoji brošuri neki nemški novo-krščanski reformator in narodni socialist, da je bil Jezus — prvi nacionalni socialist. — O. u.

brošuri »Die Judenfrage« leta 1843. V kritiki⁵ te brošure je nasproti idealistu Bauerju, ki je dejal, da krščanstvo in judovstvo ne moreta drug drugega emancipirati in da bo šele odprava religije odpravila oba in nasprotje med obema, pisal Marx:

»Opazujmo pravega, posvetnega Juda, ne s o b o t n e g a Juda, kakor dela Bauer, temveč v s a k d a n j e g a Juda.

Ne iščimo skrivnosti Juda v njegovi religiji, temveč iščimo skrivnost (judovske, Vl. K.) religije v resničnem Judu.«

To je materialistični način gledanja.

»Kateri pa je posvetni razlog judovstva? Praktična potreba, svoja korist. Kateri je posvetni kult Judov? Barantija. (Schacher.) Kdo je njihov posvetni bog? Denar.«

»Mi torej spoznavamo v židovstvu splošen današnji anti-socialen element, ki ga je zgodovinski razvoj, pri katerem so Judje v tem slabem oziru vneto sodelovali, pritiral na dosedanja višino, na kateri se bo razsul.«

Toda s tem, da se je v krščanstvu razvil kapitalizem, je tudi krščanstvo spet dobilo vse stare lastnosti judovstva. Krščen Žid je hujši od pravega, je znana prislovica tudi pri nas. Lastnosti, ideologija in vera krščanskega trgovca in krščanskega kapitalista sta postali enaki kakor pri judovskem. Če iščemo v resničnem Judu skrivnost njegove religije, bomo razumeli, da se je tudi religija krščanskega kapitalista, ki je postal resničen Jud, spremenila v judovsko religijo. Marx je tako judovski kakor krščanski kapitalizem jedrnato, globoko in uničujoče ocenil z besedami, kakor jih poznamo iz njegovega »Manifesta«.

»Krščanstvo se je rodilo iz židovstva in se je spet sesulo nazaj v židovstvo... S tem se je pa Jud faktično že emancipiral in ne obstoja več...« Kristjan je postal Jud in s tem je rešeno posebno judovsko vprašanje, namreč hebrejskih Judov. »Judje so se toliko emancipirali, kolikor so kristjani postali Judje.«

»Denar je postal svetovna sila in praktični židovski duh je postal praktični duh krščanskih narodov.« Vse je postalo denar, pravi nadalje Marx; denar je postal praktični bog kapitalizma, denar spremeni tudi bogove v blago, napravi vse stvari na zemlji za lastnine, celo plojenje ljudi, brak, postane predmet trgovine. V Ameriki je še »oznanjevanje evangelija... postalo trgovski predmet«. Jud se zato drži tako vztrajno, ker se že njegovo realno bistvo nahaja »ne samo v pentateuhu ali v talmudu, temveč tudi v današnji družbi«.

Kje je potem rešitev?

»Taka organizacija družbe, ki odpravi osnovne pogoje za barantijo, ki odpravi vsako možnost barantanja, bi onemogočila Jude.« Pozneje bi Marx najbrž dejal tako: Odprava kapitalizma

⁵ Marx, Über den historischen Materialismus, I, Verlag Kröner.

bi onemogočila judovstvo v svojem slabem pomenu besede, in sicer tudi ono židovstvo, ki nosi danes ime krščanstva.

»Če Jud priznava svojo praktično stran za ničevo in dela za to, da bi jo odpravil, potem dela... za splošno človeško emancipacijo...« Družbena emancipacija Judov je emancipacija družbe od judovstva, pri čemer je pod judovstvom razumeti tudi »krščansko« judovstvo ali kapitalizem sploh. Proti takemu judovstvu, vštevši »krščansko« judovstvo, se je marksizem vedno boril.

In v resnici vidimo, da tam, kjer je kapitalizem odpravljen, ni več nobenega vprašanja judovstva ali protijudovstva; antisemitizem in šovinizem sta sama po sebi izginila; izginile so vse temne sile. In v vseh kapitalističnih deželah, kjer je ljudstvo nahujskano proti krvnim, hebrejskim Judom, se bodo neminovne posledice tega hujskanja po svojem dialektičnem razvoju obrnile proti celokupnemu »judovstvu«, vštevši krščansko judovstvo, namreč proti kapitalizmu; kajti s tem, da so naščuvali najširše, najbolj zaostale plasti ljudstva proti Judom, so jim dali prvo injekcijo boja proti kapitalizmu sploh, boja proti sistemu namesto proti ljudem.

V.

Čistost pred nacionalnimi predsodki, zapostavljenost in tudi proletarski položaj so že od nekdanj dovajali močan kader najboljših židovskih delavcev, nameščencev in intelektualcev k socializmu. To je pa najbolj neodpušljiva »pregreha« socializma, zlasti ko so Judje v nemajhni meri zastopani tudi med voditelji in teoretiki socializma. In namesto, da bi se gospodje kristjani potrkali na prsa, da niso vsaj proporcionalno zastopani, namesto da bi bili hvaležni Judom-socialistom, da so postavili svoje velike nacionalne sposobnosti in talente in energije v službo osvobodjenja članstva, jih obsipajo s kamenjem.

Odprimo Ušeničnikovo »Sociologijo«! Takoj v prvem odstavku od stopetdesetih strani, posvečenih marksizmu in socializmu, smatra pisatelj za najvažnejše pripomniti: »Njegov (Karla Marxa) oče, jud, se je dal pozneje z družino po protestantsko pokrstiti. V družini je vladal svobodomiseln duh... Radi brezverstva ni dobil profesure.« (»Sociologija« 1910, str. 283.) Dalje na str. 284: »Po krvi jud, po krstu protestant, po mentalnosti hegelianec, po nazorih materialist, je bil Marx pravi internacionallec, brez čutja za verstvo in npravne(!) ideje.« Poglejmo v Krekov »Socializem« (1925) in bomo videli prav tako takoj v drugem stavku: »Oče — advokat — je bil židovskega rodu. Leta 1824. se je pa dal iz sebičnih(!) namenov krstiti. A židovski duh je preveval vso rodbino tudi poslej.« (Kaj je mogel Marxov oče za to, če nemška krščanska država iz »nesebičnih« namenov ni dovoljevala židom državnih služb!) Prva internacionala se je po Kreku razbila v glavnem zato, ker je Bakunin v neki brošuri

napadel Žide, ki da jih Marx ni dopustil kritizirati! To je tipična zgodovinska potvorba, kakršnih v Krekovi knjigi kar mrgoli. Antisemitizem, židovstvo, Lassale kot »umazan žid«, Lassalove »zločinske« (!!) želje po emancipaciji židovskega naroda — vse to dela cele strani, cela poglavja Krekove knjige za enakovredno družico Hitlerjevemu »Mein Kampf«. Komur se zdi ta trditev smela, se lahko prepriča in primerja obe knjigi.

Če bi kdo ugovarjal Einsteinovi relativitetni teoriji, češ, da je njen avtor Žid, bi ga smatrali za neresnega. (Pač sem že čul iz ust svojega katoliškega profesorja zgodovine, da je Einsteinova teorija zato tako razširjena, ker delajo zanj reklamo knjigotržci — židje.)

Doslej še ni nihče raziskoval pravilnosti ali nepravilnosti Darwinove teorije po tem, ali je bil Darwin Jud ali ne. Le pri Marxu in pri socialističnem gibanju je judovsko ali nejudovsko poreklo prvi in zadnji argument, in sicer, kar je posebno zanimivo, prav pri ljudeh, ki trde, da so učenci in nasledniki Jezusa, izvirajočega iz rodu judovskega kralja Davida, apostolov in evangelistov, ki so bili vsi čistokrvni Judje. In vendar njihov tisk dan za dnem bruha ogenj na Jude, česar si ne moremo drugače razlagati — ker smo trdno prepričani o osebni nesebičnosti in poštenosti dotičnih pisateljev in člankarjev —, kakor da je v njihovih redakcijah pod kaznijo prepovedano misliti in njihovim čitateljem strogo prepovedano smejanje, ker bi sicer gromki smeh oglušil ves ta tisk.

Zanimivo je pri tem, da se pri ljudeh, ki te najprej ne vprašajo, kaj delaš, temveč kakšnega rodu, kakšne vere in katere rase si, dogajajo precej pogostoma »pomote«. Tako je v omenjeni »znanstveni« razpravi Janežič proglasil čistokrvnega Rusa Lenina za Juda in Georgijca Stalina za Juda. Na drugih mestih čitamo o »Judih« Engelsu, Plehanovu, Klari Zetkin in drugih.

Klara Zetkin je bila za mene velika žena, ki je vse svoje življenje delala za boljšo bodočnost nemškega delovnega ljudstva, ki se je borila za izboljšanje položaja žene, ki se je v času, ko je nemška duhovščina med svetovno vojno molila za nemško zmago, borila proti vojni tako, da je morala leta presedeti v trdnjaviških ječah. To mi je zadostovalo za njeno sliko, za mene je bila Klara Zetkin samo Klara Zetkin in niti na misel mi ni prišlo, da bi kakor krščanski občestvenik šel najprej gledat v rodovnik. Šele potem, ko sem jo slučajno naletel na nekem židovskem »indeksu«, sem pogledal življenjepis in videl, da je bila hči protestantskega pastora in potomka stare pastorske rodovine.

Roza Luxemburg, ena najboljših teoretikov in voditeljev nemškega delavstva, neustrašena bojevnica proti imperializmu in vojni, ki je bila med svetovno vojno preganjana in v ječah, ki so jo ob prevratu zavrtno umorili, bo vedno v najsvetlejšem spominu vsakega nemškega delavca samo kot Roza Luxemburg.

Med vsemi ljudmi, kar jih je judovski narod dal delovnemu ljudstvu vsega sveta, bo vedno blestelo ime Karla Marxa, moža, ki se je odpovedal svojemu narodu zato, da je stopil v službo vsega človeštva in dal proletariatu kot najnaprednejšemu razredu mogočen, izklesan nauk, s pomočjo katerega kaže človeštvu v boljšo bodočnost in v brezrazredno družbo, v socializem.

VI.

Preostajalo bi mi, da spregovorim o posebni vlogi antisemit-ske gonje v današnjem času pri nas, kajti poleg tega, da služi antisemitizem za zabasanje praznih vrzeli med dolgočasnimi uvodniki in v pomanjkanju drugih argumentacij kot edini material proti mednarodnemu delavskemu gibanju, ima ta gonja še drug vzgojni namen. Ker pa imam strah pred preveliko preobširnostjo, prepuščam bistremu čitatelju, ki ima sam oči za svetovno politiko, ki čita o preganjanju krščanstva, o preganjanju Ukrajincev in ki pozna zgodovino miroljubnosti Vatikana in njegove predanosti delovnemu ljudstvu vsega sveta, da si sam izpopolni to žalostno poglavje o širjenju, poglobljanju in reakcionarnem izkoriščanju duhovne bede neprosvetljenih in nezavednih plasti ljudstva.

Bratko Kreft:

V ŽENEVI NIČ NOVEGA

Mesece in mesece je zborovala razorožitvena konferenca v Ženevi, zato da se je na koncu razšla, ne da bi sploh kaj opravila ali dosegla vsaj neznaten uspeh. Razen dolgočasnih in frazerskih pacifističnih govorov, ki so bili prah v oči ljudstev, ni ostalo od te znamenite konference nič. Za mir nič, za vojno mnogo. Zato se nikar ne čudimo, da se je že maja meseca David Lloyd George, bivši angleški ministrski predsednik, naravnost ponorčeval iz nje, ko je zapisal:

»Jasno je, da bodo kmalu dvignili razorožitveno konferenco iz njene bolniške postelje na mrtvaški oder. Le poslednji posvet zdravnikov še bo, ker že dolžnost spodobnosti zahteva, da se še tako brezupnega bolnika ne sme pustiti brez zadnjega poskusa oživitve, dokler še količkaj diha. Naposled je treba mrliču izstaviti še nekaj mrtvaški list. To v tem primeru ne bo lahko. Zdravniki bodo prav gotovo različnih mnenj, za čem je bolnik shiral, toda kakor vedno, se bo tudi to pot našla kakšna nejasna in splošna fraza, ki se dá uporabiti za kakršenkoli vzrok smrti. Glavni žalujoči pri pogrebu ne bodo navzočni. To so matere, katerih sedaj odraslim sinovom je sojeno, da bodo padli v naslednji vojni.«¹

¹ Literatura: David Lloyd George: Das Gespenst der Kriegsgefahr. Franklin D. Roosevelt: Der neue Weg Amerikas. Gerald Hamilton: Rüstungsinternationale. Max Rudert: Der Rüstungsdschungel. Max Rudert: Mussolini addiert. Rudolf Witt: Amerikas begrenzte Mög-

Iz šaljive primere o neozdravljivem bolniku se je tudi ciničnemu angleškemu ministru na koncu izvila tragična resnica, ki grozi, da bo kaj kmalu postala dejstvo. Ženevska komedija se zaključuje s prihajajočo tragedijo širokih ljudskih množic, gospodje zdravniki si bodo v zaledju tudi takrat lepo zavihali rokave, si pripeli znake Rdečega križa in vse bo šlo svojo pot. Vse razne dolgotrajne konference, ki so požrle mnogo denarja, vsi dogovori, kakor n. pr. mirovno slavje v Locarnu in toliko obetajoči Kellogov pakt, bodo samo še prazen košček papirja, ki bo vzbujal pomilovanje in posmeh. Sila razkrajanja je brezmejna in nikoli je ni mogoče preračunati. Prav zaradi tega najbrže družijo te razne pakte s slavnostmi, ki bi jim naj podaljšale življenje. Toda vse zastoj! Kakor hitro preženejo vojno nevarnost iz enega konca, že se pojavi na drugem. In prav to so v Ženevi vsi dobro čutili. Zato so za njenim hrbtom začeli nekateri sklepati svoje interesne pakte, da bi se tako pravočasno zavarovali pred svojimi napadalci, se organizirali in pridobili zaveznikov. Tako se razmerje vedno bolj čisti, z njim pa se vojna vedno bolj približuje.

Največjo vojno nevarnost povzroča vsekako fašizem, ki je v Italiji vodja imperializma, v Nemčiji pa skuša zakriti svoj imperializem pod frazo premaganca in zatiranca, ki so mu zmagovalci odtrgali pripadajoča ozemlja. Sovražstvo in nepriznanje versailleskega miru je bilo eno izmed glavnih gesel nemškega nacionalnega socializma, ki je demagoško trdil, da je vse zlo nemškega ljudstva prišlo prav od neuspele vojne in diktatorskega versailleskega miru. Res je, da je moralo nemško delovno ljudstvo na svojih ramenih vsa ta leta nositi težko breme vojnih reparacij, kar pa nikakor ni motilo niti nemškega junkerja niti nemškega kapitalista, da ga ne bi izžemala še s svoje plati. Tako je prenašalo dvojno breme in hitlerizem je demagoško obrnil pozornost predvsem na določbe versailleskega miru, na Društvo narodov, in ker je bil vendar le po nekaterih javnih primerih domačega izkoriščanja prisiljen stremeti tudi za nekakšno reformo doma, se je okitil še s socialističnimi frazami. Kdor je vanje veroval, je bil obupno zaslepljen. To je dokazal tudi lanskoletni 30. junij, ko je

lichkeiten. Karl Berndt: Wissen und Fortschritt in dieser Zeit. Max Bergner: Kriegsernährung wird trainiert. Securius: Abrüstungskonferenz. Dr. Lang, Erzbischof von Canterbury: Zusammenarbeit der Kirchen. Itd. — Članek je bil napisan že meseca avgusta 1934. l. Četudi se je medtem z vstopom Rusije v Društvo narodov zgodil zelo važen korak v Ženevi in že marsikaj kaže na izpremembo meddržavne politike v Evropi, pri našamo članek kljub temu v prvotni obliki, ker se nanaša zgolj na razišlo se razorožitveno konferenco. V razorožitvenem vprašanju se kljub vstopu Rusije v Društvo narodov ni spremenilo nič. — Članek je medtem izšel v zadnji številki II. let. »Sodobnosti«, ker pa je splošno aktualen in ker mnogim našim čitateljem »Sodobnost« ni dostopna, ga pri našamo tudi v »Književnosti«. Stevilke obožitve so se sicer medtem že povečale, toda to nikakor ne spreminja idejne linije članka. — O. u.

dal Hitler neusmiljeno postreliti vse tiste, ki so v stranki govorili še o »drugi revoluciji«. Nihče, kdor je razsodno gledal na razvoj dogodkov, ne bi mogel od teh zarotnikov pričakovati kdo ve kake posebne socialne reforme ali celo revolucije, saj jim za to niti v resnici ni šlo. Pripravljala sta se zgolj upor in zarota proti vodstvu stranke, ki sta bila zadušena z neronsko krvoločnostjo. S te strani ne smemo pričakovati rešitve za nemški narod. To je jasno povedal tudi pisatelj H. Mann v svoji knjigi »Der Hass«. To ve tudi nemški fašizem, zato se rajši pripravlja za vojno, s katero bi rad, kakor leta 1914., preslepil vsaj glavni del nemških množic. Zaveda se sicer, da je vojna zanj lahko dvorezen nož, toda pri tem se močno in ne čisto neupravičeno zanaša na svoj organizacijski, propagandistični in teroristični ustroj. Nikakor ne smemo prezreti dejstva, da so pod vislicami sedanjega avstrijskega c. kr. fašizma nedavno umirali nekateri hitlerjevci s fanatičnim krikom: »Heil Hitler!« Danes moramo tudi zelo računati s subjektivnimi gonilnimi silami, med katerimi je psihološko nastrojenje zelo važen činitelj. Zdi se mi, da bi nikakor ne bilo čudno, če bi v primeru nove vojne precejšnji del ljudskih množic spet slepo sledil imperialističnim geslom, kakor se je to godilo leta 1914., ko so socialdemokratska vodstva javno izjavljala, da je domovina v nevarnosti. Fašizmu je vojna princip. To je jasno izpovedal Mussolini:

»Predvsem gleda fašizem na bodočnost in razvoj človeštva z vidika politične realnosti in ne veruje niti v možnost niti v koristnost večnega miru. Zato zavrača pacifizem, ki pod krinko plemenitosti skriva odpoved na vojno in strahopetnost. Samo vojna spravi človeško energijo do najvišje napetosti in požlahtnuje tiste narode, ki si jo upajo voditi. Vse druge oblike preizkušnje so samo nadomestki, ki nikoli ne postavijo človeka pred najvišjo odločitev, pred izbiro med življenjem in smrtjo. Zato je vsaka doktrina, ki izhaja iz odločne ohranitve miru, fašizmu tuja.«

Vojna nevarnost je tu. Kdor tega ne vidi, je slep. Lahko rečemo, da so razne pogodbe v zadnjih letih priprave za ustanovitve novih antant in novih centralnih sil. V zapadni Evropi danes že lahko jasno opazamo dve nasproti si stoječi sovražni fronti: eni načeluje fašistična Italija, drugi pa Francija. Nasprotstva, ki so nastala med Italijo in Nemčijo zaradi hitlerjevskega puča v Avstriji, niso kdo ve kako velikega pomena, zlasti še zato ne, ker si je skušala Nemčija s svojimi ukrepi proti avstrijskim legionarjem ohraniti italijansko prijateljstvo, ki ga v borbi proti Franciji mnogo bolj potrebuje kakor pa avstrijski hitlerijanski »Anschluss«. Enako pa je tudi stališče Italije, ki v slučaju vojne nujno potrebuje zaveznikov. Nesoglasje, ki je nastalo med Italijo in Nemčijo zaradi narodnosocialističnega puča v Avstriji, je zgolj dnevnopolitičnega značaja in je za primer vojne brezpomembno. Gospodarski in zunanjepolitični položaj povzročata le to, da sta si fašistični vladi obeh držav zaveznici, ne pa sovražnici, čeprav bi po normalni logiki vsakdo pričakoval drugo usmerjenost fašizma

kot največjega eksponenta nacionalizma, ako bi pozabil na prava gibala, ki vodijo današnje gospodarstvo in politiko. Fašistična Nemčija išče zaveznikov. Za vojno je dobrodošel vsakdo, ki razpolaga z vojaško silo. Zato je tudi gospod Göbels, ko je obiskal Poljsko, proti kateri je še pred leti (dokler še seveda ni bil na vladi) močno hujskal ves hitlerizem, oficijelno izjavil tole:

»Naša ideologija ni izvozno blago. Mnogo sovražnikov imamo na svetu. Niti najmanj ne mislimo pomagati svojim sovražnikom s tem, da bi v svojih državah uresničili našo ideologijo. Ta ideologija bi jih namreč napravila še za večje naše sovražnike.«

Izjava je zelo premetena, kajti po drugi plati jasno priznava, da vzgaja hitlerijanska ideologija v Nemčiji državljane v popolnejšem »sovraštvu« do nasprotnika, ki še ni upeljal v svoji državi fašističnega sistema. Ali z drugimi besedami: hitlerijanska ideologija je najboljša miselnost kapitalistične samoobrambe in imperializma. Zato si naivni Göbels želi, da naj ostane nemški patent, ker bi bila Nemčija na tak način boljše pripravljena ko njeni sovražniki.

Italija, ki za svoje imperialistične cilje podpira oboroževanje Nemčije, razpolaga s

434.000 možmi stalne vojske,
5.000.000 možmi izvežbane rezerve,
768 težkimi topovi,
150 tanki,
1.515 vojnimi aeroplani.

Njena domača moč pa je šibkejša od vojne moči Francije in njenih zaveznikov, ki razpolagajo z

960.000 možmi stalne vojske,
13.900.000 možmi izvežbane rezerve,
3.500 težkimi topovi,
2.300 tanki,
5.500 vojnimi aeroplani.

Dokler ni imel Mussolini dobrih zaveznikov, je bil zelo miroljuben in skromen. Še v septembru leta 1932., ko je bil zunanje-politični položaj zanj še precej nejasen, je dejal: »Potruditi se moramo, da si zagotovimo mir za štirideset, petdeset, da, celo sto let.« Z zmago fašizma v Nemčiji je začel drugače misliti, četudi naravnost o tej stvari iz taktičnih in diplomatskih razlogov noče govoriti. Najbolj značilno je to, da se vsi ti veliki državniki imperializma sučejo v svojih govorih okoli vojne kakor okrog vrele kaše, četudi to kašo sami kuhajo in mečejo pod njo vedno več netiva. Toda v najnovjšem času se opaža, da bodo vendar dobili kmalu pogum, odkritosrčno govoriti o novi vojni. O tem priča Mussolinijev govor ob zaključku zadnjih italijanskih manevrov, ko je na tanku stoječ dejal:

»Ideja vojne plava v zraku. Vojna lahko nastane v tem ali onem trenutku. Italija mora od danes naprej biti pripravljena za vojno in ita-

lijansko ljudstvo mora postati vojaško ljudstvo, da, še več, razviti se mora v militaristično in bojevniško ljudstvo...«

Tako hitro je pozabil na svojo miroljubnost iz leta 1932.!

Italiji primanjkuje predvsem premoga, železa in mineralnega olja. Zato je vse njeno gospodarstvo skrajno odvisno od Anglije, ki pa se zaradi močne sosedne Francije vendarle ne more vezati z Italijo, dasi jo zelo podpira v njenih stremljenjih. Anglija si tako obnašanje lahko dovoli, ker razpolaga za primer vojne z

2.000.000 izvežbanih mož,
600 težkimi topovi,
600 tanki,
2.000 vojnimi aeroplani.

Pri tem ni vštet važen del angleške vojne sile — njena vojna mornarica.

V tajnih pogovorih med Mussolinijem in nemškimi odposlanci se je razpravljalo zlasti o izpopolnitvi vojne sile obeh držav. Kolikor se je o tem razvedelo, se je skušalo zanikati, ali pa skriti pod frazo »evropskega ravnotežja«. (Kako strašno so vsi v skrbeh za to ubogo Evropo, ki kakor kakšna cirkuška plesalka pleše na bajonetih!) Vojna sila Nemčije naj bi se po želji italijanskega fašizma povečala do tiste moči, da bi obe skupaj tvorili pravo oboroženo ravnovesje s Francijo in njenimi zavezniki. Zato je Nemčija lani v Ženevi nenadno zahtevala povečanje svoje redne vojske na 300.000 ljudi, kar je tudi dosegla. Tako sta danes obe nasprotujoči si sili v temle medsebojnem razmerju:

Aktivna vojska:

Italija	434.000 mož
Nemčija	300.000 mož
Ogrska	35.000 mož
Fašistični blok	769.000 mož
Francoski blok	960.000 mož

Izvežbana rezerva:

Fašistični blok	10.000.000 mož
Francoski blok	13.900.000 mož

Razlika med fašističnim in francoskim blokom je prav za prav le navidezna, kajti fašistični blok ima v rezervi še razne druge organizacije, ki pridejo v poštev kot vojna sila. To je predvsem nemška policija, ki šteje 150.000 mož in ki je izvežbana v vsej vojni tehniki. Nato je fašistična milica, nemški SA in SS oddelki, ogrska fašistična organizacija, in če prištejemo k Mussolinijeve-mu zavezniku še Avstrijo, potem se številčna moč obeh blokov zelo izenači, odnosno se na fašistični strani celo poveča. Važna je sedaj le še tehnična pripravljenost enega ali drugega bloka. Tudi zato je že lani poskrbel Mussolini, ko je angleškemu zunanjemu ministru Siru Simonu prigovarjal, naj se Nemčiji dovolijo topovi do 15 cm kalibra, tanki do 6 ton, aeroplani-lovci vsakršne veliko-

sti in hitrosti. Razen tega pa si nikakor ne smemo zapirati oči pred nemškim tajnim oboroževanjem, h kateremu spadajo tudi nekateri potniški aeroplani, ki jih v naglici lahko izpremene v vojne. Oboroževanje velesil vsak dan napreduje in to s tako (sicer prikrito) naglico, da je vsaka danes citirana statistika jutri že zastarela.

Za hrptom ženevskih mirotvornih konferenc v raznih laboratorijih vneto izpopolnjujejo vojno-tehnična sredstva. Vsi izsledki niti niso znani, ker jih vse države kolikor mogoče prikrivajo. Za to tajno se skrivajo divje grozote bodoče vojne tehnike, ki se zdi, da bo morila huje kakor vse kuge, ki so že kedaj obiskale človeštvo. V Angliji je ob koncu lanskega leta izšla knjiga: »What would be the character of a new war?«, ki se ukvarja z bodočo vojno in njenimi tehničnimi možnostmi. Angleški general Fuller se posebno zavzema za tanke, v njih vidi odločilno vojno orodje bodočnosti ter zato odločno odklanja vsakršne izdatke za pehoto, ker bo ta čisto brezpomembna. Iz lastne izkušnje podpira svoja izvajanja s tem, da se sklicuje na sedem angleških tankov s posadko 21 mož, ki so 24. aprila 1918. pognali v beg tri najbolj nevarne nemške bataljone. Major Bratt piše o motorizaciji vojske, ki je za vojno zelo potrebna, če sovražnik uniči železniško progo. (Nemčija je lani začela z velikopotezno gradnjo širokih avtomobilskih cest, ki jih prav gotovo ne pripravlja samo za sportnike.) General Growes piše o vojni v zraku. Pri lanskih nočnih manevrih nad Londonom so kljub močnim in dobro usmerjenim žarometom med 250. aeroplani odkrili le 16 aeroplanov, dasi so leteli samo 600 m visoko. Aeroplani so imeli neko posebno zaščitno barvo in 234 jih je svobodno vrglo maskirane bombe. Zato prihaja general do zaključka, da je vsaka obramba proti zrakoplovom v mestih, kakor so Pariz, London ali Berlin, sploh izključena. Švicarska kemičarka dr. Woker poroča o plinskih in ognjenih bombah. Neka nova ognjena bomba daje pri eksploziji nad 2000 stopinj vročine in se tako s svojim jeklom izpremeni v »tekoči ogenj«. Druge bombe spet prebijejo vse in se zarijejo do 40 m globoko. Nedavno so odkrili »zeleni plin«, pred katerim nas ne ščiti nobena maska. Ko prodre ta plin v dihalne organe, vse-sajo kapilare in pljučno staničje vso kri vase in človek »utone« v lastni krvi. Lord Halsbury se poteguje za prednosti novega difenylzianarsina. Samo 40 ton ga je treba za uničenje Londona. To delo opravi 40 do 50 aeroplanov...

Poveljnik ameriškega zračnega brodogoja, general Mitchel, se v časopisu »Popular Aviation« navdušuje za zmožnosti zračne vojske. Ameriški vojni zrakoplovi so oboroženi z bombami, ki jih je mogoče voditi s pomočjo gyroskopa in »radiopelerja«. Preizkusili so jih že leta 1922. in vse so dosegle svoj cilj kljub daljavi 110 km. Po mnenju tega generala bodo te »bombe« lahko preletele tudi ocean. Obenem poroča ta gospod o podmorskih torpedih, ki so opremljeni z magnetno konico in si v razdalji 6 do 8 km

poiščejo sami svoj cilj. General Goddard je sestavil top, ki lahko strelja 400 km daleč, in sicer dve toni težke granate, ki eksplodirajo nevidno. Nadalje napoveduje tanke, ki bodo lahko plavali in se potapljali, oboroženi bodo s pripravami za bruhanje strupenih plinov in ognja. (Posluževali se bodo plinov, ki predro vsako obleko.) Razen tega pa govori o topovih proti aeroplanom, ki bodo lahko oddali vsako minuto 70 šrapnelov, in o aparatih, ki bodo napovedovali bližanje še nad 70 km oddaljenih aeroplanov. Vse te izume so v laboratorijih že preizkusili in so godni za takojšnjo uporabo.

Strašno orožje bodo v bodoči vojni tudi bacili raznih bolezni: tifus, griža, paratifus, ki jih bodo vtihotapili v sovražnikovo deželo s pomočjo podgan. Nemški inženir Stolze poroča, da je mogoče razširiti pegasti legar, tetanus in celo kugo z okuženimi bolhami. Na Angleškem so iznašli plin, ki bo človeka oropal občutka ravnotežja, tako da vojaki ne bodo vedeli, ali hodijo po nogah ali po rokah.

Vzporedno s temi najnovejšimi pridobitvami se je seveda močno razširila tudi vojna industrija. »Daily Herald« je pred tremi meseci poročal, da so se razni veliki privatni angleški koncerni kljub paznemu državnemu nadzorstvu osredotočili na izdelavo orožja za mornarico, vojsko na kopnem in v zraku. Število delavstva se je v takih obratih močno povečalo in narašča vedno bolj. Že v letošnjem letu je Anglija prodala na milione funtov zrakoplovnega gradiva. Skoraj vse važnejše države so njeni odjemalci. V kratkem času je država Paraguay kupila 5 milijonov patron, Bolivija pa 101 strojno puško. Tako dobavlja angleška vojna industrija orožje dvema borečima se državam in pri tem seveda ogromno zasluži. V Ameriki se koljejo in pobijajo bolivijski in paraguayski kmetje in delavci, angleški kapitalisti pa prejemajo od tega lepe dohodke. Pa naj še kdo reče, da ni smrt rentabilna... Ni je stvari na svetu, iz katere si kapitalizem ne bi znal kovati svoj dobiček... »Daily Herald« dolži angleški kapitalizem, da prednjači pred drugim z izdelovanjem orožja in streliva.

Že pri vojni med Kitajsko in Japonsko se je razvedelo, da so ena in ista podjetja oskrbovala z orožjem obe vojujoči se stranki. To je bilo tisto hvalisano evropsko nadstrankarstvo... Zato ni čuda, če Društvo narodov ni moglo uspešno poseči vmes, saj na njenih konferencah niso bili le odposlanci raznih evropskih držav, ki so se posvetovali o japonsko-kitajskem sporu, v marsikaterem odposlancu se je skrival tihi zastopnik zasebne vojne industrije, ki je hotela zaslužiti in ji zato ni bilo do miru. Čim delj bo vojna trajala, tem bolje bo zanj. Zasebni tvorničarji oboroževanja so bili tako predrzni, da je celo lord Cecil moral javno nastopiti proti njim. Že leta 1921. je bila komisija Društva narodov prisiljena ugotoviti, da prav vojni industrijci najbolj hujskajo v svojih državah na nove vojne in propovedujejo oboro-

ževanje. Ta podjetja so po svojih agentih širila napačne (manjše) številke o vojni moči te ali one države, da bi s tem dosegla povečanje in naročila pri svojih podjetjih. Ta kapital je seveda vplival tudi na časopisje, da je pisalo v njegovem smislu. Podjetja raznih držav so se med seboj tajno organizirala v internacionalne truste, ki skrbijo za vojno agitacijo in za oboroževanje. Vse to se godi za hrbtom Društva narodov in ženevskih mirotvornih konferenc... Zato se ni čuditi, da so že med svetovno vojno umirali nemški vojaki na francoskih bojiščih, zadeti od krogel iz Kruppovih topov, ki so jih zgradili nemški delavci... Taktika vojno-industrijskih velepodjetij je tale: narode naščuvati k oboroževanju, med seboj pa ohraniti poslovna prijateljstva. Razna razkritja po svetovni vojni so dokazala, kako sijajno so znali uveljavljati to taktiko. Vojni dobavitelji so vzvišeni nad vsakim patriotizmom. V južno-afriški vojni so Buri streljali na angleške vojake z angleškimi puškami. 11. marca 1926. se je obrnil Hugh Dalton na spodnjo zbornico z besedami:

»Podjetje Vickers-Armstrong (znano angleško vojno-industrijsko podjetje — B. K.) je oskrbovalo turško topništvo z istimi granatami, ki jih je to sipalo na avstralsko-angleške čete, ko so zavzemali Anzac Cove. Ali je škodovalo ravnateljem tega podjetja, dokler so delali dobre kupčije in povečavali turške obrambne stroške, da je njih orožje spreminjalo cvet avstralske in novozelandske mladine v krvavo kašo? Ti ravnatelji so najvišje in najpopolnejše posebljenje kapitalistične morale.«

Razen tega se je v japonsko-kitajski vojni nekajkrat prime-rilo, da so se Kitajci borili zoper Japonce s topovi, ki so jih kupili pri japonskih kapitalistih. Kitajska, ki sama nima vojno-industrijskih podjetij, je sploh najboljši odjemalec inozemstva. Kako si znajo najti vojni podjetniki svoje zastopnike v vladah, se je pokazalo lani na glavni skupščini Vicker-Armstrongovega koncerna. Leta 1914. je bil lord Camberlain pooblaščenec lastnikov obligacij tega podjetja. Prav tako lord Sandhurst, ki je bil do nedavnega podtajnik za vojno. Državni tajnik za kolonije, Lewis Harcourt, je bil eden najvažnejših akcionarjev, Balfour je pooblaščenec za Beardmore, patriotični polkovnik Parks pa celo ravnatelj! In prosluli sir Zaharov! Ta je bil intimni svetovalec in prijatelj Lloyda Georgea, takratnega municijskega ministra in in poznejšega ministrskega predsednika, ki se danes hoče poetično zavzemati za angleške matere, katerih sinovi bodo padli v bodoči vojni, kakor smo slišali v uvodu našega članka. Tako cenen je njih ljubezen do ljudstva... Na stara leta postanejo bivši vojni dobičkarji in hujskači — pacifisti, kakor postanejo bivše lahkoživke v starosti moralistične tercialke... Ko se je leta 1917. na posredovanje Amerike govorilo o morebitnem sklepanju miru, je angleški poslanik v Parizu, lord Bertie, po ukazu svoje vlade vprašal za svet vojnega dobavitelja Zaharova. Lord Bertie je 25. junija 1917. zapisal v svoj dnevnik: »Videl Zaharova. On je

odločno za nadaljevanje vojne...« In kdo so današnji delničarji Vickers-Armstrongovega podjetja? Lord Hailshams, državni tajnik za vojno, sir John Gilmours, minister za notranje zadeve, herefordski lord-škof dr. Carr... Ali je treba pri gospodu škofu kakšne pripombe, kakšnega pojasnila?... Ne, ni treba. Le na svetovno vojno se spomnimo ali pa na dunajskega kardinala gospoda Innitzerja in na njegovo vlogo v februarškem uporu avstrijskega delavstva...

Ko ni bilo na razorožitveni konferenci v Ženevi nič novega, je na petinšestdesetem glavnem zborovanju delničarjev Vickers-Armstronga predsednik sir Herbert Lawrence veselo poročal: »Precej smo pri nas napredovali v oboroževanju na suhem... Obstoj družbe Vickers-Armstrong je v visoki meri odvisen od naročil za oboroževanje.« Ta družba ima svojo podružnico v Italiji (»Societa Vickers Terni«), v Kanadi (»Vickers Two Combustion Engine Corporation«), na Japonskem, v Romuniji, v Španiji (»Sociedad Española de Construcción naval«) itd. Še več podružnic pa ima v inozemstvu francosko vojno-industrijsko podjetje Schneider-Creuzot. Znano je, da so od njega odvisni tudi Skodovi zavodi na Češkem. Paul Faure je 11. februarja 1932. poročal v pariški zbornici, da ravnatelji Skodovih zavodov, ki delajo po navodilih gospoda Schneiderja, v občutni meri podpirajo Hitlerjevo volilno agitacijo... Ta »krvava internacionala« je imela leta 1931. — torej sredi največje krize — 980 milijonov funtov sterlingov dohodkov. Iz raznih škandalov pred vojno in po vojni je prišlo na dan, kako velike denarne vsote so ta podjetja pripravljena žrtvovati spretnim vojnim hujskačem, ki so krožili in oblegali vsa leta razne razorožitvene konference in jih skušali onemogočiti, kajti »krvava internacionala« mora zaslužiti...

Mussolini je izjavil, da fašizem sovraži udobno življenje. Vprašati se sedaj moramo, kateri državljani naj sovražijo udobno življenje, kajti vemo, da velika »kasta« njegovih namestnikov in raznih voditeljev tega sovražstva udobnosti ne pozna. To krilatice je izrekel v zvezi s prehranitvijo širokih ljudskih množic, ki velikokrat nimajo najpotrebnejšega. Fašizem je začel propovedovati tako imenovano autarkijo, ki pa ne stremi po varčevanju le zaradi omiljenja krize, ampak skuša svoje državljane navaditi na domači konzum za primer vojne, ko ne bo mogoče uvažati mnogih, sicer potrebnih reči. Tega načela se je zlasti oprijel nemški fašizem, ki istoveti narodovo svobodo s prehranjevalno svobodo. »Svoboda kakega naroda in možnost njegovega zunanje-političnega gibanja je odvisna od zagotovitve njegove prehranjevalne osnove«, je rekel nemški fašistični minister Darré. Zelo spretno se je pri tem izrazil o nekaki možnosti zunanje-političnega gibanja. Kajti ta možnost zunanje-političnega gibanja ni nič drugega kakor možnost za imperialistično vojno. Zato je treba delovne množice že sedaj vaditi v tem, da bodo izhajale ob tistih izdelkih, ki jih pridelajo doma, tako da bodo imperialistični

voditelji tudi v tem oziru v vojni neodvisni. Treba je torej uvoz kolikor mogoče zmanjšati. To se je v Nemčiji tudi že zgodilo. Statistika dokazuje, da je uvoz življenjskih potrebščin v letu 1933. padel za več ko 400 milijonov mark od prejšnjega leta. Seveda se je ta »autarkija« izvršila na račun nemškega delovnega ljudstva. Cene nekaterih domačih pridelkov so se zvišale, kupna možnost delavca in malomeščana pa se je istočasno zmanjšala. Zato je delavstvo svoj konzum zmanjšalo in se tako vadi v vojni prehrani. Le če bo pri tej vaji, ki je vedno hujša, sploh še do vojne vzdržalo? ...

V svetovni vojni je imela največ dobičkov Amerika. Dokler je bila nevtralna, je zalagala vse vojujoče se evropske države. Še danes je Evropa njen veliki dolžnik. Toda vse to ni Ameriki popolnoma nič pomagalo, kriza jo je prav tako zajela kakor vse druge države. Mogoče celo nevarneje ko druge. Ko je Roosevelt zasedel prestol ameriškega predsednika, je ves kapitalistični svet videl v njem svojega velikega rešitelja. Nekaj časa si je z uspešno in spretno časopisno propagando res znal obdržati svojo nezasluženo slavo, dokler se ni izkazalo, da tudi on ni tisti čudodelni ranocelnik individualističnega gospodarstva, po katerem so vsi denarni mogotci hrepeneli kakor po novem Mesiji. Najbolj ga razjedajo: brezposelnost in stavke. »Babson Report« je sporočil, da je bilo v Ameriki od Rooseveltovega nastopa pa do konca leta 1933. 2654 stavk. Roosevelt je zbral okoli sebe tehokrate, razne znanstvenike, profesorje in filozofe, in jih organiziral v »možganski trust«, ki mu naj bi pomagal iz zagate. Toda vse zaman. Junija meseca je proti njemu in njegovemu možganskemu trustu demonstrialo in stavkalo:

8.000 delavcev v Burminghamu,	30.000 delavcev v zapadni Virginiji,
10.000 delavcev v Toledu,	15.000 delavcev v Kentucku,
10.000 delavcev v Manchestru,	40.000 delavcev v južnem Illionoisu.

In kaj se je godilo v San Franciscu?

Vsak dan se množe vrste stavkujočih. Kriza napreduje ... K temu je treba prišteti še večmilijonsko brezposelnost in tako dobimo pravo sliko o »reševalni« akciji v Ameriki. Zato ni čuda, da je gospod predsednik Roosevelt prebil svoj letošnji dopust na križarki »Honston«. Topovi so pač najzanesljivejša obramba in Amerika je letos celo povečala svoj vojni proračun; od 130.000 mož bo ameriška armada povečana na 179.000 mož.

Pravijo, da se človek v obupu rad obrača k božji pomoči. Roosevelt, ki je že mesece in mesece pridigal svoje velikopotezne in rešilne reforme, se je maja meseca kar naenkrat zatekel h krščanstvu in Kristusu. V članku »Nova pota Amerike« je pisal:

»V tej dobi strojev, izumov (zlasti vojno-tehničnih izumov — B. K.), finansijskih diktatov, mednarodnega natolcevanja občuti človek s posebnim zadovoljstvom dejstvo, da se socialna pravičnost povsod po svetu vedno bolj uveljavlja. V pospešeni meri verujem, da se bomo vedno bolj in bolj povzpeli do praktične uporabe krščanskega nauka. Če po-

mislim, da delujejo v vseh državah ogromne organizacije obenem s cerkvijo za odpravo človeške krivice in za omilitev človeškega trpljenja, se krepim moje upanje, da se bo vernost, vera v Boga, spet utrdila.

Osnova našega programa mora biti odločna volja posameznika, žrtvovati individualne koristi in skupno delovati za javni procvit, za uspeh narodne obnovitve. Čuvstvo prijateljstva nam ni potrebno le v skrbi za bolnike, za otroke, ki trpe pomanjkanje, za starce, ki so brez veselja. Mi potrebujemo predvsem to čuvstvo, ko korakamo po poti, katere glavni del je še pred nami, po poti k cilju, da doprinesemo žrtvam depresije svojo pomoč, kjerkoli je potrebna. Tako vidimo, da so tudi tukaj duševne vrednote in sile potrebnejše od materialnih. Kdor je na tem ali onem delu zemlje mislil, da je mogoče zadušiti pravico človeštva do vere v Boga, bo moral prej ali slej izprevideti, da se je zaman boril zoper globoko ukoreninjeno in v resnici neogibno potrebno lastnost človeških ras, ki je bistvena za vsakršni napredek. Nikoli nisem dvomil o tem, da nam bo spet uspelo uiti temnim dnevom s pomočjo vere v človeštvo in božje vodstvo.

Tako je dejal maja meseca ameriški predsednik, ko je njegova policija s strojnimi topovi, plini in vročo paro naskakovala stavkujoče in brezposelne. In menda zato je tudi zbežal »temnim dnevom«, kakor se lepo poetično izraža zgoraj, na vojno križarko...

Še večji Jeremija propadajočega današnjega sveta pa je bil na letošnji gospodarski konferenci na Dunaju panevropec grof Coudenhove-Kalergi, ko je dejal: »Četudi Evropa ni občestvo miru, je vendar občestvo trpljenja.« In borbi proti temu trpljenju je bila posvečena tista gospodarska konferenca...

Bridka žalost veje iz vseh teh besed, obup vseh obupov se skriva za vsem tem, kajti tudi tem velikim gospodom se poraja strašna misel v temi današnje krize, misel, da ni pomoči, da ni izhoda za njih svet. Zato ti obupni klici na pomoč. Rooseveltov članek pa je kakor pridiga obupanega pastorja, ki vidi, kako se mu izneverja občina. Konec junija je predlagal canterburyški nadškof, najvišji poglavar anglikanske cerkve, da se naj strnejo vse cerkve v enotno fronto zoper pretirani nacionalizem in gospodarsko krizo. Razredna borba in nasprotstva današnje družbe tirajo človeštvo v nov pokolj.

»Spomnite se stisk razorožitvene konference«, kliče prevzvišeni nadškof, »in neuspehov lanske gospodarske konference, pa boste spoznali, kako daleč sta Evropa in svet pred izpolnitvijo teh nujnih zahtev. (Zahtev po zasiguranju miru in gospodarske ozdravitve, kakor pravi prej. —B. K.) Edino sredstvo za ozdravitev sedanje krize bi po mojem mnenju bilo, ako bi pripomogli duhu krščanstva do moči in vpliva na usodo Evrope.«

Po svetu strašita dve pošasti: kriza in nova vojna. Toda obe najbolj hranijo tisti, ki pridigajo, da se hočejo boriti proti njima. Svetovna vojna je požrla 1037 milijard mark in nad deset milijonov človeških žrtev. Stroški za svetovno oboroževanje so v letu 1932. znašali 20 milijard, kar je v primeri s troški svetovne vojne majhna številka, ali le na videz, kajti to je priznana, neprikrita vsota in koliko je nepriznane?

Leta in leta so se v Ženevi shajali delegati različnih držav, da bi sklepali o utrditvi miru. Za njih hrbti je vedno rožljalo orožje. Vsi so imeli na licih prijazen smehlaj in navidezno voljo do miru, v resnici pa so hodili le vohunit drug za drugim, kdo bo prej začel. Svetovne velesile so se tam poigravale med seboj, kakor angleški in francoski oficirji v bitki pri Fontenoyu leta 1745., o katerih zanosito poroča kronika:

»V tej slavni bitki se je pokazalo viteštvo prejšnji časov v vsem cvetu. Regiment francoske garde in regiment Royal-Scots sta bila prva, ki sta začela korakati drug proti drugemu. Ko je bila razdalja le še petdeset korakov, so angleški oficirji sneli svoje klobuke v pozdrav francoskim oficirjem. Vsi oficirji francoske garde so jim odzdravili. Angleški kapitan Lord Charles Hay je zaklical: 'Streljajte, gospodje moji pri francoski gardi!' Grof d'Auteroche, poročnik pri grenadirjih, je odgovoril z močnim glasom: 'Gospodje moji, mi nočemo prvi streljati, začnite vi, gospodje Angleži!«

Kako dolgo so se pogovarjali med seboj, o tem kronika ne pripoveduje. Znano je le dejstvo, da se je bitka vršila. Mogoče so se iz same viteške vljudnosti skregali med seboj in se je v prepiru za vljudnost začela bitka. Enako, toda le na videz drugačno viteštvo so uganjali delegati velesil na ženevski razorožitveni konferenci, ko so drug drugemu ponujali razorožitvene načrte. Vsak je le dobro vedel, kako naj razoroži svojega protivnika, zase pa je terjal oboroževanje. In tako so se v polni vljudnosti razšli in precej časa že ni v razorožitvi nič novega. Kakšno je resnično stanje po svetu, pa človek lahko izprevidi ob Kantovih sestavkih »O večnem miru«, ki bi jih bilo danes v večini držav, zlasti fašističnih, nemogoče ponatisniti. Göbels se je strahotno osmešil pred samim seboj in pred vsem fašizmom, ker je lani pozabil vreči v gorečo grmado ta Kantov spis, kajti to delo je asfaltna literatura par excellence.

Razorožitvena konferenca ni rodila nobenega uspeha.

Delegati so se razšli in zdaj samo še premišljuje kakor tisti viteški angleški in francoski oficirji pred bitko pri Fontenoyu, kdo bo prvi začel. Drug drugemu še zaenkrat na tihem vljudno ponujajo prednost. Pa naj kdo reče, da je že zamrlo staro viteštvo! Kronist bitke pri Fontenoyu se je zmotil. Ta cvet danes spet bujno cvete. Ni še umrl. Mrtev je samo Kant s svojim »večnim mirom«.

Kaj se je izpremenilo od leta 1914.? Skoraj nič. Vzroki vojn so ostali isti. In zato veljajo še danes besede nekega nemškega poslanca, ki jih je zapisal kot osnutek svojega negovorjenega govora v nemškem parlamentu leta 1914.: »Ta vojna, ki je ni hotelo nobeno od udeleženih ljudstev, ni nastala zaradi blaginje nemškega ali katerega drugega ljudstva. Gre za imperialistično vojno, za vojno kapitalistične nadvlade svetovnega trga, za politično

nadvlado industrijskega in bančnega kapitala nad važnimi ozemlji...«

Zato na razorožitvenih konferencah v Ženevi tudi nikoli nič novega ne bo...

Wittfogel-Duncker:

RAZVOJ KAPITALIZMA V POLJEDELSTVU

1. Veliki ali mali obrat?

Marx in Engels sta ponovno opozarjala, da veljajo osnovni zakoni kapitalističnega razvoja tako za industrijo kakor tudi za poljedelstvo. Tu kakor tam vodi razvoj produkcijskih sil do tega, da velika kapitalistična produkcija izpodriva malo, tu kakor tam pripravlja nadaljnji razvoj produkcijskih sil spremembo kapitalističnega produkcijskega načina v socialistični način. Tako je na pr. pisal Engels l. 1892 sledeče:

»Kakor je mehanično predenje in tkanje brez rešitve ugonobilo kolovrat in ročne statve, tako morajo uničiti te nove produkcijske metode v poljedelstvu podeželsko parcelno gospodarstvo in ga nadomestiti z veliko zemljiško lastnino, ako — to dopušča nujnost časa.« (Engels, »Marka«, gl. dodatek k Engelsovi »Kmečki vojni v Nemčiji«, str. 152.)

Leta 1894. so izdelali v Nantes-u na skupščini francoske socialistične stranke agrarni program. V kritiki tega programa je Engels še enkrat izrazil svoje naziranje o razvoju kapitalizma v poljedelstvu.

»Dolžnost naše stranke je, pojasniti kmetom zmerom in zmerom znova popolno nemožnost rešitve iz njihovega položaja tako dolgo, dokler vlada kapitalizem, pojasniti absolutno nemožnost, vzdrževati njihovo parcelno posest kot tako, absolutno gotovost, da bo šla kapitalistična veleproizvodnja preko njihovega šibkega in zastarelega malega obrata kakor železnica preko samokolnice.« (Engels, »Kmečko vprašanje v Franciji in Nemčiji«, »Neue Zeit«, 1894.)

Marxov in Engelsov nauk o neizbežnosti proletarizacije in obubožanja, ki mu je pod kapitalizmom izročena večina kmetov, ustvarja teoretično podlago za progresivni boj malega kmeta pod vodstvom proletariata, boj, ki je usmerjen proti kapitalizmu in stremi za socializem. Prav zatogadelj je bila agrarna teorija vzrok posebno ostrih napadov s strani meščanskih ideologov in reformistov.

L. 1894. je nemška socialna demokracija odkrito nastopila proti Marxovi teoriji in njenim progresivnim zaključkom. Ta napad je pričel na področju agrarnih problemov. Engels je takrat pri priči nastopil proti oportunističnemu Vollmarjevemu »lovu na kmete« (Engelsovo pismo na uredništvo »Vorwärts« in pismo na

Sorgeja z dne 10. nov. 1894.¹⁾ Engelsova smrt leta 1895 je poostrila na vsej črti nastop revizionistov, zlasti pa v agrarnem vprašanju. Kakopak je socialdemokratsko strankino vodstvo že v začetku — tako na pr. na strankinem zasedanju v Breslavu l. 1895 — pod pritiskom množic odklonilo oportunistično stališče najgorečnejših agrarnih reformistov Davida in Co.

Udaren dokaz za poznejšo izpreobrnitev socialnodemokratskih voditeljev daje primerjava pred 30-imi leti napisanih in objavljenih del Kautskega (čeprav niso bila v celoti pravilna) z njegovimi sedanjimi deli.

Tako je na pr. pisal Kautsky v polemiki proti Davidu z ozirom na premoč veleobratov nad malimi obrati, da »so bili vsi veliki socialisti — ne oziraje se na malomeščanske — mnenja, da so vsaj govorili v tem smislu.« (Kautsky, »Socializem in poljedelstvo«, Neue Zeit«, 1903, str. 683.)

In dalje:

»...Nova dejstva zadnjih desetletij nam ne dajejo najmanjšega vzroka, da bi izpremenili svoje nazore o tehnični premoči velikega obrata v ločenih obratnih panogah poljedelstva.« (Istotam, str. 687.)

»Meščanski ekonom si ne more pravilno predstavljati drugačne oblike velikega obrata kakor je kapitalistična oblika s privatno lastnino produkcijskih sredstev in z mezdnim delom. Kakor se večinoma to dogaja, bo prišel kmalu do zaključka, da imata obe vrsti obratov, veliki kakor mali, svoje posebne prednosti in pomanjkljivosti.« (Istotam, str. 756.)

Poslednji citat je moči popolnoma obrniti na današnjega Kautskega. Tako piše Kautsky v svojih zlobnih in obrekovalnih brošurah, v katerih poizkuša utemeljiti nujnost intervencije proti SSSR:

»Kar se tiče premoči velikega obrata nad malim obratom in narobe, ni mogoče v poljedelstvu, absolutno dokazati ne ene ne druge, temveč se po socialnih pogojih izkaže kot racionalnejša zdaj ta in drugič spet ona velikost obrata.« Kautsky, »B. v zagati«, 1931, str. 12.)

Pred 30-imi leti je pisal Kautsky o marksističnem programu v nasprotju z revizionističnim Davidovim²⁾ programom sledeče:

»Zdaj pa si stojita nasproti dva medsebojno nezdružljiva programa. Zdaj ni moči priti nikamor s publicami o svobodi in kritiki in podobnem. To zdaj pomeni novi program sprejeti ali zavreči.« (Kautsky, »Socializem in poljedelstvo«, »Neue Zeit«, 1903, str. 682.)

Danes pa Kautsky piše:

»Glavni rezultat, do katerega sem prišel l. 1899., je v tem, da sem moral v marsikateri točki pritrditi Davidu in opustiti nazore Marxa in Engelsa, vsekakor le zategadelj, da bi jih v bistvu tem odločneje obdržal.«

Da bi torej zavaroval interese meščanstva, je zdaj moral

¹⁾ Prim. Marx-Engels, »Programmkritiken«, str. 87, opazka.

²⁾ Gl. David, »Socializem in poljedelstvo«, (Berlin, 1903).

Kautsky ne samo potvarjati marksizem, temveč je moral popačiti tudi svojo lastno preteklost.

Medtem ko mora Kautsky, ki je stal svojčas v središču polemik proti revizionistom, dandanašnji manevrirati, da bi zakril svoje odvrčanje od marksističnega nauka, priznavajo drugi socialdemokratski pisatelji odkrito Davidovo stališče. V socialdemokratski učni knjigi gospodarske politike, ki sta jo nedavno izdala brata Nölting, stoji dobesedno sledeče:

»Povzemajoč z Davidom je mogoče reči:

1. V poljedelskem gospodarstvu ima zavoljo posebnosti organske produkcije delo s stroji relativno mnogo neznatnejši pomen kakor v obrtniški produkciji.

2. Uporaba parne sile prihaja komajda v poštev, kajti poljedelsko delo je nestalno in ni vezano na določen kraj. Odkar uporabljajo električno silo in uvajajo motorne vlačilce, je večina važnejših strojev dostopna tudi malemu obratu.«

David meni, da bo šel razvoj poljedelstva drugačno pot kakor pa razvoj industrije in da bo skrbno delo pomagalo na gospodarskem uspehu neposredno interesiranemu kmetu v zvezi s stalno se razvijajočim združništvom na vasi do zmage malega obrata. (E. in E. Nölting, »Uvod v gospodarsko politiko«, str. 16 in 43.)

Oba Nöltinga sta se priključila Davidovemu naziranju in opozarjata na to, da so statistični povzdigi dokaz za pravilnost tega naziranja, pri čemer navaja kot argument vrhu tega še to, da odpada v malem kmečkem obratu na 1 hektar uporabne površine večja količina produkcije, kar zagotavlja tudi večjo gostoto prebivalstva. Če bi krenil razvoj poljedelskega gospodarstva v smeri izpodrinjenja velikih obratov po malih, bi bil to dokaz, da je socializem nemogoč ne le v poljedelstvu, ampak sploh. Kajti socializem predpostavlja podružbljenje vseh produkcijskih sredstev.

2. Premoč poljedelskih velikih obratov.

Podatki oficialne poljedelske statistike so bili ponavadi obdelani, tako da ne dajejo nobene prave predstave o procesih, kakršni se vrše v resnici (dalje glej o tem spodaj). Pri vsem tem so izkazovali velikansko razliko v vsakokratnem značaju produkcije, kakor je pač šlo za vélike ali male obrate. Vzemimo na primer podatke (gl. Nemško državno statistiko, zvezek 410, Štetje poljedelskih obratov 1925) o uporabi nekaterih poljedelskih strojev v Nemčiji (l. 1925).

Tabela daje podatke le o nekaterih strojih, isto sliko nudijo tudi odgovarjajoči podatki o uporabi vseh drugih strojev in sicer strojev za pognojevanje, slamoreznic (drobilnih strojev), strojev za sajenje krompirja in izkopavanje krompirja itd.:

Razredi po velikosti posebne površine	Število obratov v tisočih	% obratov, ki uporabljajo									Povprečno štev. konjsk. sil (HP) v enem obratu		Št. obratov, ki delajo z metodnimi delavci
		električni pogon	drugačen pogon	sejalne stroje	kosilne stroje	Vežalnica za snope	Spec.stroje za košenje	mlatnice z mehan. pogonom	mlatnice s konjskim pogonom	električni pogon	motorni pogon		
0,05—2 ha	3046	0,6	0,1	0,4	0,1	0,0	0,0	2,1	0,5	2,2	3,2	4,5	
2—5 ha	894	14,7	0,8	5,2	4,6	0,4	0,4	18,8	3,8	2,3	2,9	14,5	
5—20 ha	956	38,1	3,2	32,9	40,9	3,9	10,7	42,1	31,2	3,2	3,9	43,7	
20—100 ha	200	59,4	10,4	75,8	82,8	27,1	45,5	67,6	25,0	6,2	7,3	90,9	
100 ha in več	19	68,9	58,2	97,0	94,7	73,2	76,2	92,5	5,9	20,4	22,0	99,5	

Vsi ti podatki kažejo:

I. da se izpopolnjeni stroji uporabljajo v velikih obratih;

II. da razpolaga vsak veliki obrat s celim sistemom različnih strojev, katerim na čelu stoji motor (mnogi veleobrati imajo vrhu tega traktorje, tovorne avtomobile itd.);

III. da izkoriščajo kapitalisti te stroje s pomočjo mezdnih delavcev (glej zadnji stolpec gornje tabele).

Tako ima od 3.940.000 malih obratov (do 5 ha, za poljedelstvo uporabne površine) samo 149.000 obratov elektromotorje (s povprečno 3 konjskimi silami). Od 956.000 srednjih obratov (5 do 20 ha) premore 365.000 obratov elektromotorje s povprečno 4 HP. Od 219.000 velikih obratov (več kakor 20 ha) uporablja 131.000 obratov elektromotorje (povprečno 8 HP).

Ali socialdemokratski teoretiki trdijo navzlic tem nepobitnim dejstvom, da so zavoljo uporabe elektrike stroji dostopni takisto malim obratom.

Ne gre pa zgolj za to, da nakup mnogih kompliciranih in dragih strojev presega moči malega obrata. Celo strojev, ki jih nabavijo kljub velikim finančnim naporom, ne morejo mali obrati uporabljati racionalno. V Nemčiji menijo strokovnjaki, da je na pr. mogoče popolnoma izrabiti sejalne stroje šele v gospodarstvih z najmanj 60—75 ha poljedelske površine. Gospodarstva, ki imajo le majhno uporabno površino, strojev ne izkoristijo docela, s čemer se njihovo delo bistveno podraži. Tako računajo, da velja setev s pomočjo strojev na 1 hektarju v gospodarstvih s 400 ha 4,4 marke, toda v gospodarstvih do 20 ha 8,4 marke. Žetev s strojem za vezanje snopov iznese v obratih s 5 ha 4,53 mark za hektar, v obratih s 4 ha 5,66 mark, v obratih s 3 ha pa 7,35 mark za hektar.

Prav tako razmerje je pri živini. V malih obratih je živina slabša po kakovosti in manj produktivna kakor v veleobratih. Po podatkih »Poljedelskih letopisov« (»Landwirtschaftliche Jahrbücher«) iz leta 1927 tehta krava v malih obratih (do 5 ha) povprečno 375 kg in daje 1600 l mleka na leto, v srednjih obratih (5—20 ha) tehta 425 kg in daje 1900 l mleka, v velikih obratih

(od 20 ha navzgor) tehta nasprotno 525 kg in daje 2500 do 3000 l mleka.

Kako naj krava tudi v malih obratih daje dosti mleka, ko pa po statist. podatkih v vsej Nemčiji v gospodarstvih, ki imajo od 0.5 do 5 ha zemlje, od 2,579.365 krav uporabljajo 1,481.685 glav kot vprežno živino in celo v gospodarstvih, ki premorejo nad 5—10 ha zemlje, uporabljajo od 2,058.158 krav za vprego 619.149 glav.

Neprizanesljivo izkoriščanje živine, pomanjkanje strojev, ki so zvečine nezadostni po številu in slabi po kakovosti, to so najznačilnejši znaki malega obrata in takisto vzroki njegove nizke produktivnosti.

Ali prednosti velikega obrata niso zgolj tehnične, temveč takisto komercialne. Tako je na pr. mogoče pri velikem nakupu in veliki prodaji doseči mnogo ugodnejše cene, prav tako koristi velikim obratom za doseg ugodnih kreditov vpliv, ki ga imajo na vladne in kreditne organizacije.

Za konec hočemo dostaviti še tabelo o rezultatih gospodarstvenega vodstva. V izvestjih anketnega odbora so bile med drugim objavljene številke iz kujigovodstva poljedelskih obratov različnih velikosti. Kakor od meščanskih in socialnodemokratskih raziskovalcev tudi ni drugega pričakovati, govorijo ta poročila v prid samo interesom gospodarstev velikih kmetov in zemljiških posestnikov. Iz obsežnega gradiva, urejenega po različnih okrožjih in gospodarskih tipih, zajemamo le podatke o žitnih gospodarstvih na srednje rodovitni zemlji v Srednji Nemčiji (številke za l. 1924—1927 povprečno za 1 ha poljedelsko uporabljene površine).

	Velikost obratov v ha				
	5	20	50	100	200
	do	do	do	do	do
	20	50	100	200	400
Izdatki za delovno mezdo v markah	96	142	178	229	216
Vrednost lastnikovega dela in njegove družine	122	69	33	15	12
Splošen potrošek za delovno moč	218	211	211	244	228
Vrednost mrtvega inventarja	275	208	168	163	143
Vrednost vprežne živine	111	105	100	105	78
Vrednost druge živine	284	254	208	190	140
Izdatki za umetni gnoj	39	43	42	53	52
Zetev žita v stotih po ha	18,8	20,8	21,5	23,5	23,0
Donos mleka od krave	1924	2302	2344	2813	2725
Brutto donos poljedelstva v markah	101	146	188	239	257
Brutto donos živinoreje v markah	256	239	211	221	163
Skupni brutto donos (z drugimi vred v markah)	368	393	406	474	428

Ti podatki nepobitno dokazujejo, da mali obrat, ki približno porabi na 1 ha ravno toliko delovne sile kakor veleobrat in ki ima pro ha (po skupni vrednosti) več živine in inventarja, doseže pri vsem tem mnogo manjši izkupiček. To dokazuje, da ima mali obrat slabše in manj produktivne stroje, iz česar sledi, da le-teh ni mogoče zadostno izkoristiti, to dokazuje nadalje, da imajo mali obrati slabšo in manj produktivno živino, da celo niti enkrat ne

morejo nakupiti toliko umetnega gnojila, kakor ga potrebujejo. Če bi ta tabela zajela tudi majhne obrate, bi lahko dognali še vidnejšo razliko.

Vsi, na dejstvih sloneči podatki pričajo enoglasno o tem, da napredek v poljedelstvu kakor tudi prodiranje znanosti in tehnike v poljedelstvo koristi skoro izključno velikemu obratu, medtem ko so mali obrati prisiljeni uporabljati primitivne postopke in produkcijska sredstva, ki so jih uporabljali že njihovi predniki.

3. Kako potvarja meščanska statistika resničnost.

Da bi dokazali, da je kmečki mali obrat sposoben življenja, kažejo meščanski teoretiki (med njimi takisto socialdemokratski) kot svoj glavni argument nemško oficialno statistiko, ki deli poljedelske obrate po velikosti uporabljene posestne površine. Gre za naslednje podatke (Nemška drž. statistika, zv. 409.):

Razredi po velikosti posestne površine v ha	Število obratov v tisočih				Posestna površina v 1000 ha			
	prejšnja	sedanja		in sedanjih	v prejšnjih			in sedanjih
		površina države	mejah		mejah	mejah		
	1882	1907	1907	1925	1882	1907	1907	1915
0.05— 2	2800	2940	2577	3027	1819	1721	1506	1588
2— 5	981	1006	887	894	3190	3305	2918	2924
5— 20	927	1066	931	956	9158	10.422	9077	9158
20—100	282	262	229	200	9908	9322	8091	6769
Več kakor								
100	25	23,5	18,9	18,7	7786	7055	5584	5159
Skupno	5015	5298	4642	5096	31.861	31.825	27.176	25.598

Na osnovi teh podatkov prihajata Baade in Krüger, komentatorja soc.-dem. agrarnega programa, do naslednjih zaključkov:

»Te statistike, ki pa se zdaj raztezajo domala na pol stoletja, izključujejo vsak dvom, da bi šel razvoj v smeri velikega obrata in poraza kmečkega gospodarstva v poljedelstvu v desetletjih, v katerih živimo zdaj, najmanj pa da bi šel razvoj poljedelstva celo popolnoma v smeri industrije. V kmečkih obratih je moči spoznati jasen in stanovitven napredek.« (Fr. Baade in. H. Krüger, »Socialdem. agrarna politika, str. 5, Berlin 1927.)

V svoji navdušenosti za apologetične zaključke prehajajo socialdemokratski teoretiki preko elementarne smernice, ki jo je postavil sam Kautsky pred 30-imi leti, in sicer:

»Tu pa so statistike zelo nezanesljive že zatogadelj, ker dele obrate le po površini; ta pa ne zadostuje, da bi spoznali »velikost obrata«. (»Socializem in poljedelstvo«, »Neue Zeit«, 1903, str. 686.)

Mnogo določneje se je izrazil V. Iljin:

»Poljedelstvo se razvija tam (v Evropi) posebno intenzivno, ne s povečanjem kvantitete obdelane površine, marveč z izboljšanjem kakovosti obdelave, s povišanjem osnovne kapitala, ki ga porabi ista količina zemlje. In prav na to glavno črto v razvoju kapit. poljedelstva pozabljajo tisti, ki se omejujejo na primerjavo gospodarstev le na podlagi površinske kvantitete.

Glavna razvojna črta kapit. poljedelstva je prav v tem, da mali obrat, kar se tiče površinske ploskve, ostaja mali obrat, se pa istočasno v skladu z načini produkcije, razvojem živinoreje, uporabljeno količino gnoja, rastočo uporabo strojev itd. izpreminja v veliki obrat. Razdelitev po površinski ploskvi meče velike in male obrate v en koš, brz ko so enaki po površini, meče v en koš obrate s popolnoma različnim obsegom produkcije, obrate, v katerih prevladuje družinsko delo s takimi, kjer prevladuje mezno delo. Iz tega nastaja v bistvu nepravilna podoba, ki docela skazi pravilno stanje stvari, kar pa zelo prija meščanstvu — slika popuščanja razrednih nasprotij v kapitalizmu. Iz tega nastane nič manj potrjena in meščanstvu nič manj prijetna olepšava položaja malih kmetov, tako nastane apologija kapitalizma. (Iljin: Novo gradivo o razvojnih zakonih kapitalizma v poljedelstvu, 1913, 11. pogl. »Dela«, zv. XII.)

Dejansko se je v zadnjih desetletjih (pred vojno) produkcija sama znatno povečala in temeljno spremenila, najsi tudi se je število poljedelskih obratov in od njih kultivirane površine v Nemčiji zelo malo spremenilo. Pred vojno je uspevala v Nemčiji predvsem živinoreja. Taista uradna statistika kaže na to, da je od 1882 do 1907 na razmeroma majhnih posestvih (do 5 ha) število goved povprečno in malone nič naraslo, medtem ko se je število prašičev podvojilo. V srednjih obratih (od 5 do 20 ha) se je nasprotno število goved povečalo za tretjino, število prašičev pa se je še celo več kakor podvojilo. Veliki obrati (20 do 100 ha) kažejo ena in polkratni in dvakratni prirastek, medtem ko kažejo največji obrati (čez 100 ha) več kakor eno in polkratni, in več kakor trikratni prirastek. Vendar tudi ti podatki niso povsem zanesljivi, ker je živina v velikih obratih dosti boljša in dosti bolj produktivna kakor v malih obratih.

Kakor pred vojno tako se je tudi po vojni v nemškem poljedelstvu število različnih strojev vedno znova zviševalo. Toda v katerih gospodarstvih? Kakor kaže gornja tabela, malone izključno v velikih obratih.

Vidimo tedaj, da številke o razdelitvi obratov po površini ne odražajo vseh izprememb, ki se vrše v poljedelstvu in na katerih osnovi raste poljedelska produkcija. Meščanska oficialna statistika zavestno izrablja nepravilno postopanje (tako razdelitev po površini), da zabriše temeljna dejstva, dá gre razvoj poljedelstva (v polnem soglasju z marksistično teorijo) najbolj v prid kapitalističnemu velikemu obratu, ne pa kmečkemu malemu obratu.¹

¹ Ta razprava je zaključek ciklusa narodno gospodarskih razprav o poljedelstvu, ki smo jih doslej objavili. Pri ponovnem študiju priporočamo naslednji vrstni red: O. Drenik, Cene zemljiških proizvodov in zemljiška renta, I. letnik, št. 7, 8. Wittfogel-Duncker, pričujoča razprava, nadalje: Usoda malih kmečkih obratov, II. letnik, št. 11. Zastoj v razvoju produktivnih sil v poljedelstvu, II. letnik, št. 12, in J. Kokalj, Smernice razvoja modernega kmetijstva, I. letnik, št. 8. Tako bo imel naš čitatelj sistematičen uvod in temelje teoretične ekonomije poljedelstva, kakor jih doslej ni imel v slovenski literaturi. Op. ur.

Bratko Kreft:

M. KLOPČIČ: PREPROSTE PESMI

(Slovenske poti XIV. zv. Izdala Tiskovna zadruga v Ljubljani.)

Ko si je pred leti ruski pesnik Sergej Jesenjin sam končal življenje, je nekdo zapisal, da naš čas ni za liriko. Vedno, kadar se spomnim te misli, mislim na mladega nemškega socialnega lirika Oskarja Kanehla, ki se je nekega dne pognal s tretjega nadstropja na pločnik berlinske ulice, na Sergeja Jesenjina in na futurističnega barda novega ruskega življenja Vladimirja Majakovskega, ki si je l. 1930 pognal kroglo v srce.

Mogoče je res, da tiči za smrtjo teh treh lirikov povojnega časa tragedija pesnika, ki živi ob nepravem času. Zato bi jaz spopolnil zgoraj omenjene besede s tem, da bi dejal, da naš čas ni primeren ali pa da je pretežak za lirike in lirične narave. Zakaj res je biti težko lirik v času, ko se temelji sodobne družbe majejo, pa se kljub temu človeku zazdi, da je še bodočnost zelo daljna, ker je blizu samo težko vsakdanje življenje. Kdor hoče biti borec novih svetov in življenj, se res ne sme mnogo ukvarjati s čuvstvi, ki mu jih velikokrat vzbuja vsakdanje življenje, polno grobosti, bede, trpljenja in razočaranj za posameznika kakor tudi za množico. Govorim za zapadno Evropo, v kateri moramo živeti in delati mi vsi. Pod lirikom smo razumeli (mogoče preveč pod vplivom tradicije in literarne zgodovine) človeka-umetnika, ki se ukvarja z najintimnejšimi in najbolj osebnimi čuvstvi človeške notranjosti in ki jih seveda zna ubrati v lepo besedo, da nam zveni kot godba. Ko je eden izmed velikih ruskih revolucionarjev slišal Beethovno sonato, je bil ves ginjen in premagan od nje, občutil je vso veliko globino Beethovne umetnine, toda ko se je pomiril iz prijetne čuvstvene napetosti, kamor ga je vrgla kompozicija, je dejal: »To je tako lepo, da bi človek ljudi kar po glavi božal, toda danes še ni čas zato, danes je treba ljudem glave sekati.« Ali vsaj približno tako je dejal. V tej misli je podano nasprotje med čuvstvenim lirikom in političnim borecem, ki je ves povojni čas stal v ospredju življenja širokih množic. Prav zato se je ustvarilo tako malo poezije, zato je bilo res malo velike lirike, četudi je bilo mnogo pesnikov, toda pesnikov, ki so dobili to ime radi velike produktivnosti, praktičnosti in aktualnosti rimanih gesel, katerih polna je bila njih poezija, niso pa bili pesniki po srcu in talentu. Prav tako pa je še premalo za lirika, če ima talent za pesnikovanje; to je še prav tako premalo, kakor so rimana gesla daleč od poezije. Lirik je človek določenega značaja in zato tudi določenega doživetja. Rekli so včasih, da ubira lirik najtanjše strune in zato te strune tako lahko počijo. Jesenjin je šel v smrt, ker ni prenesel počasne, vsakdanje borbe in ker se je uresničenje nove bodočnosti po vsem svetu zelo odmaknilo. Bržkone je zaradi iste vsakdanjosti in istega nestrpnega trpljenja izkrvavel Majakovski, ki je sicer pel divje, besne himne novi bodočnosti, ki pa je vendarle težje dosegljiva, kakor napisati himno ali odo. Lirične nature so ljudje z globoko, subjektivno občutljivostjo in če nimajo v samem sebi dovolj krepkega miselnega vodstva, če ne najdejo trdne opore v življenjski borbi — izkrvave in zapadejo pesimizmu ter so na koncu žalostna pojava svojega lastnega jaza. Taka lirična narava je Andrej v Fedinovem romanu »Mesta in leta«, taka lirična narava je tudi moral biti Jesenjin. Prav ob njem je ponovno nastalo vprašanje o vlogi lirika v našem času in eden izmed politikov je dejal, da naš čas ni za liriko. Toda kljub temu naš čas ni brez lirike in tudi ne more biti. Kajti lirika ni samo tam, kjer svet propada, lirika ni samo elegija, lirika je tudi himna, je oda, je pesem veselega človeškega srca, je pesem borbenega človeškega srca, ki krvavi v vsakdanji borbi, krvavi mogoče do konca življenja; četudi je končni

cilj še daleč, ne obupa, čeprav včasih obupava; bije se, dokler je le kaj krvi v njem in prav o tej borbi, o vseh peripetijah te borbe zapoje lahko lirik danes svojo pesem. Ali je več žalosti ali več veselja v njegovih pesmih, to ni samo odvisno od njega, to je mogoče predvsem odvisno od okolice in razmer, v katerih mora živeti.

Razmere mu velikokrat diktirajo marsikaj, kar njegovemu borbenemu duhu ni povšeči, razmere mu diktirajo čustvene trenutke, četudi on sam skuša razmeram diktirati nekaj drugega. Tudi pri njem se vedno znova uveljavlja Marxova teza, da razmere, družbeno bivanje, določajo človekovo mišljenje in čustvovanje. Zato pesnik ni samo odraz ali odmev zgolj pozitivnih stremiljen družbenega razvoja, temveč tudi negativnih. Le tisti, ki tega ne razumejo, zahtevajo od pisateljev, da ustvarjajo v svojih delih bele in črne junake — to se pravi šablonsko, mehanično. Zato tudi v takih delih ni najti živega človeka, ampak samo sence, like, ki nimajo z življenjem prave zveze. Vsak človek pa je kot produkt časa, okolice, družbe itd. sestavljen iz različnih sestavin, ki so pa vse determinirane, tako tiste, ki so jasni odsev družbenega sestava kakor tiste, ki so na videz povsem subjektivni izraz njegovega jaza. Seveda se pri tem nikoli ne sme pozabiti važne strani človekovega življenja, namreč njegove aktivnosti. Kakor je človek na eni strani produkt svoje dobe in okolice in je ob svojem vstopu v življenje že našel določene družbene razmere, ki determinirajo tudi njega, tako pa mora proti njim postaviti svojo spoznavnost, ki pa mora preiti v dejavnost. Ljudje so posledica zgodovine in istočasno njeni tvorci. Prav v tem je ena izmed genialnih Marxovih odkritij, da je pokazal na dialektični razvoj in na nasprotja in protislovja, s katerimi je izpolnjena razredna družba kakor tudi življenje posameznika v tej družbi. In če se sedaj spet povrnemo k pesniku, pa moramo vendarle napraviti razliko med tistim, ki se svojega družbenega položaja zaveda in med tistim, ki slepo dela in vidi umetnost nekje v oblakih, kot nekaj absolutnega in vzvišenega nad življenjem. Ne poznam iskrenejšje izjave v tem smislu, kakor jo je o samem sebi napisal Miroslav Krleža v uvodu svoje knjige »Moj obračun s njima«. Knjiga je ogromen zgodovinski dokument, v kakšni okolici mora pri nas živeti in ustvarjati vsak progresivni duh. V tej knjigi ne gre samo za Krležo, v tej knjigi gre za progresivno socialno književnost sploh. Umetniško ustvarjanje v svoji najgloblji osnovi ni mehanično delo in pesnik je prav tako podvržen objektivnim družbenim zakonom svoje okolice. Tega niso mogli nekateri razumeti in so Krležovo »defetistično, pesimistično«
liko in še marsikaj drugega ognjevitó napadali in ga obsodili. Marsikaj je lahko odkloniti in marsikaj je tudi treba odkloniti, toda predvsem je treba najti za vsako stvar razumevanje. Materialistično usmerjen kritik nikoli ne sme pozabiti na dialektiko in na nasprotstva in protislovja današnje družbe, ki se prav tako zrealijo v umetnosti. Večina, kar se je pisalo proti Krleževemu defetizmu, je bilo mehanično, topo, nedialektično filozofiranje, ki je bilo polno nerazumevanja za vlogo umetnosti sploh, ne samo za Krležo. Mi gledamo na ves problem prekleto resno in zato lahko spregledamo in ločimo vse tisto majhno, zagrebško-lokalno, subjektivno, kar se je mogoče mnogim tam doli zdelo važno in osnovno. Slo pa je v resnici za problem socialne umetnosti sploh in za vlogo umetnika v določenem okolju, času in razmerah. Mi vsi živimo v egiptovski temi, kakor istočasno stremimo po tem, da bi v to temo vsaj od časa do časa posvetili s svojim delom, ki je odraz našega okolju nasprotujočega mišljenja. Da pa pade velikokrat senca okolja tudi na nas, je zakon razvoja, četudi se človek sam uporno bori proti vsem negativnim vplivom propadajoče okolice. Priznati jih je treba in odkrivati, ne pa zanikati ali pa iti preko njih, ker sicer te nekega dne zahrbtno zgrabijo za vrat in potem te lahko poženejo v tako stranpot, iz katere ne boš mogel najti izhoda. Iskrenost je predpogoj vsakega umetniškega ustvarjanja in ravno novejša ruska literatura za-

znamuje v tem primeru dokaze, da se ni treba bati resničnosti in iskrenosti, nasprotno, da je treba čim bolj razkrinkavati vsakdanje življenje in njega negativnosti, zato da se z delom, z aktivnostjo, podpre hoja za novimi smotri. To sta dokazala Šolohov v romanu »Nova zemlja pod plugom« in Ehrenburg v romanu »Drugi dan«. Pri nas ni do danes še nihče jasneje in brezobzirneje analiziral umetnikove osebnosti v določenem okolju, kakor Krleža sam, ko je v svojo obrambo zapisal: »... napisal sem vse to radi njih, ki prihajajo, predvsem radi njih. Ko od nas, ki smo danes tako strastno glasni, ne bo ostalo nič drugega nego dve tri stare cunje in gnilo zobovje, bo nekdo vzel v roke tole knjigo, da iz nje bere, kakšna je pravzaprav bila naša književna civilizacija, koncem tretjega desetletja dvajsetega stoletja. Pred temi svojimi daljnimi in nepoznanimi bralci hočem predvsem povdariti to-le: Kako sem zelo pogosto spraševal samega sebe in kako sem preiskaval svoje lastne razpoke brezpogojno vestno in iskreno. Tista moja lirika tegobnosti (ječ-ljava in bedna, če hočete) lirika moje osebne, osamljene in zapuščene tegobnosti, ona na videz utrujena neznošnost, ki se javlja v meni in mojem resigniranem pisanju vedno od časa do časa, je nedvomno povezana z našim književnim položajem in od njega, neločljiva. To niso trenotki slabosti niti omahovanja! (Podčrtal B. K.) To so tiha spoznanja našega položaja in brezizhodnost iz tega trajanja. Neprenehoma stati v nečisti sobi s svečo v roki, neprenehoma opazovati premikanje majhnih stvorov, ki se boje svetlobe, občutiti njih blizki vonj, ki grize volh med razami vsake druge besede, in bedeti in pisati in pisati in bedeti, in občutiti trudno roko in besede, kako teko in se pretakajo v svetilkinem rumenem krogu, občutiti zvonove in svitanja in jutra ter biti utrujen, kakor so utrujeni vsi nočni delavci, in spati z odmevom poslednjih besed, bedeti v snu in biti buden v snu, in vedno bedeti in pisati in tako pišoč trajati, to se pravi biti pri nas književnik. To se pravi hoditi v trajni negotovosti, kaj bo prinesel neznan in motni jutrišnji dan, pomeni nositi v sebi nedotaknjeno in čisto krožnico svojega notranjega miru, globoko zakopanega v nas, kakor svetla krožnica studenta, iz katere kipi mir notranje čistosti. Prebijati se v nemirih in čez negotovosti kakor potnik, kadar se približa skozi vijugaste soteske in spremembe zemeljskih tal, skozi debele plasti teme s svetilko v roki, to pomeni pisati pri nas. In pomeni: truditi se pri delu, ki samo zato ni jalovo, ker izvira iz nas samih, po notranji in nejasni slutnji, da ni jalovo; ki izvira kakor izvor, ker mora izvirati, in nastaja — samo od sebe — kakor nastaja vse po notranji potrebi in prirodnih zakonih nastajanja, ki pa je po okolnostih, v katerih izvira in nastaja, dokaj dolgočasno. Plačevati dolgove za tiskane knjige, ki so zvečine slabo in nepotrebno blago, biti popljuvan od mimo-idočih na semnju in biti nepotreben v vaški krčmi, kjer razbijajo svetilke in glave in kjer je vsa krčma in pijano kričanje in dim izgubljenega sračjega zakonja, tukaj stati v krčmi s svojimi knjigami med našimi »vici« in »spricerji« in stati v umazani sobi s svečo v roki, zunaj pa buči hrum semnja in glasovi Gospodove črede, to je naše književno življenje in takšno je pisanje knjig pri nas.

In takšno je moje stanje danes tu in včeraj tam, jutri pa kdovekje, in tako rasto okoli mene glasovi, vro, zamirajo in spet izginjajo in spet nastajajo in rasto, leta in leta, zmirom enako lažnivi in enako temni.

Iz vsega tega sicer zveni neki pesimizem, toda zgolj subjektiven, saj ga je avtor v naslednjem odstavku že sam nekoliko ironiziral, ko je svoj odstavek imenoval »sentimentalne varijante«. Je v tem nekaj ironije samega sebe, svojega lastnega jaza, ki včasih ne more preko razmer. Vsekakor pa bo citirani Krležev odstavek nekoč služil kot važen dokument našega časa. To ni ugotovitev samo za hrvaško književnost, pravtako velja za slovensko okolje kakor velja za vsako zaostalo, malo-meščansko topo, filistrsko okolje kjerkoli. Po vsebini je mednarodno, le po obliki je narodno, domače. Cankar se je vse svoje življenje boril

s prav tako okolico, ki pa ga je do neke gotove mere izčrpala, da je v zadnjih letih pred smrtjo zapadel resignaciji. Prevzela ga je utrujenost, utrujenost človeka, ki se je osamljen in zapuščen boril sam s svojo okolico. Ko bodo biografi zbrali vse gradivo iz njegovega življenja in bodo iz analize prešli v sintezo, bodo ugotovili, da je bilo nje-svojo okolico. Ko bodo biografi zbrali vse gradivo iz njegovega živ-umetnosti zgolj umetnosti, ampak sredstvo in orožje v svoji življenjski borbi, tragedija, ki se je začela pri Prešernu in preko Frana Levstika spet nadaljevala pri Ivanu Cankarju.

II.

Slovenska povojna lirika šteje v svojih magacinih veliko verzov in malo pesmi. To velja za vso liriko ne samo za socialno. Komedijo bi lahko napisali, če bi pregledali vseh zadnjih šestnajst let in zbrali vse tisto, kar se je pri nas od časa do časa smatralo za pesem in umetnino. Toliko kaotičnosti, nejasnosti in zaletelosti, toliko samoprevlar in zmot, toliko bolnosti in navideznih veličin, ki so se pojavile nekega dne zato, da že preko noči spet izginejo, še bržkone ni bilo v slovenski književnosti, odkar jo zaznamuje literarna zgodovina. V vsem tem se zrcali intelektualna nerazvitost naše kulture in strahotna zaostalost naših razmer sploh, ki velikokrat ne dopuščajo, da bi se poleg bolnega izrastka takoj opozorilo na zdravo jedro, ki je prekrito z vsem tem in ki ga je treba poiskati, izluščiti in pokazati.

Če pregledamo slovensko socialno liriko po vojni, se ustavimo samo pri Albrechtovih »Pesmi življenja«, Seliškarjevih »Trbovljah« — potem pa pravzaprav dolgo nič (Kosovel se radi prerane smrti še ni razvil v socialnega lirika, četudi je bil na najboljši poti, da to postane), — nič do nedavno izišlih Klopčičevih »Preprostih pesmi«.

Ravno deset let je minilo med prvo mladostno prekipevajočo in uporniške sile polno Klopčičevo pesniško zbirko »Plamteči okovi« in med izdajo njegovih novejših »Preprostih pesmi«. »Plamteči okovi« so zbirka puntarskih pesmi mladega človeka, ki je vzrastle in izšel iz množice in je zapel pesem špartakovega sina, zapel himno upora, spominjajoč se voditelja rimskih upornih sužnjev Špartaka, spominjajoč se domačega kmečkega puntarja Matije Gubca, nemškega Karla Liebknechta in Luxemburgove itd. Pesem »Stoletja« je končal z ugotovitvijo: »Kri izsesava stopnjice do nas Pantheonac.« »Ne vem, če je še v kateri slovenski zbirki poleg Seliškarjevih »Trbovelj« toliko prekipevajoče sile kot v Klopčičevih »Plamtečih okovih«. Ze takrat se je njegova pesem odlikovala od raznih verzifikatorjev socialnih motivov, da je bila kljub velikemu deklamatoričnemu zanosu in veliki gesti vendarle pristna, pristna po svoji obliki, ki kljub takrat modnemu oblikovnemu eksperimentiranju nikoli ni šla preko mej, pravtako pa pristna po svojem notranjem doživetju in občutju in če vzameš danes ob »Preprostih pesmi« v roke »Plamteče okove« in se ob nekaterih novejših pesmi vprašaš, odkod pri Klopčiču tista tiha, močno subjektivna lirčna nota, jo lahko najdeš že lahno nakazano tudi tam. Deset let je minilo od takrat, malo — toda za pesnikov razvoj je bilo teh deset let polnih dogodkov, polnih sprememb, predvsem zunanjih, ki so zgodovino ljudstev usmerili v počasnejši tek, ki vodi k tistemu smotru nasproti, kate-remu je pel Klopčič v svoji prvi zbirki. Takrat modni nemški socialni pesnik Barthel, od katerega je po svoje prepesnil Klopčič dve pesmi v »Plamtečih okovih«, je danes fašist. To ni samo sprememba, važna za literarnega zgodovinarja, kajti če jo sprostimo Barthelovega imena, se v njej skriva del zgodovine zadnjih let, izpolnjenih s težkimi žrtvami in razočaranji, četudi srce zaradi tega ne sme obupati. Mnogo zunanjih, objektivnih pogojev je vplivalo na pesnika »Plamtečih okov«, da se je v »Preprostih pesmi« bolj zaril vase, da je takorekoč ohranil drhteče borbena srce pred resignacijo. Pesniško razvojna pot ga je vodila mimo

prevoda Blokovich »12«, mimo starokitajske socialne lirike, razmetane po raznih revijah in delavskih časopisih, mimo nekaj prevodov iz Wolkerja in enega iz Jesenjina itd. Literarni zgodovinar bo nekoč po podrobnejšem študiju dognal, kako vestno je Klopčič skrbel za svoj pesniški razvoj. Za domačo socialno liriko je treba pri tem vzbuditi pozornost na razvoj in nego umetniške forme v njegovi poeziji. Razni usodni izmi so prva leta po vojni napravili v slovenski liriki tako oblikovno anarhijo, spremljano seveda tudi z anarhijo čuvstva in misli, da je to vplivalo tudi na prve početke slovenske povojne socialne lirike. V oblikovnem smislu pričajo Seliškarjeve »Trbovlje«, da je ta vpliv tudi padel na sicer idejno in vsebinsko dokaj močno njegovo liriko. Počasi prihaja spet v poeziji do veljave melodična beseda, ritem, sploh lepa »gojena oblika«, kar prav gotovo ni nevažno, ker poezija — ne more biti proza, to se pravi, poezija ima vendarle neke svoje zakone pri ustvarjanju in oblikovanju in te zakone je kljub svobodnemu stihu vendarle treba upoštevati, prav tako, kakor mora upoštevati proza svoje zakone. Danes se človeku zdi naravnost čudno, skoraj smešno, da mora po Puškinu ali Goetheju in pri nas po Prešernu in Zupančiču na kaj takega sploh opozarjati. Toda kljub temu je to potrebno, zlasti pa prepotrebno za zdrav razvoj slovenske socialne lirike. Tudi pri nas se je marsikdo poizkusil v socialni liriki, toda poezije in umetnosti se je ustvarilo malo, ker se je mnogokrat sledilo zgolj dnevnim geslom in pa zunanjim in praznim reformam propadajoče meščanske lirike, bodisi domače, bodisi tuje. Bili bi seveda krivični, če bi zanikali vse, kar se je v tem smislu napisalo pri nas, ker za ta prvi razvoj je res, da so nekateri kljub oblikovni nebogljenosti, nedozorelosti, neizdelanosti in epigonskemu oblikovnemu posnemanju raznih izmov meščanske lirike, prinesli s n o v n o vendarle precej novega. Tu mislim tudi na Čufarja in Kozarja. Današnji čas zahteva seveda od socialnega lirika veliko več kot deklamatorični patos in verzificiranje Marxovih gesel ali pa strankinih programov. Za marsikaterega socialnega književnika, ki se vsaj za takega šteje, bi nikakor ne bilo odveč, če bi studiral (potem ko je njih dela sprejel idejno vase) tudi stil Marxa in Engelsa. Spoznal bi, kako sočna, živa pisatelja sta, kako sta znala vsako stvar povedati plastično in z zdravimi, ponekod res pesniškimi primerami, ki bi nikakor ne delale sramote kakšnemu socialnemu liriku. Na vsak način pa nadkrikuje njuna »znanstvena proza« z nekaterimi stilnimi posebnostmi in živostjo jezika mnogo verzificiranih parol površnih in doživetja revnih socialnih književnikov. Iste misli, ki so jih nekateri socialni književniki prevzeli iz njunih del in jih potem verzificirali, imajo v njuni znanstveni prozi včasih mnogo lepšo in bolj poetično obliko od prej omenjenih verzifikatorjev. Marx kakor Engels sta v svojih mladih letih sama pesnikovala in si prisvojila sposobnost pisanja, ker sta svoj materni jezik dodobra poznala in so jima prav mladostni pesniški poizkusi pripomogli v marsičem, da sta pozneje svoj znanstveni jezik kaj rada poživila s primerami, ki so stilno sorodne ali pa celo sposojene iz leposlovja. Tako njuna dela niso važna za sodobnega socialnega književnika samo kot vodnik za ideološko orientacijo, ampak so marsikje lahko tudi vzgled lepega pisanja. Prav radi tega je treba pri prevajanju njunih del skrbno paziti, da se ta lastnost prenese tudi v prevod. Združevala sta idejno jasnost in čistost z jasnostjo, sočnostjo in živostjo svojega sloga ter sta tako dala tudi prve osnove in primere materialističnega stila. Vse to je bilo potrebno poboti tudi pri nas, da začnemo paziti na vsestransko kakovost svojega dela, kajti brez kvalitete ni kvantitete... kajti Puškin in Prešeren, čeprav sta pesnika meščanske preteklosti, sta — velika pesnika...

III.

Klopčič je razdelil »Preproste pesmi« v pet ciklov. Vsakemu ciklu je dal poseben naslov, ki naj označuje neko osnovno vez vseh pesmi istega cikla. V prvem ciklu »Doma« nam v posameznih pesmih prikazuje življenje v premogokopnem revirju, kjer je tudi sam doma in kamor se je po daljšem presledku vrnil »iz sveta« (»Vrnitev« str. 7.). Revir se ni mnogo spremenil, le »ljudje so bolj molčeči, hiše so bolj črne«. Nad dolino preži strašen molk, ki je bil rudarjem vsiljen, ves življenjski gnev kameradov, ki v žep tišče roke, je pesnik združil v knapovski uporni kletvici: »Madona!« Po revirju se preganja »Blazni France«, bivši rudar in muzikant.

Tujina in vojna sta ga pehnili domov,
naj blazen berači, umira doma.
Izgnubil na fronti je radost in pamet
(prej kopal je v Spittlu na cehi Va).

Z otroci se podi po dolini, išče flavto in svojo ženo ter prosjači za dinar. Kadar igrajo rudarski muzikanti za pogrebom svojega tovariša, jih France pazno posluša, kakor da lovi spomine in odmeve svojih nekdanjih dni (v pesmi »Pogreb« str. 19, pesem je izšla tudi v zadnji številki II. l. »Književnosti«). Tako stoji tam in pesniku se zdi, da bo mogoče nekega dne planil in iztrgal godcu flavto iz rok. Vse bo obstalo v grozi, ko bo blazni France zaigral na flavto. Ljudska povest pripoveduje o veselem Kurentu, ki je igral tako, da je začelo na njegovo igro vse plesati. Cankar je uporabil ta motiv v svoji knjigi »Kurent« bolj simbolično nacionalno kakor socialno. Socialno je »Kurenta« odkril v premogokopnem revirju Klopčič v svoji pesmi »Blazni France« in »Pogreb«. Iz nacionalnega simbolizma je prešel v socialno stvarnost. Blazni rudarski muzikant ne bo zaigral vesele, poskočne pesmi, da bi vsi zapeli in zaplesali, zaigral bo žalostno pesem svojega in vseh svojih življenja. Ne bo je zaigral ne na svatovščini, ne na veseli pojedini ali na sejmu kakor Kurent, pri pogrebu svojega tovariša jo bo zaigral in takrat

pogrebeci položili bodo krsto v prah,
sprevod prestrašen s krsto bo obstal
in matere na pragu bodo zaihtele...

Lirično osebnostno epizodo iz rudarjevega življenja nam pokaže pesnik v pesmi »Povest o sekiri«. Ponesrečenega rudarja so po petih urah rešili izpod plazu in zdaj leži v bolnici. K drugim ponesrečenim kameradom prihajajo žene z otroci, le k njemu ne pride nihče.

»On pa je sam. Samotnost se ga je doteknila.«

Ko so čez nekaj dni našli njegovo sekiro, tovarišico pri delu in nesreči, mu jo prinesejo k bolniški postelji in on »jo je s težkimi prsti narahlo prijel in pobožal.« Ko prvi dan jo ogleduje in tiho ogovarja, nato pa jo miren položi na tla ob vzglavje. Pesem je tako polna človeškega čuvstva in občutja in to prav iz dna proletarčeve osebne notranjosti, iz tistega tihega kotička, na katerega v dnevni borbi in pri delu nima časa misliti in mnogokrat niti ne sme misliti, ker je preveč nežen, preveč občutljiv in je za čas težke življenjske borbe mogoče včasih osebno celo ovirajoč. Toda v tej pesmi niti tega ni. Rudar je sprejel svojo sekiro kot svojo osebno tovarišico in ne samo kot tovarišico pri delu. Pregnala mu je samoto in v njem se je spet vzbudila rudarska zavest, osebna boleost se je umaknila in on je spet rudar, ki se bo ponovno šel bit z življenjem. Tega sicer pesnik ni povedal, toda važno je, da to bravec doživlja, ko je pesem prebral. Marsikaj je zaradi raznih okoliščin v teh pesmih povedano »skozi rešetke«, da se izrazim z besedami

neke pesmi iz njegove prve zbirke, toda kdor pesmi pazno bere in jih podoživlja, sliši tudi pesnikov neizgovorjeni glas.

Se bolj kot prej omenjena priča zato bezručevska pesem »Drejčnik Andrej govori« in pripoveduje o svojem življenju, ki je kot tekoči trak napeto v premogokopih, domačih in tujih. V razmeroma kratki pesmi je podal pesnik rudarjev življenjepis. Rudar Drejčnik se je na stara leta vrnil domov in zdaj spet koplje premog domače zemlje. Koplje in koplje, dobro se zavedajoč, da je črni kamen »na vsem svetu enak«. Tako združuje pesnik rudarjevo nacionalnost z njegovo internacionalnostjo. Drejčnik Andrej je poln vere v lepšo bodočnost, »z vsakim dnem, ki ga v tmi pregara, — bliže je čas, ki bo dober in nov —

da ne bom z mržnjo te kopal in klet,
da bom z nasmehom šel skozi rov,
da bom vesel svoje žuljave, težke roke,
da boš res premog naše, naše zemlje,
da bo življenje res vredno življenja
in zgrabimo staro življenje za vrat —
saj vendar mora, mora priti — ni hudič!«

Ali je treba k tej pesmi še kaj pripomniti? Preprosta in jasna je, vsa pristna po občutju, po misli in po knapovski besedi. Ne vem, koliko raznih pesmi, povesti itd. sem že bral, v katerih so govorili delavci globokoumne misli, prepisane iz raznih programov, ki jih je položil avtor v delavčeva usta z nepristno, nedelavsko besedo, da so iz njegovih ust zvenele tuje in nepristno, da se je človeku zadelo, kakor da gleda pred seboj »kmeta v kmečki obleki in s cilindrom na glavi«, kakor se to pravi. Delavec govori v svojem jeziku in marsikdaj zavestno ali pa tudi podzavestno pove s preprosto, svojo besedo tudi kakšno misel, ki jo sicer beremo v socioloških knjigah v drugačni obliki in besedi, zato ker je tisto pač sociološka knjiga in ne povest ali pesem iz rudarjevega življenja. Prav to je treba poudariti ob tej Klopčičevi pesmi. Ali mislite, da je beseda »Madona«, s katero se konča pesem »Vrnitev«, res samo običajni knapovski »medmet«? Ali ni pesnik te besede prepojil z mislijo, z idejo, ki se skriva v molčecih, to se le pravi — ne glasno govorečih rudarjev? Kosovel je zapisal v pesmi »Ecce homo: »Eno je sveto: Preprosto in Pristno« — kar je imperativ za pesnikovo delo in ta imperativ je Klopčič v citiranih pesmih popolnoma izpolnil.

Motivno je tej pesmi podobna pesem »Moj oče je rudar« v ciklu »Veliki otrok«, le da pripoveduje o življenju kmečkega fanta, ki je radi nadštevilnosti otrok moral po svetu s trebuhom za kruhom in postal rudar. Tako je postal iz kmeta proletarec. Kljub temu, da ga še veže romantično čuvstvo ljubezni do domače grude, ki izvira od tod, ker še ni razčistil svojega gledanja na družbeni sestav in se mu zdi zdaj iz daljave življenje na kmetih vse lepše in čistejše, kakor je v resnici, vidi vendarle, da je »nekje še vselepši svet«. Ta misel sicer ni jasno izražena in lahko pusti bralca v dvomu, ali spet misli na življenje na kmetih ali so zadnje besede samo simbolično izražena lepša bodočnost. Res je, da je še veliko ljudi pri nas in drugod, ki mislijo, kako lepo in idealno je življenje na kmetih, celo taki so, ki iz kmečke zaostalosti delajo ideologijo lepšega življenja, kar pa je seveda obupna zmeta. Taki ljudje bi naj šli danes vsaj za nekaj časa na kmete in videli bi vse kaj drugega kot to, kar so si predstavljali iz daljave. Pesnikov rudar še vedno niha med zemljo in rudnikom, med patriarhalnostjo zemlje in industrializacijo življenja, ki v svojih posledicah oplazi tudi kmetstvo. Zato bi ta rudar, ki je šele v prvi generaciji premogokopni delavec, ob povratku na kmečko zemljo doživel še hujše razočaranje, ki bi mu sicer uničilo njegovo subjektivno, od resničnosti oddaljeno romantično gledanje kmečkega življa.

Narodnostni problem malega naroda kot je slovenski izvira predvsem iz njegove maloštevilnosti, njegove ekonomske nesigurnosti in malopomembnosti. Ta slaba in poleg tega še od drugih, večjih (tudi drugonarodnih) ekonomskih edinic odvisna ekonomska osnova je vzrok ne samo težkega socialnega stanja pripadnikov takega naroda ampak tudi raznarodovanja. To je že krasno pesniško izpovedal Župančič v svoji »Dumie in Klopčič ponovno, krajše in preprostejše (s tem pa nikakor nočem zmanjšati vrednosti niti Župančičeve niti Klopčičeve pesmi) v pesmi »Mary se predstavi« (ciklus »Srečanja«). Nekoč je bila Marica doma nekje ob Savi, kjer so imeli kočo, pa so se preselili radi boljšega kruha v Ameriko, ki Marico narodnostno odtuji in zdaj se piše — Mary Sustersich. V tej pesmi je podana narodnostna tragedija malega naroda, katerega pripadniki izumirajo, ker si morajo radi težkih domačih socialnih prilik iskati kruha v tujini, ki jih potem požre... Klopčič je v tej pesmi pokazal, kako sodobni socialni pesnik čuti socialno in nacionalno, ker se zaveda, da izvira drugo iz prvega in da je treba delati i za eno i za drugo, da se ta problem uspešno reši. Pesem »Mary se predstavi« je balada, četudi nima na prvi pogled od poetike predpisanega dejanja v sebi, tistega epičnega momenta, da se izrazim po šolsko, se vendarle skriva v njej nekaj več kakor samo »epično dejanje«: tragedija otroka, ki ga je tujina iztrgala iz objema domače zemlje. Res je, da je to v nekem višjem pogledu in izolirano gledano nacionalno svetobolje, ki je kakor vsak pesimizem nekaj pasivnega in destruktivnega, prav zato pa je treba gledati na ta problem s socialnega stališča in ga je zato tudi treba socialno-borbeno »aktivizirati«. To sintezo je napravil Klopčič že v omenjeni pesmi »Drežnik Andrej govori«. Zato tukaj ponovno opozarjamo nanjo, da bralec lahko vidi, kako so vse te pesmi »podtalno« povezane s socialnim elementom in jih ne sme človek gledati posamezno, temveč kot celoto, četudi so do zdaj citirane pesmi v zbirki razmetane in povezane z drugimi po vidikih, ki za naše gledanje niso dovolj važni in pomembni.

Prvi ciklus »Doma« pa ima še pesem, ki se nanaša na pesnika samega. To je pesem »Mati mi piše«, ki je izšla prvič v prvem letniku »Književnosti«. O sebi nam pesnik v tej svoji zbirki ne govori mnogo, kar sicer ni navada pri liriki. Zato je ta pesem dragocen »list iz njegove knjige« in še v tej pesmi je tako splošen, tako ves iz revirja doma, kakor kamerad in knapovski sin, ki je šel po svetu, zapustivši dom in mater, ki si ga želi nazaj. V skrbeh je zanj.

Le zate trepetam povsod in zmeraj,
odkar tako si velik, sin, postal,
odkar ne veruješ v boga in greh.
Zdaj moje srce zate se boji.

Tako je drhtela in trepetala tudi Jesenjinova mati za svojim sinom pesnikom, ki je šel iz kmečke grude v mesto, kjer se bo po njenem mnenju pogubil in zapil, kar se je pri Jesenjnu tudi zgodilo.

Tudi v Klopčičevi pesmi vzdihne mati:

A Ti kot nalašč silil bi v pogubo:
včeraj žandarji vprašali so zate —
Za božjo voljo, kaj naj to pomeni?

S to pesmijo je treba zvezati pesem »O sebi«, saj sta obe pesmi — pesmi o »velikem otroku«, kakor je krstil avtor četrti ciklus svoje zbirke. In tudi v pesmi »Pesnik« (»Srečanja«) pravi: »Pesnik je otrok«; kar se v mnogem krije z njegovim lastnim opazovanjem in pisanjem o sebi, zlasti pa je čistost svojega mladostnega podoživetja otroške duše pokazal v otroških pesmih omenjenega cikla »Veliki otrok« in pa v dveh pesmicah »Otroci se lovec«. S temi pesmimi je stopil v vrsto naših prvih mladinskih pesnikov in njegove otroške pesmice se častno merijo z Župančičevim »Cicibanom«. Ko bo nekega dne zbral

vse svoje mladinske pesmi in jih izdal, bo to prav lepa žetev za našo mladinsko književnost. Najznačilnejša lastnost teh pesmi je neprisiljenost in pristnost. V ciklu »Veliki otrok« prikazuje pesnik v nekaterih pesmih globoko socialnost, ki se na koncu preljuje v težko zagrenjenost proletarskega otroka, ki že v ranih letih občuti in tudi spoznava pezo težkega življenja, tako svojega kot svojih roditeljev.

A joj, nekdo, ki ni prijatelj naš,
nalil očetu je v srce bolešt,
da zdaj ne vidimo ne meseca ne solnca niti zvezd,
le mater, ki teko ji solze iz oči na pest.

(»Prijatelji otrok« str. 53.)

Najsilnejša od teh pesmi pa se mi zdi »Krava«, ki na najpreprostejši način in ob najpreprostejšem motivu z lahno pesnikovo ironijo prikazuje okolje, v katerem raste proletarski otrok.

Fran Levstik je zastopil nekaj lepih mladinskih pesmi o živalih, ki so otroško vesele, razposajene in zato tudi marsikje otroško »nevedne«, ker je res, da je otroku težko pripisovati »učenost«, saj pravijo nekateri, da je celo »Ciciban« ponekod pretežak. In vendar je Klopčič v svojo pesem »Krava«, ki nosi podnaslov »Domača naloga«, neprisiljeno skozi in skozi pristno vnesel socialni moment, da je ta pesem prav gotovo eden izmed biserov te zbirke. Otrok bednega kočarja ali pa rudarja, ki je še polkmet, ker si je zaenkrat prihranil še kravo, piše o edini domači živali, ki jo imajo, o kravi, domačo nalogo. Pretresljiva je kitica, ko sredi naloge nenadoma pove, da bodo morali radi vedno hujše bede kravo prodati in bedni otrok napiše v domačo nalogo:

»Prav, da pišemo že zdaj nalogo,
ker brez krave bi težko pisali.«

Za vsemi besedami, za vsemi primerami te pesmi je skrtil pesnik vso bridkost delavske družine in bolj kot v pesmi »Mati Marija«, ki je popesnitev evangelijskega motiva in je lahna, rekel bi blokovska modernizacija istega, je v njej pokazano težko življenje proletarske rodbine. Zato vpliva pesem »Krava« veliko bolj pristno in tudi originalno kot »Mati Marija«. Moderniziranje biblijskih motivov radi socialnega momenta v naši dobi ne vpliva več pristno in zdravo, name vpliva celo sentimentalno. Temu vzrok ni zgolj to, da so bili ti motivi že obdelani v različnih variacijah, tako oblikovno kakor idejno, temveč ker se je naš čas v svojih novih, progresivnejših ideoloških osnovah začel odkimati od njih in išče zato za svoje misli tudi svojo, sodobno vsebino. Zdi se mi, da se je poslednjič posrečilo uporabiti evangelijski motiv v sodobne, socialno borbene svrhe Aleksandru Bloku v poemi »12«, kjer je Krista povezal s puntarskim ruskim ljudstvom, ki se je šlo biti za svobodo. Tam pravi:

... In tako gredo v daljavo
a za njimi — gladni pes.
Spredej s purpurno zastavo,
za vihar nedotakljiv,
od svincenke neranljiv,
nad zameti varno hodi,
po sneženi stezi vodi,
v kodrih rožnat venec, čist —
gre pred njimi — Jezus Krist.

(Januarja 1918.)

(Citirano po Klopčičevem prevodu.)

In še on sam je v svojem predsmrtnem dnevniku skeptično gledal na ta svoj »domislek«.

Če sedaj preskočimo vmesne cikle, saj smo iz njih omenili in deloma citirali posamezne najznačilnejše pesmi, se moramo ustaviti pred zadnjim, najbolj zaključenim ciklom te zbirke z naslovom »Deževni čas«. Ta naslov, ki je sam po sebi zelo konkreten, je vendar v nekem širšem, globljem pomenu simboličen. To takoj potrdijo pesmi iz tega cikla. Že v prvi pesmi »Nedeljski popoldan« vemo, da smo v majhnem, pustem mestu, kjer je »strašen mir«. Pošastno je to mesto v svojem dolgočasju, pošastno po tem, ker se v njem nič noče zgoditi, in prav za to se lahko pripeti njegovemu prebivalcu, gospodu meščanu,

da sreča sebe, ko zavije krog vogala,
in z mrkimi očmi se vase zastrmi:
— Si res to ti, meščan, si živ in zdrav?
Pa so raznesli vest, da si umrl,
da takle lep popoldan si obupal
ter sebi krog vratu zadrnil vrv.

To je kriminalna mističnost tega mesta, ki po pravici zasluži ime Gogi, kakor je Slavko Grum krstil v drami »Dogodek v mestu Gogi« prav tako zapuščeno, ljudi ubijajoče mesto. Gnezdo. Provinca. Blato. Dež. Počasno umiranje. Krčme, cviček in kvanta...

Pesnik se je zavaroval s tiho ironijo kakor z zaščitno skorjo, da se obrani pred morečim vzdušjem tega kraja. V teh pesmih je skoraj za vsako besedo skrita fina pesnikova ironija, ki pa ni pasivna, temveč aktivno nagrize to provincialno gnezdo. Vse je šlo iz mesta, pravi v prvi pesmi, trg je ostal prazen kakor cerkev po svečani maši.

Na trgu je ostal le stražnik in skrbi,
da se zvečer spet mirni vrnemo domov.

To je zelo važno, kajti v tem mestu se ne sme nič zgoditi. V predmestju tega mesta je še slabše; pesnik piše zasebno pismo:

Neznanec moj, ne misli, da imam novic;
nič novega se ni zgodilo in se še ne bo.

(Nekomu kar tako.)

Začeli so sicer asfaltirati ceste, zato vpraša pesnik:

Boš hodil potlej trše, brat? Boš upal,
da kdaj se sproži naš ustavljeni korak?

Pesimizem vzbuja to mesto v človeku, ki so mu ustavili korak: pesnik občuti to mogoče na samem sebi, kakor pri drugih, toda njegova uporna misel, ki ve, da je kljub temu treba »stati na pohodu«, ironizira človekov pesimizem in njegovo subjektivno nemoč.

Tako prestopamo se po teh cestah
kot po zastraženem dvorišču tat-jetnik.

»Ceste pred pomladjo« so vse pripravljene,

A mi koraka ne premaknemo nikamor
in zmerom bolj smo otok na tem svetu.

Ta pesem je najstrašnejša izpoved človeka, ki se je v tem mestu boril, da bi lahko šel naprej po cestah, pa so mu ustavili korak.

Boriti smo se morali za vsak razgled,
za vsako gaz, ki bi vodila kam od nas.
Še pred večerom si prižigal luč,
da videl si, čigav sosedov je obraz.

Taka strašna tema in zaostalost vladata v tem mestu, ki ni pesnikova fantazija, ampak je konkretnost, dejstvo in to ne samo pri nas. Ali ni v prej citiranem odlomku povedal Krleža isto o svojem okolju, ali ni vse to okolje — okolje vzdušne, zakajene, provincialne krčme? Pesnikova ugotovitev, da »stojimo«, je že napad, je že kritika in naravnost sarkastično daje vsem omahljivcem in postajalcem pod nos, ko pravi:

Tako je z nami sleherno pomlad:
odpro razgledi se do vseh razpotij,
a mi ne ganemo se ni za ped do njih,
čeprav hite vse ceste same nam naproti.

V tej pesmi je proti »Nedeljskemu popoldnevu« jasno povedal, da je treba iti naprej, da so kljub vzdušju in »nedeljskim popoldnevom« vendarle odprti razgledi do vseh razpotij, samo ganiti se je treba in iti. In kdor ne ve kam, naj vpraša Drejkovega Andreja. Ta mu bo z lopato pokazal smer. Razdvojenost, nezadovoljnost, ki je posledica življenja v tem mestu, nam mojstersko prikaže v pesmi »Zapuščena kavarna«. Ničesar ni več, vse resnično dobro se je izgubilo in gostje v kavarni crkavajo, kot crkavata buržuj in poet v Blokovi poemi. Na vsem že leži prah, pravi pesnik, in nekoč bodo odnesli kavarno in njen inventar na dražbo.

Takrat se od lokala poslovimo,
na cesto pojdemo iskat tolažbo.

Sele takrat... To je tipično za intelektualca, ki poseda v kavarni in čaka, da mu nekdo drugi pribori »tolažbo«. Klopčič je naravnost mojstersko podal v tej pesmi duševni prerez sodobnega, obupanega intelektualca, ki ga je meščanski svet uničil, izčrpal, ugonobil in pobil, da zdaj posedava v zapuščenih kavarnah in čaka, kdaj jo bodo odnesli na dražbo... Kajti

Kdor tu živiš, z življenjem si navzkriž.
Med tebe in življenje se postavi nekaj,
kar ti ne da do njega in trpiš,
pa moli, kolni ali s svetom se prerekaj.

(Umirajoča starka.)

Kot iztrgan citat ali celo pesem bi te pesnikove misli lahko objektivno vplivale kot pesimizem za tistega, ki bi jih površno bral in občutil. In res je, da se pesnik giblje čisto na robu, ki je nevaren, toda njemu v čast moramo šteti, da mu ni zapadel, da ga povsod, kjer le more ironizira in se bori proti njemu. Tu ni nikjer tistega obupa, ki mu je zapadel Jesenjin. Klopčič sicer stoji, ker »mu je bil ustavljen korak in ker govori skozi rešetke«, toda kljub temu ne miruje. »Deževna pomlad« sama po sebi izzvini skozi in skozi pesimistično, toda samo dlakoccepec bi iz nje napravil ideologijo, kajti pesem ni samo oda in himna, tudi ni samo ironija in satira, pesem je tudi lahko elegija, elegija težkega trenutka. Lažnivi optimizem je mogoče še hujši strup kakor pesimizem. Zakaj bi si človek ne priznal slabega trenutka, zakaj bi si ne priznal svoje slabosti, če ji je v trenutku zapadel? In zakaj bi pesnik ne zapisal tega trenutka? Res je, da pri tem ne sme izgubiti iz vidika svoje borbe in stremeti mora za tem, da se čimprej iznebi trenutka slabosti in omahovanja. Tako dela vsak borec in tako mora delati tudi vsak progresiven in borben pesnik, ki pa je kljub temu lahko še vedno pesnik žalosti in veselja, zmag in izgub, kajti vsa borba gre preko težkih, gorskih poti in ne po asfaltirani cesti. In zato se zgodi včasih človeku,

da išče, kje bi čelo si hladil,
kam bi se dal, da bi ubežal
in da bi svoj obup in žalost skril.

Temna je noč in vsako noč temnejša,
in siv je dan in z vsakim dnem bolj siv.
In lije dež, da jarek stežka golta,
preveč je blata in presilen je naliv.

Postavljeni smo v take dni in čas,
Ko smeh je jok, in glasen jok zatrt,
in ko spreminja zemlja svoj obraz.

(Deževna pomlad 1933).

V okolju, v kakršnem živimo in ki ga je Klopčič od vseh slovenskih pesnikov po mojem mnenju najkласičneje in najgloblje označil, je pesimizem nezavednega intelektualca, ki ni premeril dalje in je izgubil vid pred seboj, nujna posledica, posledica materialne osnove tega okolja. Kdo že ni v tem okolju skrivavel? Ali ni Prešern zavil samemu sebi vrvi okoli vratu, ker ga je preveč stlačilo in zmorilo okolje slovenskih purgarjev in dlakocepcov, ljudi brez možgan, brez vsakega zaleta in resničnega, zdravega zanosa, ljudi, ki ne morejo strpeti v drugem svetle, progresivne misli, ki morajo potlačiti vse, kar je dobrega? Ali ni še posebna vrednost njegovih poezij prav v tem, da se je z nadčloveško energijo dvignil nad svoje cvičkarsko okolje? Kaj se je zgodilo s Franom Levstikom, ko je nastopil proti lažnemu trobojniškemu rodoljublju? Velik del tega, kar štejem danes za slovensko duševno kulturo, je zgrajeno na srčni krvi in osebni tragediji posameznikov, ki so si drznili hoditi in misliti proti vetru. Kakor so se skušali izluščiti iz svojega okolja, tako so na drugi strani spet nosili tudi na samem sebi njegove negativnosti; kdor stoji sredi arene, se kljub borbi kot posameznik ne more popolnoma rešiti spon okolja, proti kateremu se bori. To je dialektično, medsebojno vplivanje med človekom in razmerami. Lažnivi optimisti so vedno ob nepravem času razglasili Cankarja za pesimista, četudi je na drugi strani res, da je mnogo pesimizma v njegovih delih, toda ob nepravilni in krivični kritiki slovenskega malomeščana in probujajočega se meščana, ki je zaslužil gospodarsko nacionalno konjunkturo, ki pa še pri naših zaostalih razmerah daleko ni bila kultura, je imel Cankar pravico, da mu je zabrusil v obraz: »Ali nisem pel o žalosti, ker je bilo v mojem srcu hrepenenje po veselju? Slikal sem noč, vso pusto in sivo, polno sramote in bridkosti, da bi oko tem silnejše zakoprnelo po luči. Zato je bila moja beseda, kakor je bila trda in težka, vsa polna upanja in vere. Iz noči in močvirja je bil v nebeške daljine uprt moj verni pogled — vi pa ste me razglasili za pesimista.« To sem citiral za Cankarja bolj mimogrede, pač pa v oporo sebi za oznako okolja, v katerem živimo, kajti tudi pri Cankarju se na mnogih mestih pozna, kjer je padla senca okolja tudi nanj. Povdariti pa moramo, da je Klopčič v zadnjem ciklu »Deževna pomlad« najgloblje pesniško prikazal »naše« okolje, o katerem misli slovenski malomeščan, da je tako specifično naše, da je samo slovensko, kar je seveda zmeta. Značilno slovensko je samo po obliki, po vsebini pa je prav tako kot je povsod, kjer vladajo enake ali podobne ekonomske, družabne in družbene razmere. Krležovo panonsko blato je zato simbol za vse zaostale miljeje, kakor je simbol v tem smislu Cankarjeva »dolina šentflorjanska«. Zdaj, ko imamo Klopčičeve pesmi, poznamo po »Deževni pomladi« svoje okolje še bolj. Lahko bi rekel, da je Klopčič gledal nanj bolj materialistično, medtem ko je Cankar v svojih najsubjektivnejših stvareh gledal vendarle idealistično. Nekdo je zadnjič

v časopisni notici pripomnil, da so Klopčičeve pesmi blizu dialektičnemu materializmu in jih je zato idejno protipostavljal idealizmu Kocbekovih pesmi. Ne homo o tem razpravljali, dovolimo si samo skromno pripomniti, da je potem življenje res bliže dialektičnemu materializmu kakor pa idealizmu... Mi namreč o tem niti najmanj ne dvomimo, da je tako. Hoteli smo samo reči, da stavek v omenjeni časopisni notici tudi na to cika in nehote potrjuje. Kajti to, kar je napisal Klopčič, je vse resnična današnja stvarnost, izražena z najbolj preprosto besedo, kot je v pesmi sploh mogoče.

IV.

Dve stvari sta pri Klopčiču značilni: topla in zelo močna lirična narava njegovih pesmi prepojena s socialno miselnostjo in socialnim čuvstvom. Toda ta oznaka še ni popolna, kajti pri nekaterih pesmih je poleg vsega tega še zelo važna ironija, s katero si ponajvečkrat pomaža tam, kjer ne more vsega povedati naravnost.

Kakor je sicer pesem o »Pesniku« sama po sebi precej naivna in za pesnika sploh premalo značilna, ker nikakor ne izčrpa vseh problemov o vlogi, o dejanju in nedejanju sodobnega pesnika, tako je v njej nekaj resnice (ali pa precej) prav za Klopčiča. Preprostost njegovih pesmi je v svoji naivnosti včasih res skoraj otroška, toda to je treba razumeti v nekem višjem pomenu, v tistem, kakor pravi pesnik sam: »Pesnik je otrok; po svetu hodi in se čudi.« Pesem sama po sebi bi ne bila nič posebnega, če bi se v drugi kitici idejno ne dvignila. Tam po svoje nakaže pesnikovo usodo. O tem, kaj je lahko pesnik, kaj bi moral biti in kaj je, o tem se je napisalo že nešteto razprav, zlasti v povojni dobi. Klopčič pripoveduje v drugi kitici, kako »njegov« pesnik ljubi »stare ceste« tradicijo, kako se težko loči od njih in da je pri slovesu žalosten, vendar nikakor ne omaga ob svojih vezeh s preteklostjo —

... od starih ulic žalosten se poslovi
in prvi krene v nove ves samotnen.

Tako vidi Klopčič v pesniku vendarle nekaj posebnega, samotnega, osamljenega. Zdi se mi, da je hotel s temi besedami nekoliko obraniti avtonomnost pesnikove osebnosti in njegovega ustvarjanja pred vsemi tistimi, ki preveč pritiskajo z dnevnimi zahtevami nanj. Tako je po njegovem pesnik žalosten pri slovesu od starega sveta, v novega pa se napoti ves samotnen. Le toliko je povedal v tej pesmi. To je seveda premalo, da bi lahko razpravljali o njegovem gledanju na pesnikovo vlogo. To, kar je v tej pesmi, zveni nekoliko romantično-individualistično. Pač pa je jasneje izpovedal svoj nazor v pesmi »Recept za pesnika«. Tu je s satirično ostjo jasno nastopil proti vsem puhlim in praznim estetskim teoretikom, proti vsem tistim povojnim liričnim pisunom, ki so kovali pesmice, da jih nihče ni razumel in ki so po tej nerazumljivosti merili idejno in umetniško globino svojih pesniških proizvodov.

»Piši tako, da te ne bodo razumeli kar takoj,
Besed preprostih s ceste ne pobiraj, itd.«

Poslužuj se gostobesednosti, ne dotikaj se nobenega vprašanja in čim manj bo v tvojih pesmih vsebine, tem več bodo drugi pisali o njih. Tudi socialnost je včasih zelo priporočljiva, toda le v verzih! Dovoljeno je samo sočuvstvovanje, sovraštvo in zahteva naj ti bosta tuja, kajti politično petje je zoprno. Mnogi pri tem radi citirajo Goetheja, češ, to je dejal že on, toda Klopčič prav primerno nagajivo pripomni, da je to dejal pijani meščan v Auerbachovi kleti in ne Goethe osebno. Tudi o resnici ne piši, ker vse to so sponse. Ceni širino in polet!.. Tako je napisal Klopčič v tej pesmi sodobno »Novo pisarijo«, ki se tiče

tudi socialne poezije. Iz te pesmi spoznavamo jasno Klopčičevo gledanje na poezijo našega časa, četudi takorekoč iz negativnosti moramo sklepati na pozitivnost. Kajti ti očitki, ki jih tu našteva skozi usta bohemskega »pesnika« so že večkrat zadeli njegovo poezijo samo kakor socialno poezijo sploh.

S tem bi v glavnem pregledali najzanimivejše in najboljše stvari njegove zbirke, četudi moramo njemu v dobro priznati, da je nismo mogli izžepati. Tu omenjamo še fragment recitacijskega zbora »Noč«, ki je menda eden izmed prvih v slovenski socialni poeziji, vsekakor pa je do danes najboljši. Konča se z vero, da življenje vendarle ni in ne more ubiti vseh nad in hrepenenj delovnega ljudstva. Če se zdaj še enkrat ozremo na vso zbirko, na vse pesmi, ki smo jih obravnavali, moramo z veseljem ugotoviti, da je Klopčičeva zbirka velik dogodek v slovenski socialni poeziji. To so res pesmi, socialne pesmi! Literarni kritiki bodo mogoče ugotovili razne vplive, omenjali bodo Zupančiča in mogoče še koga drugega, toda prav Klopčičeva odlika je, da je videl svoje vzore pri resničnih pesnikih in ne pri modnih lažinovotarjih. Svojo originalnost lahko najbolj brani ob pesmi »Mati mi piše«, če jo postavi ob Jesenjinovo »Materino pismo«, s katero je sicer motivno njegova sorodna, toda v misli, občutju in okolju povsem originalna. Globoka socialnost njegovih pesmi iz revirja, pristna čuvstvenost njegovih otroških pesmi in konstruktivna ironija njegove satire — vse to so pozitivne lastnosti njegovih pesmi. Toda omeniti moramo še nekaj: od vseh slovenskih socialnih pesnikov je oblikovno stran svojih pesmi najbolj izdelal Klopčič. Tu mu ni mogoče ugovarjati. Melodičnost, ritem in zvečina skrbna pažnja na lepo rimo in na pristnost izraza, ki bodi vsem našim, zlasti pa tistim socialnim pesnikom, ki prihajajo naravnost iz proletariata, vzgledna! Za naše razmere je ta zbirka tako v idejnem kakor v oblikovno umetniškem pogledu delo, ki zasluži svoje priznanje. Slovenska socialna poezija ima sedaj dva mejnika: Seliškarjeve »Trbovlje« in Klopčičeve »Preproste pesmi«, v katerih lahko slovenski delovni človek najde precejšen del svojega življenja, svojega dejanja in nedejanja, umetniško oblikovanega.

Mihelič je opremil Klopčičevo zbirko z originalnimi litografijami, ki skušajo ponekod biti nekakšna ilustracija k pesmim, vendar so v osnovi čisto samostojna dela, ki so s Klopčičevo poezijo sorodne po svoji preprostosti in enostavnosti, kakor tudi po okolju, kjer je zbral slikar svoje motive. Mihelič obljublja, da bo sledil kot slikar potem, po katerih že hodi Klopčič. Na vsak način je ponovno opozoril nase in bo treba ob priliki pisati o njem posebej.

Tone Čufar: Polom. Založba »Ekonomska enota« je izdala kot prvi zvezek svoje leposlovne biblioteke Čufarjevo dramo »Polom«. »Polom« je razveseljiv dokaz, da se Čufar krepko razvija v dobrega proletarskega leposlovnega književnika. Njegov razvoj je tem pomembnejši, ker je vsa naša slovenska »socialna« literatura razen maloštevilnih izjem doslej prekleto klaverna. Nisi namreč proletarski književnik, če se ob pomanjkanju lastnega borbenegega odpora in brez dialektične perspektive v bodočnost smeriš nad usodo svojih neaktivnih figur ter uganjaš z njimi malomeščansko sentimentalnost. In tudi malo koristiš proletarski literaturi, če pošiljaš med delovno ljudstvo slabe leposlovne proizvode, ki jih obvezno prepleskaš z zunanjo tendenco in nateguješ po mehanično materialističnih natezalnicah. Taka literatura je v najboljšem slučaju meščanskim kritikom-neznalcim dobrodošel povod, da njeno plehkost in neužitnost posplošijo na proletarsko leposlovje vobče.

Socialna beletrija je in mora biti važen faktor v gibanju delovnega ljudstva. Često se pojavlja omalovažujoča gesta, češ danes je toliko važnejših stvari, da nima prav nobene gamba smisla, polagati pažnjo na »povestice«. Ta in slične geste niso prav nič drugega kakor odrekanje važnemu ogledalu, v katerem se lahko zrealijo s svojimi vzroki in nauki vred aktivnost, porazi in zmage delovnega ljudstva in njegovih najboljših sinov. In tako ogledalo izvaja, če ga je ustvaril dialektično razmišljajoči umetnik, svoj povratni vpliv. Zato pa je podcenjevanje važnosti, ki jo ima proletarsko leposlovje, »leva« fraza. Pod njo se stvarno krije dopuščanje, da delovnega človeka omamlja tuja, magari pod firmo »socialne« in »proletarske« literature servirana beletrija, ga odvraca od točnih pogledov in njihovih konsekvenc ter ga zavaja v izključno »kulturno« izživljanje (kakor da bi kultura mogla biti izolirana od ostalega trdega življenja). Tukaj pa ravno tiči, kar se književnosti same tiče, poglavitna nevarnost.

Kaj torej zahtevamo od proletarske literature? Razume se, da bo danes, ko se pričinja po svetu realizacija historičnih nalog tako ostro postavljati, bolj kot kdajkoli poprej njen pogoj realizem. Toda ne mehanično nizanje zunanjih dejstev in idealistična razlaga razvoja, kar je oboje poglavitna značilnost meščanskega realizma, temveč realno podajanje na višji stopnji, to se pravi podajanje stvarnosti z odkrivanjem njenih vsestranskih odnosov, razvojnih tendenc in perspektive v bodočnost. Za tak proletarski realizem ni torej na primer delavska zmaga v kateremkoli mezdnem boju z aklučeno dejstvo, ki nima prav nobene zveze ne z razvojno stopnjo celotne delavske borbe, ne z njeno višjo razvojno tendenco, temveč je ravno obratno. Prav tako ni za njega nobeden še tako hud poraz brezizhodna tragika in pasivno pojmovana historična nujnost; v današnjih razvitih razmerah, ko so dani vsi objektivni pogoji za uspeh, je poraz le v toliko »zgodovinska nujnost«, v kolikor pozitivnim subjektivnim faktorjem ne uspe, da zmagajo posledice izdajstev, ki so jih leta in leta sistematično vršili v meščanstvo vrasli reformistični vrhovi. Uspeh teh subjektivnih faktorjev pa je zopet odvisen od delavnosti, znanja, znanosti in sposobnosti — ljudi. Zato bo pravi proletarski književnik tudi v porazih — velikih in majhnih — videl pogoje za njihov dialektični obrat.

Razume se, da bo zahteve, katere stavljamo proletarski literaturi, najboljše izpolnil umetnik, ki obvlada dialektično metodo.

Čufarju je v »Polomu« zelo dobro uspelo realistično podati in dialektično razviti dogodke iz miljeja — v katerem je sam doma. Kdor je iskreno sodeloval v dnevnih bojih našega delavstva in pazno motril njihov razvoj, bo moral priznati, da so prizori, kjer Čufar prikazuje in pozitivno ali negativno razvija ter stopnjuje dejavnost delavskih zastopnikov Jurmana, Ogrisa in Rupnika, kjer črta Rojnikovo izdajalsko sleparjenje delavstva in mešetarjenje s podjetjem, kjer označuje razgibanje, omahovanje, nihanje in končni obračun delavske množice z Rojnikom — tako verno, dinamično in s takim poznavanjem ter umetniško kakovostjo podani, da te kar zagrabi. Jakost teh prizorov je tolika, da stopijo v celotnem delu kar v ozadje hibe, ki jih je Čufar zgrešil z nespretnim šabloniziranjem buržoazije in njenih najbližjih in prenasličnostjo dokaj neživljenjsko zagrabljenih in razvitih erotično seksualnih situacij.

Kratka — s samim dejanjem in z zvezo, ki jo je Čufar naznačil v dejanju, podana vsebina Čufarjevega »Poloma« je sledeča: podjetje »Kremen« ne izplačuje delavcem mezd; zato se razvije mezdno gibanje. Delavci sklenejo štrajk, če podjetje ne bo izplačalo mezd, in pošljejo k upravniku Brumnu tri svoje zastopnike: Jurmana, Ogrisa in Rupnika. Četrty član delegacije je Rojnik, zastopnik Delavskega zaščitnega urada. Jurman je tip borbenega delavca, ki je izpregledal Rojnikove zavestno izdajalske mahinacije. Zaveda se svoje odgovornosti množici in vpliva nanjo v borbenem smislu. Pred upravnikom se obnaša tako,

kakor se borbenemu delavskemu zastopniku spodobi. Rojnik je tip takega birokrata, ki je vzrasel v meščanstvo in se povsem prodal kapitalistom. Ogris je pošten delavec, ki pa v prvem dejanju še niha med Rojnikovimi frazami in Jurmanovo odločnostjo. Rupnik je Rojnikov zastopnik. — Upravnik prekine besen z delavskimi zastopniki razgovor, Rojnik pa sklene z njim na tihem izdajalski pakt, čigar vsebina sta Rojniku podkupnina, delavstvu pa papirnata obljuba, ki ima edini namen, da otopi delavsko borbenost in zavleče pogajanja. Med tem se že pokaže posledice Rojnikovega izdajstva in denunciacij. V upravnikovi odsotnosti odpusti nadzornik Jurmana in druge najbolj borbene delavce. Množica vzvalovi. Ko ji Jurman pojasni, da je »Kremen« pred polomom in da obstoja torej velika nevarnost, da zaostale mezde sploh ne bodo izplačali, se usmeri njena borbenost proti Rojniku. Toda spreten demagog Rojnik se v situaciji znajde in sprovcira — zato da bi rešil svoj ugled — osebni divji napad na pijanega — nadzornika. — »Kremen« se v tem času reši poloma, upravnik se vrne z denarjem, toda obenem z napovedjo, da bo »Kremen« znižal mezde. To pot pa stopi množica, ki je spoznala Rojnikove izdajalske podvige, enodušno za Jurmana, se enotno upre znižanju mezd in vrže Rojnika, ki jo skuša z znižanjem sprijazniti iz svoje srede. (Nadaljevanje sledi.) — France Sever.

NOVE KNJIGE.

Maksim Gorki: Jegor Bulyčov i drugi je prvi del dramske trilogije iz življenja propadajočega ruskega meščanstva, ki jo je začel pisati Gorki pred leti. Med tem časom je izdal že drugi del »Dostigojev in drugi«. »Jegor Bulyčov« je izšel lani v Kranjčevičevem prevodu v založbi »Nove knjige« (Zagreb, Ilica 65) tudi v hrvaškem prevodu. Knjiga je opremljena s sliko Gorkega in prinaša poleg drame še povest »Mordvinka«, Gorkega esaja »O dramatik« in »O prozi« ter krajšo razpravo o Gorkem kot pesniku, ki jo je spisal N. Piksarov. Založba »Nova knjiga« obljublja izdajo zbranih spisov Gorkega, kar bo vsekakor zelo dobrodošlo. Slovenska založba »Hram« je obljubila novo izdajo slovitega socialnega romana Gorkega »Mati«, ki bo slovenskim čitateljem zelo dobrodošla, ker je prva izdaja, ki je izšla že davno pred vojno, pošla.

Dr. Vasilije Bunić: Kritički osvrti. (Beograd, 1934, založba Gece Kona, Knez Mihajlova ulica 12.) Do zdaj sta izšli že dve knjižici. V prvi je kritika Thalheimerjeve knjige »Uvod u dialektički materializam«, ki je izšla v hrvaškem prevodu pri »Naučni biblioteki« v Zagrebu (Nekoliko grešaka protiv dijalektičkog materijalizma), nadalje Reichoye knjige »Dialektički materializam i psihoanaliza« (Psihoanaliza i marksizam) in tretji sestavek Bunićeve brošure nosi naslov: »Nekoliko napomena povodom prevoda Kapitala« (Marks, Kapital I., »Kosmos«, Beograd). V drugi brošuri je na prvem mestu pod naslovom »Povodom jedne reforme« kritika dr. Gosarjeve knjige »Reforma društva«, ki je izšla v srbskem prevodu pri Gece Konu v Beogradu. To je bil menda tudi vzrok, da druga Bunićeva brošura ni več izšla pri istem založniku. Nadalje prinaša brošura sestavek »Tehnokratija i marksizam«, ki dopolnjuje članek, ki ga je o istem vprašanju prinčšla lanskoletna »Književnost«. V tretjem sestavku »H. Grossmann i teorija kriza« polemizira Bunić z Grossmannovo knjigo »Das Akkumulations- und Zusammenbruchsgesetz des kapitalistischen Systems«. Obe Bunićevi brošuri sta zelo važni za vsakogar, ki se zanima za sodobna socialna, gospodarska in znanstvena vprašanja. Zato opozarjamo nauj in jih v študij tudi tople priporočamo.

Vestnik „Enakosti“ iz Jesenic

»Ameriška tatvina«, komedija v štirih dejanjih, je doživela 2. decembra svojo krstno predstavo. Delo je s. Toneta Čufarja. V »Ameriški tatvini« nam pokaže denarna mogotca, ki hočeta združiti svoje premoženje. Hanžič, odnosno njegova žena se zelo trudi, da bi vzel Krajčev Bogo njihovo hčerko Eli. Njen ljubimec in ona sama preprečita to združitve. Vsa igra se največ plete okoli Eli, ki sama fingira napad na zarobenca, da more dobiti denar za pot v Pariz. A njen ljubimec ga porabi za časopis, v katerem razkrinkuje Hanžiča in Krajca. Končno tudi zmagata in si Eli po ameriško vzame Bogotu izpred nosa. Poleg tega je pokazanih še mnogo drugih stvari. Komedija je dobro pisana, jezik teče gladko, dogodki so zelo pestri in zabavni. Le nekaj več satire bi še lahko bilo, da bi igra ne služila preveč samo zabavi. Stvar vsem drugim odrom toplo priporočamo! — Vprizoritev je pripravil s. Alfonz Oblak in se ji posvetil z vso ljubeznijo. Imel je dosti dela in skrbi, ker je vpeljal tudi nekaj novincev, kar ni lahka reč. Spet ga je pa prehitel čas. Marsikaj bi bilo lahko boljše, nekaj diletantizma bi že moralo odpasti. Drugače je pa predstava zadovoljevala kakor tudi nastopajoči. Igrali so: Hanžiča s. Perko, njegovo ženo s. Weissova, hčerko Eli s. M. Vovkova, sina s. Noč, Krajca s. Rabič, njegovega sina s. Oblak, Tina s. P. Stražišar, Špelco s. Pibernikova, studenta Rika Križnika, Elinega ljubimca s. Sedej, njegovega prijatelja in namišljenega detektiva pa s. Zupan. Izgovarjava je bila pri nekaterih še slaba, vsi so se pa po svojih močeh potrudili. Publika je delo sprejela z veseljem in razumevanjem.

Cankarjev večer, 9. decembra smo priredili skupno s »Svobodo« iz Javornika. Uvodoma je njen pevski zbor zapel »Internacionalo«. Nato sta združena pevka zbora »Svobode« in »Enakosti« zapela Delavski pozdrav, Bratje le k soncu, svobodi in Delu čast. Vse je vodil s. Mencinger. O Ivanu Cankarju je govoril s. Čufar. Podčrtal je predvsem pesnikovo borbenost in njegovo pogumno bičanje hlapčevstva. Sledile so deklamacije. Odlomek iz Cankarjevih »Dunajskih večerov« je podal s. P. Stražišar, Čulkovskega »Cankarju« s. Kavalari, a Cankarjeve »Sultanove sandale« s. Udir. Odlomek iz Cankarjevega »Mojega življenja« je recitiral s. D. Ažman. Javorniški oder je odigral dramatisirano Cankarjevo »Zgodovinsko sejo«, jeseniški pa nekaj prizorov iz tretjega dejanja »Kralja na Betajnovci«. V prvi je igral komisarja s. Kelih, predsednika s. Giorgini, umetnika s. Mencinger, mnogo sodrugov pa ostale odbornike. V drami so pa nastopili: s. Oblak kot Kantor, s. Vovkova kot Francka, s. Lipejeva kot Hana. Dobro je bila Lužarica s. Weissove, Sodnika je igral s. Stravs, kanclista pa s. Guzelj. V celoti so bile dramske točke kakor tudi deklamacije bolj slabo pripravljene. Cankarjev večer bi zaslužil več pažnje. Pri večeru je lepo sodeloval tudi orkester kovinarske godbe.

Cankarjevo dramo »Jakob Ruda« je naš oder 1. in 4. novembra ponovil. Prva ponovitev je igralsko padla, dočim je druga obe prejšnji nadkrilila. Vse tri predstave so bile okusno inscenirane in tudi glede mask se je pokazal napredek. Pri obeh ponavljanjih je prišlo do izraza tudi življenje na Rudovem vrtu, kar je prvikat manjkalo.

Na prosvetnem večeru, ki smo ga priredili skupno s kovinarsko godbo, 18. nov. so deklamirali: s. Rabič Seliškarjeve »Sedmorojenčke«, s. Stražišarjeva pesem Rudolfa Rojca »Materam«, mladi s. Ferdo Koren pa Molekovo »Pridni ljudje«, ki se je še najbolj odrezal. Kovinarska godba je odigrala štiri daljše koncertne komade. Dirigiral je s. Fr. Čelesnik. Občinstvu je izvajanje izredno ugajalo. Nato je sledila dramska slika »Dva svetova« (E. Gangl) v režiji s. Oblaka. Igrica ni zadovoljevala ne vsebinsko ne igralsko. Očeta Staneka je dobro podal s. Oblak, dočim je s. Sedej v vlogi njegovega sina ing. Janka zahajal v

kričavost. Ponesrečen je bil zdravnik s. Stravs. Delavca Korena je igral s. Mohorič, njegovo hčerko Jeleno pa s. Malka Stražišarjeva.

Prvi pevski koncert našega moškega zbora je bil 25. novembra. Pričakovali smo ga radostno, ker je pevski odsek poleg gledališkega eden naših najboljših odsekov. Petje samo je pa tudi zelo vzgojnega, kulturnega značaja, saj je pesem izraz plemenitih človeških čustev. V delavskem gibanju pa bodri proletariat in mu daje vero v zmagajočo prihodnost, ne zadovoljuje le samega sebe, temveč predvsem svoje poslušalce. Zato je petje prav tako kakor igranje v službi skupnosti. V našem pevskem zboru deluje preko trideset sodrugov. Vodi jih s. M. Rinaldo, ki se je ves posvetil svojemu zboru. Premostiti je bilo treba nešteto težkoč, katere poznajo samo tisti, ki jih premagujejo. Naše društveno udejstvovanje zelo ovira delo na tri zмене. V delavskih je nemogoče dobiti vseh k potrebnim vajam. Vendar vzlic vsemu delo napreduje, kar je potrdil prvi koncert. Predvajali so delavske, umetne in narodne pesmi, skupaj šestnajst. Nekaj so jih morali ponoviti. Nastopila sta tudi oktet in kvartet. Jasno je, da ni bilo vse dovršeno. Morda so bile nekatere pesmi za začetek tudi pretežke. Hibe so predvsem v premalo jasni izgovarjavi. Prepričani pa smo, da pojde zbor navzgor v tehničnem izpopolnjevanju. Znameniti ruski režiser Stanislavski je dejal, da mora pevec obvladati tehniko, pa naj poje Internacionalo in pa Bože carja čuvaj. Toda v vsebinskem oziru, pri izbiri pesmi, bo pa treba gledati, da ne bodo delavski pevski zbori samo kopija meščanskih, kajti na vseh poljih moramo ustvarjati lastno kulturo. — Na našem koncertu so peli tudi pesem »Kdo si ti, deklica?«, ki jo je uglasbil pevovodja s. Rinaldo. — Poset koncerta je bil izredno lep. — V nedeljo, 16. dec. so z istim sporedom priredili pevsko turnejo s koncertoma v Kranju in Trzinu. — Vsi iskreno želimo, da se naš zbor uspešno razvija in z njim naša proletarska pesem!

Ta številka kot dvojna stane 10 Din.

TISKARNA „SLOVENIJA“ ^{D. Z.} _{Ö. Z.}

LJUBLJANA

WOLFOVA UL. ŠT. 1

TELEFON 27-55

Izvršuje vsa v tiskarsko stroko spadajoča dela po zmernih cenah. — Časopisi, knjige, revije, brošure, vabila, letaki, plakati itd.

Zaloga beležnih koledarjev

Uprava in uredništvo: Mestni trg 6-II. — Lastnik, izdajatelj in odgovorni urednik: Bratko Kreft, Mestni trg 6-II. — Štev. čekovnega računa »Knjižvnosti« je 16,320. — Naročnina se plačuje v štirih obrokih po 16 Din. — Celoletna naročnina je 60 Din (za inozemstvo 80 Din). Posamezna številka stane 7 Din. — Rokopisi se ne vračajo. — Tiska tiskarna »Slovenija« v Ljubljani. Predstavniki: Albert Kolman.